



מדשן ביתך



גליון
מס' 581

פנינים ורעיונות נפלאים לפרשת השבוע
מאוצרו של הרב יוסף זריצקי שליט"א

דברים
תשפ"ו

"אלה הדברים" (א' - א')

בספר דברים יש הרבה תוכחות, בולטות במיוחד הקללות שבפרשת כי תבוא, וילך והאזינו, אך מטרה ותכלית יש לאותם דברי תוכחה, כדי שאם יזכו ויקיימו תורה ומצוות כדת וכדין, יזכו לברכה וגם הקללות יתהפכו לטובה. הרב וייסמנדל זצ"ל מביא בספרו "תורת חמד" רמז נפלא לכך בפסוקים. אם מונים שש מאות ושלוש עשרה אותיות מהאות ב' שב"אלה הדברים", מגיעים לאות ר', ואם סופרים עוד שש מאות ושלוש עשרה אותיות, מגיעים לאות כ', ובדילוג נוסף של שש מאות ושלוש עשרה אותיות, מגיעים לאות ה', הרי שמקבלים ברכה.

"אלה הדברים" (א' - א')

כידוע, ספר דברים נקרא "משנה תורה". המגיד מדובנא שאל את הגר"א מוילנא, מה ההבדל בין משנה תורה לשאר חלקי התורה, אחרי הכל הרי הכל נאמר בנבואה? ענה לו הגאון, הנבואות שבארבעת הספרים הראשונים היו נשמעות מהקב"ה בכבודו ובעצמו, והיו יוצאות מפיו של משה רבנו, ונבואה זו היתה מיוחדת רק למשה רבנו אדון הנביאים - "שכינה מדברת מתוך גרונו", משא"כ הנבואות שבספר דברים שנאמרו לעם ישראל כמו אותן נבואות שנאמרו מפי שאר הנביאים, משה רבנו היה מתנבא ולמחרת היה הולך ומוסר את דברי נבואתו לעם ישראל, ובזמן שאמר את נבואתו לעם ישראל, נעתק ממנו הדיבור האלוקי והיו אלה דברי עצמו. ה"שפת אמת" אומר ספר דברים הוא כמו תפילין של יד: כל הפרשיות מרוכזות בבית אחד, לעומת זאת ארבעת הספרים שלפניו הם כמו תפילין של ראש, כל אחת בבית נפרד.

"אלה הדברים" (א' - א')

אחיו של המהר"ל מפראג בספרו "ספר החיים" דורש את שמות הפרשיות של ספר דברים כמין חומר. אלה "הדברים" שאני מדבר, כך פונה משה אל בני ישראל, "ואתחנן", אני מתחנן שתקשיבו, "עקב" - מכיון ש"ראה", תראה את המצב, הרי יש "שופטים בארץ", כשם שיש דין בעולם הזה, כך יש דין בעולם הבא, יש דין ויש דיין, כלומר, יש שכר ועונש. ועתה, "כי תצא" מהעולם ו"כי תבוא" אל העולם הבא, תצטרך לשלם על מעשיך, לכן אתם "ניציבים" היום, אבל למחר "וילך", אל תשכחו שיום יבוא ותלכו לעולם הבא, ואז אני מבקש "האזינו" לדברי ותבוא עליכם "וזאת הברכה".

"אלה הדברים" (א' - א')

רש"י בתחילת פרשת משפטים אומר, כל מקום שכתוב "אלה", בא למעט את הראשונים, וכל מקום שכתוב "ואלה", בא להוסיף על הראשונים, לכן נאמר "ואלה המשפטים" להוסיף על הנאמר קודם בפרשת יתרו, לומר לך

מה הראשונים מסיני, אף אלה מסיני, כלומר, שכל הדינים שבפרשת משפטים נאמרו בסיני. לפי זה יש להקשות, מה בא הכתוב "אלה הדברים" למעט על הראשונים? מתרץ בספר "גבעת שאול", עפ"י מש"כ הרמב"ן בספר דברים נקרא "משנה תורה" כי יש בו חזרה על כל התורה, פרט לחלק אחד - ספר ויקרא פרשת הקרבנות. ומדוע זה לא חוזר על עצמו, כיון שהכהנים זריזים הם ולא צריכים לזרום, לכן נאמר "אלה הדברים", שבא למעט את "תורת הכהנים".

רבי מרדכי גימפל יפה מתרץ על הקושיא מדוע לא חזר משה רבנו בספר דברים והזכיר את כל הציוויים שנאמרו לכהנים? ומבאר, חז"ל אמרו וכן כתב רש"י בפרשת במדבר [א' - מ"ט] וכאן [א' - כ"ג], ששבט לוי לא מתו במדבר כיון שלא נענשו בעונש של חטא המרגלים. ולכן מובן היטב מדוע משה רבנו לא הזכיר את מצוות הכהנים, כיון שאלה שנצטוו בהן, עדיין היו חיים וקיימים לפני כניסתם לארץ, ואותם לא היה צריך לזרז וללמד, כיון שהם כבר למדו את זה לפני זה, אבל שאר ישראל נענשו בחטא המרגלים ומתו במדבר, ועכשיו לפני כניסתם לארץ היה דור חדש שלא היה חי בזמן שהצטוו, לכן היו צריכים לחזור ולשוב איתם על דיני התורה שהוזהרו אבותיהם.

"אלה הדברים" (א' - א')

לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות שהכעיסו לפני המקום בהן לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל. [רש"י] שואל האדמו"ר רבי אלימלך שפירא מגרודזיסק, הרי אח"כ משה רבנו פרט להם את החטאים האלה, שכתוב "ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ" [א' - כ"ב], וכן בהמשך [ט' - ט"ז] "וארא והנה חטאתם לה' אלקיכם עשיתם לכם עגל מסכה", וכן בשאר החטאים הזכרים על פרטיהם? ומתרץ, כל זמן שלא חזרו ישראל בתשובה, לא רצה להזכירם מפני הקטרוג, אבל אח"כ כשכבר חזרו בתשובה, וכשעושים תשובה מאהבה וזדונות נעשות כזכויות, לכן חזר ומנה להם את כל החטאים, שייחשבו להם כזכויות.

ה"חידושי הרי"ם" מתרץ, משום שהדור הזה לא חטא באותן חטאים, כי כל דור יוצאי מצרים מתו כבר, והתוכחה היא על מעשה אבותיהם, לכן כתב להם רק ברמז.



מסופר על אחד מגדולי ישראל שהגיע לרופא על מנת לקבל זריקה, הוא עקב בדריכות אחרי ההכנות של הרופא המזריק, ניקה את ידיו בחומר מיוחד, פתח מחט מאריזה סטרילית, וניקה את מקום הדקירה באלכוהול שלא יחדרו חלילה חיידקים לגופו. בתגובה אמר: ניתן ללמוד מזה מוסר

השכל חשוב מאוד: לפני שדוקרים משהו אחר - שמוכיחים אותו על מעשה לא טוב שעשה, צריך שהתוכחה תהיה סטירילית וללא נגיעות אישיות, שאם לא כן עלולים דברי התוכחה להזיק יותר מאשר להועיל.

"אלה הדברים" (א' - א')

דבר נפלא מצינו, שבראש כל חומש מחומשי התורה, אנו מוצאים בפירוש רש"י הראשון של אותו חומש את חיבת הקב"ה לישראל ושמירתו על כבודם. בספר "בראשית" פותח רש"י ומה טעם פתח בבראשית? משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים [תהלים ק"א - ו'], שאם יאמרו אומות העולם לישראל: ליסטים אתם, שכבשתם ארצות שבעת גוים! הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו.

בספר "שמות": אף על פי שמנאן בחייהם בשמותם, חזר ומנאן במיתתן להודיע חיבתן שנמשלו לכוכבים.

בספר "ויקרא": "לכל דברות ולכל אמירות ולכל ציונים קדמה קריאה, לשון חיבה לשון שמלאכי השרת משתמשין בו, שנאמר וקרא זה אל זה, אבל לנביאי האומות עכו"ם נגלה עליהן בלשון עראי וטומאה".

בספר "במדבר": מתוך חיבתן לפנינו מונה אותם בכל שעה. ובספר "דברים": "לפיכך סתם את הדברים והזכירן ברמז מפני כבודן של ישראל". לפי זה מיושבת קושיה אחרת. רש"י בפירושו על הפסוק הראשון בספר במדבר כתב "מתוך חיבתן לפנינו מונה אותם כל שעה, ולכאורה פירוש זה היה מתאים יותר לכתוב על הפסוק השני הַמִּדְבָּר בענין מנין בני ישראל "שאו את ראש כל עדת בני ישראל" והתירוץ, כיון שבשאר החומשים כתב רש"י את ענין חיבת ישראל בפסוק הראשון שבכל חומש, לכן גם בחומש במדבר נשאר רש"י נאמן לדרכו ולהזכיר את חיבת ישראל בפסוק הראשון של החומש.

"אלה הדברים אשר דבר משה" (א' - א')

כותב "בעל הטורים", ספר בראשית מתחיל באות ב', ספר שמות באות ו', ספר ויקרא מתחיל באות ו', ספר במדבר מתחיל באות ו', ספר דברים מתחיל באות א' בגימטריה - עשרים ואחד, כמנין "אהיה". סופי התיבות של המילים הראשונות של חמשה ספרים, הם: האות האחרונה של המילה הראשונה בחומש בראשית היא ת' האות האחרונה של המילה הראשונה בחומש שמות היא ה' (ואלה) של ויקרא א, של במדבר ר של חומש דברים ה (ואלה), סה"כ שש מאות אחד עשרה כמנין "יראת" - ראשית חכמה יראת ה'" [תהלים ק"א - ו'], וזה גם גימטריה של תורה - שש מאות אחד עשרה. מוסיף "בעל הטורים", שהמילים המסיימות את חמשת הספרים הם: בראשית מ' (מצרים) שמות מ' (מסעיהם) ויקרא י' (סיני) במדבר ו' (ירחו) דברים ל' (ישראל) בגימטריה מאה עשרים ושש שזה עולה לגימטריה של המילה "ענו", לומר שיש הרבה שלומדים תורה, אבל התורה תישאר רק אצל מי שהוא ענו. ועוד, אותיות בראשית בחילוף אותיות עולה שארית, שהקב"ה נותן את התורה למי שעושה עצמו כשיריים, שנאמר "יפאר ענווים". מוסיף בעל הטורים, האותיות מ' מ' י' ו' ל' הנ"ל עולות בגימטריה ל"זה אלוקינו זה".

"אלה הדברים אשר דבר משה" (א' - א')

הרי משה עד שלא זכה לתורה, כתיב בו [שמות ד' - י'] "לא איש דברים אנכי", כיון שזכה לתורה, נתרפא לשונו והתחיל לדבר דברים. [דבר"ר א' א'].

מדוע המדרש מביא את זה כאן בפרשת דברים, הרי גם עד עכשיו דיבר משה אל בני ישראל, ולמה לא התרפא עד עכשיו? ומתרץ ה"דברי שאול", לפי מה שמביא הר"ן בדרשותיו [דרוש חמישי], שמשה רבנו היה כבד לשון, כדי שלא יעלה על הדעת שבגלל צחות לשונו נתקבלו דבריו, ונעשה כבד פה למען יידעו שהשכינה דיברה מתוך גרונו. אבל במשנה תורה, בדברי התוכחה, שמשה אמרם מעצמו, היה זה חסרון אם לא היה מדבר בלשון רהוטה ומגמגם, לכן היה צריך להתרפא בלשונו.

ה"כתב סופר" מותרץ, בני ישראל ידעו שמשה רבנו שכינה מדברת מתוך גרונו, ואין פלא שדיברו ויצא חלק, כי פ' ה' דיבר, אבל במשנה תורה, חומש דברים, שמשה אמר מפי עצמו, כמו שהגמ' במגילה [ל' א']. אומרת, לכן תמהו בני ישראל איך הוא מדבר בשפה ברורה כל כך. וזה מרומז בפסוק "ויהי בארבעים שנה", אחרי ארבעים שנה שהתחיל לומר משנה תורה מפי עצמו - "דיבר משה אל בני ישראל" בלשון ברורה וצלולה "ככל אשר ציווה ה'", כמו כל השנים אשר ה' היה מדבר מתוך גרונו.

"אלה הדברים אשר דבר משה" (א' - א')

הגמ' ביומא [ט"ז:] אומרת, אמר רבא השח שיחת חולין עובר בעשה, שנאמר "ודברת בס" ולא בדברים בטלים, מכאן שאסור לדבר דברים אחרים חוץ מדברי תורה. אומר ה"אור החיים", דבר זה רמז בפסוק, התורה מעידה על משה רבנו "אלה הדברים אשר דבר משה", משה רבנו מעולם לא הוציא מפיו דיבור שאינו דברי תורה ומצוה, וכל הדברים שיצאו מפיו היו אך ורק דברי קדושה.

שואל ה"תפארת שלמה" מרודומסק, הרי משה רבנו היה בן שמונים עוד לפני מתן תורה, שהיה מלך בכוש ימים רבים, א"כ איך לומר שכל ימיו דיבר משה רבנו רק דברי תורה ולא הוציא מפיו דיבור שאינו בתורה ומצוה? אלא, כאשר כל מגמתו של האדם היא עבודת ה', וכל מהותו תורה, אז גם עיסוקו בענייני הגוף הנצרכים הם "דברי תורה", כמו השבח ששיבחו רבותינו את רב, שלא שח שיחה בטילה כל ימיו, כי האדם שכל חפצו לשמיים, הרי כל פעולותיו, אף בצרכי היום הרגילים, הם בגדר "דברי תורה".

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א' - א')

שואל רבי יהונתן אייבשיץ זצ"ל בספרו "מדרש יהונתן", מדוע נאמר 'אל כל ישראל'? ותרץ, עפ"י המובא בגמ' (לא מצאנו מקור לגמ' זו, אך מקור לדין זה ראה מועד קטן כ"א). 'בשעה שאמר משה משנה תורה היה ג' ימים אחר מיתת אהרן'. שואלת הגמרא, 'הרי משה רבינו היה אבל על פטירת אחיו, ואבל אסור בת"ת'? מתרצת הגמרא אם רבים צריכין לו האבל מותר בדברי תורה. ולפי דברים אלו מתורצת הקושיא, כיון שרבים היו צריכין לו, ממילא מותר, ולכן מדגישה התורה 'אלה הדברים אשר דבר משה' אל כל ישראל.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן" (א' - א')

הקשה רבי אברהם דב מאווריטש זצ"ל בספרו "בת עין", איך יתכן שקול של איש אחד יהיה נשמע לכל ישראל ביחד?

והביא, ששמע מחמיו רבי נתן נטע מאוריטש זצ"ל שבמילים 'בעבר הירדן' יש רמז למאמר חז"ל [זוה"ק ח"ג - ר"ב] 'מלמד שהשכינה מדברת מתוך גרונו של משה'. המילה 'מעבר' רומזת שהאותיות שאחרי אותיות 'ירדן' - הם אותיות 'שכינה', היינו אחר האות יו"ד ממילת ירדן הוא כ', אחר הרי"ש הוא שין, אחר הד' ה', אחר הנ' נון אחרת (סופית). וזהו הרמז שמשה דבר בבחינת 'שכינה' שנקרא עבר הירדן כנ"ל.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א' - א')

אילו הוכיח מקצתם היו אלו שבשוק אומרים אתם הייתם שומעים מבן עמרם, ולא השיבותם דבר מכך וכך, אילו היינו שם היינו משיבים אותו, לכך כנסם כולם ואמר להם הרי כולכם כאן כל מי שיש לו תשובה ישיב. [רש"י] שואל בספר "זכרון אלעזר", מדוע אמרו "בן עמרם" ולא משה? ומתוך, כאן רמזו מה יכלו לענות למשה רבנו, "אתה בן של עמרם" ולא פלא שהגעת לדרגות כאלה ולא חטאת לה', אבל אנחנו לא בנים של עמרם, ולא יכולנו להגיע לדרגות גבוהות של קדושה יראה וטהרה. טענה זו, היצר הרע משתמש בה עד היום כדי להוריד מאנשים את השאיפה לגדלות, הרי אני לא בא ממשפחה מיוחסת ואבא שלי לא גאון הדור וסבא שלי אינו ראש ישיבה, וממילא אינני יכול לגדול בתורה ואסתפק בישיבה מהצד. זו שיטה אכזרית של היצר הרע.

נסביר זאת במשל. מסופר על כפרי אחד שהגיע לראשונה בחייו לעיר הגדולה, ונדהם מהבתים הגבוהים! עמד נפעם "איך בונים דברים כאלה?" הרי אצלנו בכפר עד ששמים את הגגון על הבקתה, הגגון נופל עשר פעמים. לפתע ראה אדם מביט עליו מקומה גבוהה, נדהם הכפרי, איך הוא הגיע למעלה? ודאי קוסם הוא! עמד הכפרי והסתכל למעלה במשך רבע שעה, ניגש אליו המוכר מהחנות הסמוכה ושאל אותו, סליחה אדוני, האם קרה לך משהו בצוואר? לא! אני פשוט מסתכל על הקוסם. ראה את תמיהתו וריחם עליו, לקחו לתוך הבנין והראה לו את המדרגות. האדם בקומה העליונה אינו קוסם, אלא הוא טיפס במדרגות, מדרגה אחר מדרגה וכך הגיע למעלה. גדולי ישראל אינם קוסמים, הם רק עלו במדרגות! הרבה פעמים אנו מסתכלים על גדולי ישראל וחושבים לעצמנו, הרי הם ממש קוסמים, איך הגיעו למדרגות כאלו? אך זו טעות, וזו עצת היצר, אין קוסמים בעולם, יש חדר מדרגות, שמי שעולה בו בהתמדה, יכול להגיע עד לגובה של גורד שחקים.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל" (א' - א')

אלה הדברים, כדבורים, מה הדבורה הזאת דבשה מתוק ועקצה מר, כך הן דברי תורה. [דבר"ר א' - ו']

שואל ה"בן איש חי", מהו ה"דבש" שהיה בתוכחת משה, ומהו ה"עוקץ" שהיה להם בתוכחות אלו? ומבאר על פי משל, למלך אחד היה פרדס מרהיב עין, וכדי לשמור עליו, הציב את כלבו בשער. באחד הימים עמד המלך בחלון ארמונו, ולתדהמתו הוא רואה את אחד מאוהביו מתגנב לפרדס וקוטף פרי. לא עבר זמן רב עד שהכלב קלט את האיש, התנפל עליו, קרע את בגדיו ובנס הצליח להימלט. אחרי זמן מה, נכנס האוהב לבקר את המלך, המלך לא רצה להוכיחו ישירות בפניו, כי לא רצה לביישו, מה עשה

המלך, אמר לאוהבו, כמה חצוף הוא הכלב שהעז להתנפל עליך ולקרוע את בגדיך. הבין האיש שהמלך תפס אותו בקלקלתו, וחפו פניו והתבייש להסתכל בפני המלך.

כך משה רבנו, ביקש להוכיח את ישראל, וחשב, אם אומר להם ראו מה חטאתם במקום פלוני ומה עשיתם במקום פלוני, הרי הם מתביישים. מה עשה, הזכיר להם ברמז, הזכיר להם את הטובות שעשה איתם הקב"ה, כשבדרך אגב הוא מוכיח אותם. וכך אמר להם, "במדבר" - זכיתם אמנם לקבל מן, אבל יש בזה גם רמז לדיבור שדיברו כלפי מעלה כשלא היה להם אוכל "זכרנו את הדגה אשר נאכל וכו'". "בערבה" - אחרי שכבשתם את סיחון, ישבתם בשיטים וזכיתם לעושר, אבל העושר הביא אתכם לחטוא עם בנות מואב. וא"כ, בדבור של משה היה גם דבש וגם עוקץ.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן במדבר בערבה וכו'" (א' - א')

זה שאמר הכתוב [תהלים נ' - כ"א] "אלה עשית והחרשת". [דבר"ר א' - ג'] שואל הש"ך הרי שש מאות איש בלבד חטאו בעגל, ומאתיים חמישים איש היו בעדת קרח. א"כ, מדוע משה מוכיח את כל ישראל? ומתוך, הגמ' בשבת [נ"ד:] אומרת, "כל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה נתפס באותו עוון"! והו' שאמרו חז"ל "אלה עשית והחרשת", אם החרשתם נחשב כאילו כולכם חטאתם ועשיתם את מעשה העבירה בעצמכם, ונמצא שמשה צריך להוכיח את כולם.

"אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן וכו' אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי" (א' - א' - ד')

אמר משה אם אני מוכיחם קודם שייכנסו לקצה הארץ, יאמרו מה לזה עלינו? מה היטיב לנו, אינו בא אלא לקנתר ולמצוא עילה שאין בו כח להכניסנו לארץ, לפיכך המתין עד שהפיל סיחון ועוג לפניהם והורישם את ארצם ואח"כ הוכיחם. [רש"י] שואל ה"בנין אריאל", הלא בני ישראל קיבלו את המן, קריעת ים סוף, יציאת מצרים, באר, מן, "שמלתך לא בלתה מעליך", ואיך יתכן לומר שיאמרו "מה היטיב לנו"? ומתוך, משה רבנו בא להתנצל ולהסביר מדוע לא הוכיח אותם עד היום, כשהוצאתי אתכם ממצרים אמרתם "בשנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים" [דברים א' - כ"ז], נתתי לכם מן, אמרתם "ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" [במדבר כ"א - ה'], נתתי לכם תורה, עשיתם עגל מסכה. כל מה שנתתי לכם לא היה טוב, אמרתי אפוא, שאם אעשה משהו "טוב", אוכל להתחיל ולדבר ולהוכיח אתכם. עכשיו, אחרי שהיכיתי את סיחון, עשיתי משהו שנחשב "טוב" בעיניכם, ואם כך, עתה אוכל להתחיל לדבר איתכם.

"ובין תפל ולבן" (א' - א')

"אמר ר' יוחנן, חזרנו על כל המקרא ולא מצינו מקום ששמו תופל ולבן, אלא הוכיח על הדברים שתפלו על המן שהוא לבן שאמרו [במדבר כ"א - ה'] ונפשנו קצה בלחם הקלוקל". [רש"י]

יש להתבונן כאן בדבר נפלא, הנה המן היה מאכל טוב שאין כמוהו בגשמייות וברוחניות, שהרי כל הטעמים היו בו, והיו משיגים אותו בנקל בלא טורח,

והיה נבלע באיברים בלא צורך להוציא את הפסולת מחוץ לגוף, והיה לחם אבירים - מאכל מזוהך שמלאכי השרת אוכלים אותו [יומא ע"ה:], ואעפ"כ עם ישראל התלוננו עליו, ועל מה התלוננו - על זה גופא שהיה נבלע באבירים וטענו שעתיד המן לתפוח ולקלקל את מעיהם. (וכמו שפירש"י [במדבר כ"א - ה:] על הפסוק "ונפשינו קצה בלחם הקלוקל", - שהוא נבלע באבירים, אמרו, עתיד המן הזה שיתפח במעינו). וראוי להבין מהו שורש הנהגת עם ישראל, מה ראו על ככה להתלונן על אכילת המן, ובפרט צ"ב היאך התלוננו על המעלות הטובות שבמן.

אמנם סוד העניין הוא, מבאר רבי משה שטרנבוך, שמי שמחפש למצוא מומים ופגמים, ימצא תמיד פגמים, ויפרש תמיד את השבח לגנאי, ועל זה גופא הוכיחם משה רבינו, שהיו כפויי טובה לקב"ה והסתכלו בעין רעה על חסדי הקב"ה, ובמקום להודות לו גם על הרעה, עשו להיפך והתלוננו גם על הטובה.

וזהו לימוד לדידן, שהלא כל אחד זוכה לקבל הרבה הטבות וחסדים מהקב"ה במשך כל ימי חייו, ומאידך, גם כל אחד עובר קשיים בחייו, ואם ח"ו מחפש האדם למצוא מומים ופגמים, יוכל תמיד להתלונן ולפרש הכל לגנאי, אך זהו בחינת כפיות טובה לקב"ה, וחובת האדם לראות הכל בעין טובה, ולברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, ולא להיפך.

"וחצרות ודי זהב" (א' - א')

"וחצרות" - במחלוקתו של קרח, "ודי זהב" - הוכיח על העגל. [רש"י] שואל הרבי ר' העשיל, הרי חטא העגל קדם למחלוקתו של קרח, א"כ מדוע משה רבנו בדברי תוכחתו הקדים את "חצרות"? ומתיר, רש"י בפרשת יתרו [כ' - ב'] מביא בשם המדרש, מדוע בדברות הראשונות נאמר אנכי בלשון יחיד, כדי לתת פתחון פה למשה רבנו ללמד סנגוריה במעשה העגל, וזהו שאמר "למה יחרה אפך בעמך", לא ציוית להם לא יהיה לכם, אלא לי לבדי. וא"כ, כל הזכות של ישראל בחטא העגל היתה רק בגלל שמשה רבנו טען שהאיסור לעשות פסל ומסיכה נאמר רק אליו ולא לכלל ישראל, אבל קרח ועדתו טענו "כי כל העדה כולם קדושים", רש"י כתב שם "כולם שמעו דברים בסיני מפי הגבורה", וא"כ, בטענתם זו השמיטו את הבסיס לסנגוריה שלימד עליהם משה רבנו. לכן קודם הוא כתב את מחלוקתו של קרח לפני שהזכיר את חטא העגל.

בספר "יוסיף לקח" מסביר, אנו רואים בני אדם שאינם מאמינים בשום דבר נעלה ובשום דבר שבקדושה, ובכל זאת הם נוטים להאמין בדברי הבל וריק ובכל מיני אמונות טפלות. הם צוחקים על יראי ה', והם עצמם שואלים באובות ובקוסמי קסמים ולוחשי לחשים. אדם תמים שנכשל פעם אחת והלך אחר התווה, אפשר לסלוח לו, אבל מי שמלא רוח כפירה וביקורת בעיקרי היהדות וגילוי הנביאים והוא מאמין בדברי כזב ושוא, קשה לסלוח לו, ולכן, אחרי שהתעוררה מחלוקתו של קרח שלא רצה להאמין במשה נביא ה', נתעורר מחדש חטא העגל, שאז נתגלה קלונם, את פי משה עבד ה' המרו ובנבואתו כפרו, ואילו בעגל הזהב האמינו ואמרו "אלה אלהיך ישראל"

הסבר נוסף, כל זמן שלא היתה מחלוקת ביניהם, לא היתה מידת הדין מקטרגת על מעשה העגל, וכמו שמובא במדרש תנחומא [צ"י], אמר ר' אלעזר הקפר, גדול השלום שנאמר "חיבור עצבים אפרים הנח לו" [הושע ד' - י"ג], אפילו כולם עובדים עבודה זרה ויש שלום ביניהם, הדין לא שולט עליהם. ולכן, כל זמן שהיה שלום ביניהם, לא היה נזכר חטא העגל, ורק לאחר שהתחילו במחלוקת, התעורר חטא העגל.

ה"ילקוט גרשוני" מתיר על פי דברי ה"אוהל יעקב" בפרשת תצוה, כשם שאם המנהיג קטן במדרגה ממדרגת העם הוא לא יכול להיות מנהיג, כך אם הוא גדול יותר מידי, ג"כ אינו מוצלח לנהל אותם, כי הם אינם יכולים להידמות לו, וכל אחד אומר הלא המנהיג שלנו הוא "חידוש" ואין לומדים מן החידוש. ועל זה אמרו חז"ל יפתח בדורו כשמואל בדורו", שאם היה שמואל בדורו של יפתח לא היה נחשב כלום. לפי זה מסביר ה"ילקוט גרשוני" מדוע משה רבנו לא יכול היה להכניס את אבותינו לארץ, כי תלמידי חכמים כל זמן שמזדקנים דעתם מתוספת עליהם, עד שנודרך ושב להיות כמלאך אלוקים ולא יכול היה להיות מנהיג הדור, וזו היתה גם טענת העם כשאמרו לאהרן לעשות להם אלקים "כי זה האיש וכו'" לא ידענו מה היה לו", אנו לא יודעים ולא משיגים מה היה לו שזכה למעלה גדולה כזו, ואיש גדול כזה לא יוכל לילך לפנינו, ולכן "קום עשה לנו אלקים". אלא, שתירוצן זה טוב עד שבא קורח והשווה את כולם למשה רבנו, ואמר "כי כל העדה כולם קדושים וכו'" ומדוע תתנשא", א"כ חזר וניער העגל על ידי מחלוקתו של קרח.

תירוצן נוסף מובא ב"ילקוט גרשוני", משה רבנו המליץ על ישראל שהם לא אשמים בעשיית העגל, מפני שזה מה שהם ראו במצרים כל כך הרבה שנים, ועכשיו רק חמישים יום הם מחוץ למצרים, ועדיין לא הפנימו את ביטול האילילים. וזה מה שאמר משה רבנו "למה יחרה אפך בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים". אלא, שטענה זו ירדה, מפני שכאשר עשה קרח את מחלוקתו וביזה והתלוץ ממשה רבנו, אמר הקב"ה למשה, אמרת שהם באו ממצרים וכי רק את הדברים הרעים למדו שם, הלא במצרים מכבדים את הכהנים - "רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה", ומדוע את זה לא למדו שם. וכך, בגלל קרח התעורר שוב הקטרוג על עוון העגל.

רבי שאול משה הילברמן זצ"ל אב"ד וויערושוב בספרו "פרדס שאול" תירץ על פי מה שכתוב בגמ' [חגיגה ט"ז:] 'יאה עניזתא ליהודאי', והיינו כי טבע העניות גורם יותר להיות דבוק בהש"ת, מאחר שתמיד מצפה לישועת ה', אבל כשהוא עשיר וטוב לו, מעט מעט נשכח ממנו רוממות הבורא יתברך, כמו"ש [דברים ל"ב - ט"ז] 'וישמן ישרון וגו'', וכתוב בגמ' [ברכות ל"ב.] שמושה רבינו לימד זכות על ישראל בחטא העגל, ודי זהב - זהב שהרבית להם וכו' משל לכן מלך וכו', ויש לפרש, שכל החטאים היו על ידי זה, מאחר שיצאו ממצרים והתעשרו מביזות מצרים וביזת הים, בגלל זה שכחו מעט מעט מאמונת השם. והנה, משה רבינו ע"ה אף שהזכיר כאן כל חטאיהם, עם כל זאת רצה ללמד עליהם זכות, לזאת אחר כל חטאם אמר 'ודי זהב' - היינו כמו שזה גרם לחטא העגל, כמו כן הוא גם גרם וסייע לכל החטאים, והכן.

רבי אלחנן וסרמן זצ"ל אמר על כך ווארט נפלא: מה גורם לאדם שאינו שבע לעולם? מקורה של התאוה לעוד ועוד, היא מהזוהמה שבאה לעולם מהנחש [שבת קמ"ו]. ואמנם כשעם ישראל עמד לפני הר סיני פסקה זוהמתם [שם], אך בחטא העגל שבו ונזדהמו. אולם קודם חטא העגל ולאחר מתן תורה, כשפסקה זוהמתם, אמרו ישראל: "די זהב", נפשם הטהורה לא נזקקה ליותר, ולכן אמרו "די", ועל כך הטענה כלפי עם ישראל - לו הייתם נשארים בדרגתכם, אילו לא פסקה זוהמתכם - הייתם אומרים "די" לזהב, ולא הייתם נכשלים בחטא העגל. תאוות הממון מורידה את האדם לדרגות נמוכות ביותר.

"אחד עשר יום מחורב וכו' עד קדש ברנע" (א' - ב')

אמר להם משה ראו מה גרמתם, אין לכם דרך קצרה מחורב לקדש ברנע כדרך הר שעיר ואף הוא מהלך אחד עשר יום, ואתם הלכתם אותו בשלושה ימים, וכו', וכל כך היתה שכינה מתבטלת בשבילכם למהר ביאתכם לארץ. [רש"י]

מבואר ברש"י שהקב"ה רצה למהר את ביאתם לארץ ויעשו אותה רק בשלושה ימים. מדוע הקב"ה רצה לקצר את הדרך דווקא לשלושה ימים, מבאר ה"חתם סופר", יום ט' באב הוא יום האבקות יעקב אבינו עם המלאך, שתוצאתה היתה "ותקע כף ירך יעקב", לכן לא רצה הקב"ה שיהיה היום הזה בתוך הימים שהמרגלים עוברים בארץ ישראל, כיוון שהוא מועד לפורענות, לפיכך מיהר להובילם בשלושה ימים, כדי שתהא חזרת המרגלים ביום ח' באב, טרם נכנס ט' באב. אם אכן לא היו מרשיעים היו מתקנים את ט' באב ובכך היה מתוקן כף יעקב, כפי שיהיה לעתיד לבוא, ככתוב בהמשך הפרשה אודות ההנהגה עם בני עשו עד "מדרך כף רגל" - עד שיתוקן הכף. אלא שהם הפכו לרעה, וקלקלו בדיבתם, וקבעו בכיה לדורות. דבר זה נרמז בפסוק הבא "ויהי בארבעים שנה" - שנעשה מזה ארבעים שנה.

ה"כלי יקר" כותב, "בחיבורי 'עיר הגיבורים' פרשנו על דרך הרמז את הפסוק 'אחד עשר יום מחורב', על אחד עשר יום שמתאבלים על חורבן בית המקדש בשנה, תשעה ימים של חודש אב, י"ז בתמוז ועשרה בטבת". על יסוד זה מבאר ה"חתם סופר" את הפסוקים הבאים: "ה' אלקינו דבר אלינו בחורב" - בזמן החורבן כשהחריב הקב"ה את בית המקדש, פנה לעם ישראל ואמר להם "רב לכם שבת בהר הזה", אין אתם ראויים עוד לעבוד את ה' בהר הבית, "פנו וסעו לכם", צאו מארץ ישראל לגלות. וכל כך למה? לפי שאתם "בערבה", אין בכם לא טעם ולא ריח כ"ערבה", אתם מנוערים מתורה, מצוות ומעשים טובים, "בהר ובשפלה ובנגב ובחוף הים", בכל המקומות והמצבים הנכם כ"ערבה". אך יש בידכם דרך אחת להיות בעלי מעלה, "עד הנהר הגדול נהר פרת", על ידי התורה שתהיה בכם, שהיא פרה ורבה, כמו שדרשו חז"ל [ברכות נ"ט:]: "פרת שמימיזי פריז ורביז". ומוסיף משה רבנו ואומר לישראל, כל עוד יודעים אתם לכבד ולהוקיר את מנהיגכם, ואתם יראים מפניהם וסורים למרותם, אפשר להנהיגכם, אבל "בעת ההיא", בדור של "עיקבתא דמשיחא", כאשר חכמת סופרים תסרח וחוצפה יסגי [סוטה מ"ט:], "לא אכל לבדי שאת אתכם", כי לא תשמעו לגדולי הדור שבכם.

כתב בספר "אגרת הטיוול", תיבת "זהב" הוא ראשי תיבות לשלוש הברכות הראשונות שבברכת המזון שהן מדאורייתא, זן הארץ בונה ירושלים. מה הקשר בין ברכת המזון לחטא העגל? הגמ' בברכות [כ"ג:] אומרת: אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא, רבונו של עולם, כתוב בתורתך [דברים י"ז - י"ז] "אשר לא ישא פנים ולא יקח שוחד", והלא אתה נושא פנים לישראל, שכתוב [במדבר ו' - כ"ז] "ישא ה' פניו אליך". אמר להם, וכי לא אשא פנים לישראל, שכתבתי להם בתורה [דברים ח' - י"ז] "ואכלת ושבעת וברכת את ה' אלוהיך", והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה. רואים מהגמ', שהקב"ה מוכן לוותר לנו על כל חטאינו, כולל חטא העגל הרמז במילים "וְדִי זֶהָב", וכל זאת רק מפני שאנו מדקדקים בברכת המזון. היכן רמזה ברכת המזון? במילה "זהב" שהיא ר"ת של הברכות מדאורייתא שישנן בברכת המזון.

כתוב בגמרא בברכות [ברכות ל"ב:]: "מאי 'וְדִי זֶהָב'? אמרי דבי רבי ינאי, כך אמר משה לפני הקב"ה: רבונו של עולם, בשביל כסף וזהב שהשפעת להם לישראל עד שאמרו 'די' הוא גרם שעשו את העגל!".

ולכאורה, איזו טענה יש כאן, הרי סיבת חטא העגל היא בגלל שבני ישראל לקחו הרבה כסף וזהב, ומדוע יש כאן תלונה על הקב"ה "שהשפעת להם"? הם לקחו והם חטאו!

מבאר רבי יעקב ריישר זצ"ל, בספרו "עיון יעקב" על ה"עין יעקב" [שם], מימרא זו בשם רבי ינאי, מתחרזות להפליא עם מימרא אחרת שנאמרה בשמו [שם ט']: "אמרי דבי ר' ינאי: אמר ליה הקב"ה למשה: בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל: בבקשה מכם, שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב... אמרו לו: ולואי שנצא בעצמנו! משל לאדם שהיה חבוש בבית האסורים והיו אומרים לו בני אדם: מוציאין אותך למחר מבית האסורין ונותנין לך ממון הרבה! אמר להם: בבקשה מכם, הוציאוני היום ואיני מבקש כלום!". מבואר, שלשיטת רבי ינאי הקב"ה הוא שביקש שיקחו מהמצרים כסף וזהב, ואדרבה, עם ישראל לא רצו לקחת, ולכן בא משה בטרנוניא כלפי הקב"ה: "בשביל כסף וזהב שהשפעת להם - הוא גרם שעשו את העגל!"

"הוכיחן על העגל שעשו בשביל רוב הזהב שהיה להם". [רש"י]

מדברי רש"י נראה, שהיה לישראל זהב מיותר, וזהו "די זהב" - היה להם די זהב והותר, עד שהוצרכו לומר "די", מספיק זהב, לא צריך יותר. ומשלא אמרו כך - סופם שהגיעו לחטא העגל. ולכאורה הדברים מתמיהים, כלום ראיתם פעם בן אדם שיאמר "די" לזהב? אדרבה, כולם רוצים עוד ועוד ועוד! מי הוא זה שאומר "די" לזהב? אלא מה תאמרו, שמאחר וכבר היה להם, לישראל, המון זהב, ציפו מהם שיאמרו "די", "אל תביאו לי עוד... - והלא גם זה ממש היפך טבעו של האדם, שהרי מי שיש לו מיליון אחד רוצה שניים, ואם יש לו כבר שניים הוא רוצה עוד שניים [קהלת רבה א' - י"ג], ואין אדם מת וחצי תאוותו בידו [שם]. מדי, אפוא, כוונת רש"י באומרו "בשביל רוב הזהב שהיה להם"?

"ויהי בארבעים שנה וגו' דיבר משה אל בני ישראל" (א' - ג')

מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתתו, ממי למד מיעקב שלא הוכיח את בניו אלא סמוך למיתתו, אמר ראובן בני, אני אומר לך מפני מה לא הוכחתך כל השנים הללו כדי שלא תניחני ותלך ותדבק בעשו אחי. (רש"י)

יש להתבונן, איך יתכן שיעקב אבינו חשש שראובן בנו בכורו יעזוב אותו וילך לידבק בעשו, הרי ראובן היה טרוד תקופה ארוכה בשקו ותעניתו, כש"כ במדרש [בר"ר פ"ד - י"ט] וישב ראובן והיכן היה רבי אליעזר אומר היה עוסק בשקו ותעניתו, וגם נאמר עליו [שם] אמר לו הקדוש ברוך הוא מעולם לא חטא אדם לפני ועשה תשובה ואתה פתחת בתשובה תחילה, חייך שבן בנך עומד ופותח בתשובה תחילה, האם הוא ילך וידבק בעשיו?

אלא, ביאר רבי גרשון ליבמן זצ"ל ראש ישיבת נובהרדוק בצרפת: יעקב אבינו הכיר בכוחות נפש האדם, והבין שאפילו הגדול שבגדולים אם יוכיחו אותו בצורה לא ראויה, יתכן שיפגע עד עמקי נשמתו, ואחרי פגיעה שכזו אי אפשר לדעת מה יהיו התוצאות, ולכן העדיף להמתין עד לפני פטירתו.

הוסיף רבי גרשון: אדרבה, לפעמים דווקא בעל מעלה יכול להיפגע מפגיעה בו שמגיעה מבחוץ, שכן במחשבתו הוא צדיק ומושלם ולמרות שאינו מעוניין בכבוד אבל גם לפגיעה אינו מסכים. ומפורסם הפתגם: "כמעט כל אחד מסוגל לומר לעניות דעתי, אבל כמעט כל אחד אם יאמרו לו לעניות דעתך - לא יסבול זאת ויפגע". הרי לנו כמה יש להזהר בכבוד הזולת, וכאשר צריכים להעיר לו ולהוכיחו, יש לעשות זאת ברגישות הגדולה ביותר. (ספר "לתתך עליו")

"ויהי בארבעים שנה וגו' דיבר משה אל בני ישראל" (א' - ג')

מלמד שלא הוכיחם אלא סמוך למיתתו. ומפני ארבעה דברים אין מוכיחין את האדם אלא סמוך למיתתו, כדי שלא יהא מוכיחו וחוזר ומוכיחו. [רש"י] שואל ה"חתם סופר", למה לא יוכיחנו שוב ושוב והרי מקרא מלא דיבר הכתוב [ויקרא י"ט - ח'] 'הוכח תוכיח את עמיתך', וכפי שאמרו חז"ל [ב"מ לא.], הוכח תוכיח - אפילו מאה פעמים. ולמה אפוא חשש יעקב מתוכחה כפולה ומכופלת. אלא, תירץ, החשש הוא מתוכחה כזו שאינה פועלת היטב את פעולתה. כי מי שמוכיחים אותו מתחיל להתנצל ולתרוץ את עצמו, ואז המוכיח מנסה לסתור את דבריו, וכך הם נכנסים לויכוח סרק חסר תועלת. זהו 'חוזר ומוכיחו'. אבל קודם הפטירה, השומע מפנים את התוכחה, כי אין לו בפני מי להתנצל ולתרוץ את עצמו. כך חוזרים הדברים למעמקי הלב.



מסופר, אחרי דרשתו המוסרית של המגיד מקלם זצ"ל [גלב"ע ח' באב תרנ"ח] פנה אליו אחד מאנשי העיר ושאל אותו: כבוד הרב, הרי שמענו את אותם דברי מוסר כבר כמה וכמה פעמים, ומה בצע כי תחזרו על הדברים שוב ושוב. ענה לו המגיד: ומה אעשה וגם את אותן העבירות הנכם חוטאים שוב ושוב...

"ויהי בארבעים שנה וגו' הואיל משה באר את התורה הזאת" (א' - ג' - ה')

שואל ה"בית ישראל", האם רק עכשיו כשמלאו לו מאה ועשרים שנה התחיל משה לבאר את התורה, הרי כל ימיו לימד את ישראל? וביאר, ראשית - נלמד מכאן שתמיד צריך להתחיל מחדש, אפילו בגיל מבוגר

חייבים להתרענן בתמידות, ולהתחיל שוב כאילו זו הפעם הראשונה. שנית, הלא כבר ספו תמו אז כל יוצאי מצרים, כל אותו דור דעה שלימד משה רבינו עליו השלום בעבר - נגזז ואינו, והנה קם דור חדש, דור צעיר, פנים חדשות באו, יש אפוא להתחיל שוב מבראשית ללמוד עימם מהתחלה. ומשה רבינו אכן הואיל וביאר להם שוב את התורה מאל"ף עד תי"ו.

"אחרי הכותו את סיחון מלך האמורי" (א' - ד')

התורה מדגישה לנו שאת כל דברי המוסר שנאמרו בפרשיות השמייע משה רבינו לבני ישראל, אחרי הכותו את סיחון וכו'. הדרכה נפלאה בחינוך הילדים והתלמידים למד רבי יצחק זילברשטיין מפסקים אלו. משה רבינו שהיה אביהם הרוחני של בני ישראל במדבר לפני שהוא פותח בדברי מוסר, תחילה הוא מושיע אותם מצרתם מסיחון ועוג, ורק אח"כ הוא אומר להם דברי מוסר. כמו כן יש ללמוד בענייני חינוך, אב או מחנך שרואה שבנו או תלמידו עשו דבר לא הגון, ובמקביל הם עומדים בפני בעיה לא קלה, ראשית עליו להתעסק בפתרון הבעיה, ורק אח"כ ישמיעו את דברי המוסר באוזניהם. ולא כאותם שתחילה מוכיחים בשער ואינם עוזרים לבניהם ותלמידיהם, ובמצב זה דבריו כבר לא נשמעים.

"בעבר הירדן וכו' הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" (א' - ה')

"הואיל" - התחיל כמו "הנה נא הואלתי" [בראשית י"ח - כ"ז], "באר את התורה" - בשבעים לשון פירשה להם. [רש"י]

שואל של רבי שאול אייגר [מובא בספר "ילקוט גרשוני"], לשם מה היו צריכים שיפרש להם את התורה בשבעים לשון? ומתרץ, רש"י בתחילת פירושו לתורה כתב "אמר ר' יצחק לא היה צריך להתחיל את התורה אלא מ"החודש הזה לכם" [שמות י"ב - ב'] שהיא מצוה ראשונה שנצטוו בה ישראל, ומה טעם פתח בבראשית? משום [תהילים ק"א - ו'] "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים", שאם יאמרו אומות העולם לישראל ליסטים אתם שכבשתם ארצות שבעת גוים, הם אומרים להם: כל הארץ של הקב"ה היא, הוא בראה ונתנה לאשר ישר בעיניו, ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". לדברים אלו לא היתה משמעות עד עכשיו, אבל עכשיו שהכה את סיחון מלך מואב ואת עוג מלך הבשן, התחילו לבוא אומות העולם ולומר, ליסטים אתם! לכן עכשיו ביאר משה את התורה בשבעים לשון, כדי שכולם יידעו כי "בראשית ברא אלקים", ברצונו נתנה להם וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו.

ה"חידושי הר"ם" מתרץ, ידע הקב"ה שישאל יחטאו וילכו לגלות בין כל האומות, ולכן פירש להם את התורה בכל הלשונות, שבכל מקום שיגיעו, יבינו את השפה של אותה אומה ויוכלו ללמוד תורה בשפה של המדינה הזאת.

"בעבר הירדן וכו' הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" (א' - ה')

בשבעים לשון פירשה להם. [רש"י]

יש להבין היאך תרגם משה את התורה לשבעים לשון, והלא התורה לא ניתנת לתרגום, כי פירושי התורה, תיבותיה וכל דרשותיה ולימודיה וסודותיה ניתנים להתפרש רק בלשון הקודש. לדוגמא, המילה "בראשית"

עפ"ל, ולעומת זאת בדור האחרון טענו הפושעים שבארץ ישראל להפך, ודיברו על ליבם של תמימים מאחינו בני ישראל, שחיוב קיום התורה הוא רק בחו"ל כיון שרק ע"י שמירת התורה אנו נתייחד משאר האומות, אבל בארץ ישראל שאנחנו מאוחדים בארצנו ע"י המדינה, די בעצם המדינה כדי להיחשב כיהודים ואין צריך קיום המצוות, ונתקיים בנו בעוה"ר הפסוק [ישעיהו מ"ט – י"ז] "מהרסיך ומחריבך ממך יצאו".

רבי יחיאל וינברג בעל ה"שרידי אש" ביאר בדרך רמז, בלימוד התורה ישנם סברות דקות שהאדם מתקשה להסביר, והוא נוקט במילים המקובלות בעולם הישיבות להגדרת המושג, אבל לכשיתבקש להסביר את עומק הסברה בשפה אחרת שאין בה את המילים הללו, לא ימצא דרך להגדיר את סברתו, וזהו אות שאין הדבר ברור לו באמת, ובזאת ייבחן, שרק אם יוכל לאומרה אף בשאר לשונות, אות הוא שאכן הבין את הסברה לעומקה. ולזאת רמז משה רבינו כשתרגם את התורה בשבעים לשון, שהסברות העמוקות התורה מוסברות בכל לשון שהוא, ואינם מוגבלות רק למילים מסוימות הקיימות בלשון הקודש או ארמית.

"ה' אלוקינו דיבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה" (א' - ו')
לכאורה המילה "לאמר" הכתובה בפסוק זה מיותרת, משום שבדרך כלל המילה "לאמר" מתפרשת כציווי על השומע להעביר את הדברים לאחרים, אבל כאן אין ציווי לומר הדבר לאחרים. ופירש בזה החיד"א בספרו "נחל קדומים", התורה באה לרמוז לנו שדיבור הקב"ה מחורב אינו רק לשעתו, אלא זוהי אמירה המתחדשת בכל דור מחדש, וכמו שאמרו חז"ל [אבות ו' - ב'] "בכל יום ויום בת קול יוצאת מהר חורב ומכרזת ואומרת אוי להם לבריות מעלבונה של תורה", וזהו "לאמר" לדורות.

אכן בעיקר הדבר הקשו המפרשים מה תועלת יש בבת קול זו, והלא אין אנחנו שומעים אותה, ומהו תכלית הדבר בשעה שאינו מביא שום התעוררות לשוב בתשובה. וביאר בספר "תולדות יעקב יוסף" (פרשת ראה דף קפ"ג ע"ב) בשם ה"בעל שם טוב" שאף שבאוזנינו הגשמיות אין אנו שומעים את הבת קול, אבל נשמת כל יהודי שומעת את ה"בת קול" ומתעוררת מזה מאוד לשוב בתשובה, וביאר הבעש"ט שמה שמצוי לפעמים שבפתע פתאום מרגיש האדם געגועים להתקרב לקב"ה ללא שום הכנה מוקדמת לזה, וזה מכוח מה שנשמה שמעה ברגע זה את ה"בת קול" שזועקת "אוי להם לבריות מעלבונה של תורה", ועל ידי זה מתעוררת הנשמה לשוב לקב"ה.

הוסיף **רבי משה שטרנבוך**, יש בזה לימוד גדול לכל אחד, שאם מרגיש התעוררות באמצע היום או בשעת התפילה ללא הכנה מוקדמת, יידע שזוהי התעוררות מיוחדת של נשמתו מלעילא, ולכן ישתדל מאוד להחזיק במחשבת ההתעוררות כל זמן שיכול, ולא יבזבז רגעים אלו, אלא יתעורר להתקרב לקב"ה ולקבל על עצמו להתחזק במה שצריך אצלו תיקון וחזיון, וגם לעשות מעשה שיחזיק את ההתעוררות, וכמש"כ הרמב"ן בספרו "האמונה והבטחון" [פ"ט] בביאור הפס' בש"ש [ב' - ז'] "אם תעירו ואם תעוררו את האהבה עד שתחפץ", ופירש "אם תעירו ואם תעוררו את

יש עליה הרבה דרשות חז"ל שנלמדות אך ורק מהמילה "בראשית", ובתרגום לשפות אחרות אין אפשרות לדרוש דרשות אלו, כמו שדרשו רבותינו, "בראשית" בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו, ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו. וכן בגמרא בסוכה [מ"ט] "שיתין" - חלל שתחת המזבח מששת ימי בראשית נברא, אל תיקרי בראשית אלא "ברא שית". וכן מובא במדרש רבה [בראשית] אל תיקרי בראשית אלא ברא שית, אלו שיש אותיות שבהן נברא העולם. י-ה (שתי אותיות) ה-ו-י-ה (ארבע אותיות) הרי שש. ובזוהר הקדוש [בראשית] דרשו "ברא שית" שברא העולם בששת ימים, וגם אילו של יצחק נברא מששת ימי בראשית - "בראשית" "ברא תיש". ועוד עשרות רבות של מדרשים רק על המילה "בראשית".

וידועים דברי הגר"א **מוילנא** שבמילה "בראשית" רמוזה מצוות "פדיון הבן" - "בן ראשון אחר שלושים יום תפדה. וא"כ, דרשות אלו יכולות להתקיים רק כשתיבת "בראשית" באה בלשון הקדש, ולא בשפות אחרות, וכן בכל שאר תיבות התורה ואותיותיה, ועל כל קוץ וקוץ שבהן. וידוע המעשה בתלמי המלך ושבעים ושנים זקנים, שביקש מהם לתרגם את התורה, וכמבואר בגמ' מגילה [ט]. שמאורע זה קשה לישראל ונחקק לדראון עולם, עד שנפסק בשו"ע או"ח [תק"פ - א' - ב'] "אלו הימים שארעו בהם צרות לאבותינו וראוי להתענות בהם, בשמונה בטבת נכתבה התורה יונית בימי תלמי המלך והיה חושך בעולם שלושה ימים. א"כ, רואים שאסור לתרגם את התורה, ואיך משה רבנו תרגם? והביאור, "משה באר את התורה", לא הכוונה שתרגם את תיבות התורה, אלא שתרגם את ענייניהן של המצוות, ואמנם, דבר זה יכול להיעשות בכל לשון לא דווקא בלשון הקודש, וזה לשון הפסוק "הואיל משה באר את התורה הזאת".

"הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" (א' - ה')
"הואיל" אותיות "אליהו", לרמז שלעתיד לבוא יבוא אליהו לבאר את התורה, וכל הקושיות והאיבעיות שלא נמצא להם פתרון בגמרא, ועליהם נאמר תיק"ו - תשבי יתרץ קושיות ואיבעיות, והכל יתבאר בזמן ההוא.

"הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר" (א' - ה')
"בשבעים לשון פירשה להם". [רש"י]

יש להבין לאיזה צורך היה לתרגם את התורה לשבעים לשונות של שבעים אומות, הרי באותו זמן עם ישראל לא היו מפוזרים בין האומות אלא היו מכונסים במדבר בינם לבין עצמם, ועמדו להיכנס לארץ ישראל לשכון עליה לבדם בלא האומות. ופירש ה"כתב סופר", התורה באה ללמדנו הוראה לדורות כנגד המינים והאפיקורסים האומרים שלא נתנה תורה רק במדבר כאשר ישראל ישבו לבדם וכן בארץ ישראל שישבו לבדם, אבל בהיות ישראל בחוץ לארץ מעורבים בין האומות, צריכים להתנהג כפי מנהג אנשי המקום ופטורים מקיום התורה עפ"ל, ולכן תירגם משה רבינו את התורה לשבעים לשון כדי להורות להם שחיוב קיום התורה הוא גם בחוץ לארץ בין שבעים האומות, וזאת התורה לא תהא מוחלפת בשום מקום שהוא.

הוסיף על זה **רבי משה שטרנבוך** שבטענות כגון אלו השתמשו המשכילים בדורות האחרונים בטענה זו שרק בארץ ישראל יש לקיים את התורה

האהבה", אם יש לאדם איזה התעוררות בעבודת ה', "עד שתחפץ", יתפס את ההתעוררות בפעולה מעשית [חפץ מלשון 'אנקוטי חפצא'] שלא תישאר התעוררות בעלמא. וכמה שנשמת האדם טהורה יותר ולא נפגמה על ידי עבירות, כך זוכה האדם להתעורר יותר משמיעת ה"בת קול".

"ראה נתתי לפניכם את הארץ וגו' אשר נשבע ה' לאבותיכם לאברהם ליצחק וליעקב" (א' - ח')

שואל רבי יהודה אסאד זצ"ל בספרו "דברי מהרי"א", וכי לא ידענו מי היו אבותיהם, ולמה לי כפילות הלשון?

ותירץ, כתוב בגמ' [שבועות ל"ו], כל מזה שאומר אדם ג' פעמים - הוא שבועה, וא"כ הא הקב"ה הבטיח לאברהם ליצחק וליעקב כל חד בפני עצמו - והיא שבועה.

ובזה מיושב מה שאמר "אשר נשבע ה' וגו'", דלא מצינו בשום מקום שנשבע לאבותינו. אמנם, כיון שאמר ג' פעמים - הרי הוא כשבועה. ומובן מה שאמר 'אשר נשבע ה' לאבותיכם', וא"ת היכן מצינו שנשבע? אלא ע"ש שאמר לאברהם ליצחק וליעקב לכל חד בפני עצמו, א"כ הרי הוא כשבועה.

"ראה נתתי לפניך את הארץ באו ורשו את הארץ וכו' ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אכל לבדי שאת אתכם" (א' - ח' - ט')

משה רבינו מדגיש כאן: "ואומר אליכם בעת ההיא" - באותה שעה, שבישר להם על כניסתם הקרובה לארץ, ציוה גם על מינוי דיינים. מה הקשר בין השניים?

מבאר רבי שמשון רפאל הירש, משה רבינו בא להראות לנו את ההבדל שבין ישראל לאומות העולם, בשעה שעושים הכנות למלחמה. בנוהג שבעולם, כאשר מכריזים מצב מלחמה, מפקיעים את מערכת החוקים הרגילה ומחוקקים חוקי חירום. כי מה שטוב ויפה בעת שלום, הופך ל"מטרד" בעת מלחמה. בתקופה כזו אי אפשר לדקדק בקוצו של יוד.

לא כן עם ישראל, לא זו בלבד שאין אצלנו מושג של "חוקי חרום", לא רק שחוקי התורה מחייבים את הפרט ואת הכלל בכל עת, בין בעיתות שלום ובין בעיתות מלחמה, אלא אדרבה: דווקא בעת שמתכוננים למלחמה יש לחזק את שמירת החוק ביתר שאת, דווקא בשעה זו חובה עלינו לדאוג להקמתם וחזוקתם של בתי הדין המופקדים על ביצוע ושמירת חוקי התורה הקדושה.

עם ישראל יודע, שלא הוא זה שמנהל את המלחמה, ולא הוא זה שמנצח את האויב, "ה' איש מלחמה", "כי הוא לבדו.... בעל מלחמות", אומרים אנו בכל יום, ובהתאם לכך אנו מתנהגים. אם ברצונו לנצח, עלינו להתחזק בשמירת המצוות, עלינו לדאוג על ידי השלטת חוקי התורה שכלל ישראל יהיה ראוי להשראת השכינה, ואז נהיה בטוחים בניצחוננו.

"ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אכל לבדי שאת אתכם וכו' ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים וכו' איכה אשא לבדי" (א' - ט' - י"א)

משה רבנו מתקשה לשאת לבדו את העם כולו, על משפטיו ודיניו, לכן הוא ממנה אנשים נוספים שיקלו עליו את המלאכה. כשהוא אומר "ואומר אליכם בעת ההיא לאמר לא אכל לבדי וכו'", לכאורה המילה "לאמר"

מיותרת. מסביר ה"משך חכמה", אדם יושב בביתו מוקף בבני משפחתו, בניו, בנותיו ונכדיו, הרעש הוא בלתי נסבל והוא כבר תש כוחו, אין לו כח לכל הרעש והמהומה שסביבו והוא מחפש את השקט, ובכל זאת כאשר הוא מברך את ילדיו, הוא אומר להם הלוואי שכולכם תזכו ל"רעש" ו"טרדות" מכל צאצאיהם. כך אומר משה רבנו הרועה הנאמן, ה' הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים, והלוואי שכך ימשיכו "לאמר" עליכם גם שאר רועי ישראל מנהיגים ונביאים, יתן ה' ותמיד התלווה עליכם יתמצו בטענה שאי אפשר לשאת אתכם בגלל שאתם גדולים ומבורכים, זה ולא יותר.

"לא אכל לבדי שאת אתכם וכו' והנכם היום ככוכבי השמים לרוב" (א' - ט' - י') ישראל נמשלו לעפר ולכוכבים. טבעו של עפר, להיות דבק גרגיר בחבירו, והכוכבים כל אחד רחוק ונפרד מחבירו. וכידוע, בשעה ששני כוכבים מתנגשים זה בזה, עולמות נחרבים.

וכן הוא, למרבה הצער, ישראל עם קשה עורף הם, בשעה שהם מאוחדים, ניתן לסבול אותם, אך אם נתקלים כמה יהודים אלה באלה, מיד עולה סכנה של התפוצצות של אש, מחלוקת מתלקחת. לכן "ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם וכו' ויברך אתכם כאשר דבר לכם", יהי רצון שיקויים בכם "כאשר דבר לכם", הברכה העתיקה שבה נמשלתם לעפר - "ושמתי את זרעך כעפר הארץ", והעפר מעלה טובה יש בו, שהוא מתלכד.

אומר המדרש [במדב"ר ב' - י"ג], מה הכוכבים חולקים כבוד זה לזה ושלוש ביניהם, כך הצדיקים. גם דברים אלה הם חלק מהתוכחה, "והנכם היום" ייסר אותם משה רבינו - "ככוכבי השמים לרוב", שאתם לא משולים ככוכבי השמים אלא "לרוב", שאתם מרובים כמותם, אבל המידה השניה המצויה בכוכבים, המידה של "ושלוש ביניהם", זו אינה מצויה בכם.

מבאר בספר "פנינים יקרים" זה שאמר משה, "לא אכל לבדי שאת אתכם" כי "ה' אלקיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים", שאתם מפולגים ומפורדים ביניהם, ולכן "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם".

ובספר "מטה אהרן" כותב בדרך צחות: לכוכבים דימיתם? כמו הכוכבים כל אחד ואחד הוא עולם בפני עצמו, וא"כ "איכה אשא לבדי", היאך היחיד מסוגל להתעסק ולעמוד בשישים ריבוא עולמות?

כהשלמה לפירוש זה יש להביא את ביאורו של רבי יוסף מסלוצק על הפסוק, "והנכם היום", - כשאתם לא מונהגים מכח מזלות וכוכבים, אלא תחת השגחתו הפרטית של הקב"ה ללא שר וללא מושל, ואתם שווים ל"כוכבי השמים", וגם יש לכם את המעלה שאתם "לרוב", שאתם מרובים. לכן עליכם להזהר שלא תאבדו את מעלתכם ע"י מריבות ומחלוקת, והעצה לכך, "הבו לכם אנשים חכמים ונבונים".

"והנכם היום ככוכבי השמים לרוב" (א' - י')

שואל בספר "פניני קדם", כתוב בנביא דניאל [י"ב - ג'] "ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד", מדוע נמשלו מצדיקי הרבים לכוכבים דווקא? ומתיר, מצדיקי הרבים מעוררים את הציבור לתקן מעשיהם ולעשות

תשובה על חטאיהם, בשעת מעשה לא מכירים הבריות בחשיבותם, ויש גם שלועגים להם ונדים להם בראשם. מתי מתברר גודל מעשיהם? רק לאחר מעשה, לאחר שאותם מצדיקי הרבים כבר אינם וכבר אי אפשר להכיר להם טובה על "זיכוי הרבים שלהם", בזה הם דומים למוכבים, המוכבים קבועים במסילותם כל הזמן, וגם ביום הם מאירים, אבל אור השמש מונע לראותם. מתי אפשר לראות אותם? רק לאחר שמחשיך היום ושוקעת החמה.

"והנכם היום ככוכבי השמים לרוב" (א' - י')

הגמרא ביומא [כ"ב:] שואלת, רב יונתן רמי, כתוב "והיה מספר בני ישראל כחול הים", ומאידך כתוב "אשר לא ימד ולא יספר"? מתרצת הגמ', כאן בזמן שישאל עושין רצונו של מקום, כאן בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום. מסביר החיד"א בספרו "נחל קדומים", כשאין עושין רצונו של מקום, שייך למנות את גוף האנשים ולדעת מה מספרם. אבל כשעושין רצונו, הרי כל יהודי שקול פי כמה, וכמו שהגמ' בסנהדרין [מ"ד:] אומרת על יאיר בן מנשה שהיה שקול כרובה של סנהדרין, ועוד הרבה יש בש"ס, וא"כ, אי אפשר למנות את ערכם ומספרם, ולכן מספר בני ישראל בזמן כזה "אשר לא ימד ולא יספר".

"ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים" (א' - י"א)

אמר להם זו משלי היא, אבל הוא יברך אתכם כאשר דבר לכם. [רש"י]
שואל רבי עקיבא איגר, הרי הקב"ה ברכם בברכה ללא גבול, שלא יוכל איש למנותם, ומדוע ברכם משה בברכה משלו שיש לה גבול "אלף פעמים". ואפילו שרש"י מפרש שמשה רבנו אמר "זו משלי היא", צריך להבין לשם מה היו זקוקים לברכה זו, מאחר שהתברכו מפי הקב"ה בברכה ללא גבול? בספר "בנין אריאל" ממשיך דבר זה למלמד תינוקות שאמר: אם הייתי נבחר למלך הייתי יותר עשיר ממנו, כי היה לי את העושר של המלך ובנוסף יהיה לי את משכורתי בתור מלמד!?! אלא צריך להסביר, משה רבנו אמר להם "זו משלי" היינו הברכות של הקב"ה ניתנו לכם על תנאי, רק אם תקיימו תורה ומצוות, אבל הברכות שלי הן ללא תנאי, אפילו אם לא תקבלו אותי...

רבי שלום מרדכי הכהן מברזאן מפרש, הגמ' בחגיגה [י"ג. וברש"י] דורשת על הפסוק בתהילים [ק"ה - ח'] "דבר צוה לאלף דור", זו התורה שהיתה ראויה להינתן לסוף אלף דור, וכשראה הקב"ה שאין העולם מתקיים בלי תורה, עמד ונתנה לסוף עשרים ושש דורות מאדם הראשון עד משה רבנו. הגמרא בגדרים [ל"ה:] אומרת, לא ניתנה תורה אלא למשה ולזרעו וכו', ומשה נהג בה טובת עין ונתנה לישראל. זהו שנרמז בפסוק "יוסף עליכם ככם אלף פעמים", ועל זה אמר משה רבנו "זו משלי היא", היינו התורה שניתנה למשה והוא נהג בה טובת עין ונתנה לישראל.

בספר "בנין אריאל" מתרץ, הקב"ה הבטיח ברכה ללא גבולות, אבל צריכים להיות ראויים לברכות, וכמו שאמרו חז"ל בסוף מסכת עוקצין "לא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה אלא השלום". האם אז היו ראויים לכך, הלא משה רבנו אמר להם "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם", וכתב רש"י, "טרחכם" מלמד שהיו ישראל טרחנין, היה אחד רואה את בעל דינו נוצח

בדין, אומר, יש לי עדים להביא, יש לי ראיות להביא, מוסיף אני עליכם דיינין. ובתנאים שנוצרו אין שלום, ואם אין שלום אין ברכה. מדגיש משה רבנו, גם במצב הזה כשאין אתם ראויים לברכה מהקב"ה, אני מברך אתכם! ובמצב שיש שלום ויש תנאים לקבלת הברכה מהקב"ה, באמת לברכתי אין כל ערך ביחס לברכת ה', אבל עכשיו לפי מצבכם, יש לברכתי ערך רב. תירוצו נוסף מופיע בעלון "אש דת", ריבוי של עם ישראל יכול לנבוע משני גורמים, יש ריבוי טבעי ויש ריבוי חיצוני. אמר משה רבנו, הקב"ה הבטיח לכם, עם ישראל עצמו, שתהיו בלי סוף, ואני מברך אתכם שגם יבואו מבחוץ פי אלף, ומתי זה יהיה? לעתיד לבוא כאשר כל הגויים יקראו בשם ה'. וזה מה שנאמר בפסוק, "ה' אלקי אבותיכם יוסף עליכם ככם אלף פעמים", זהו הריבוי החיצוני, אבל "ויברך אתכם כאשר דבר לכם", זהו הריבוי הטבעי.

"פנים יפות" מבאר שאינו סתם מספר, אלא הוא מדוקדק מאוד, שהרי אמרו חז"ל [ברכות דף ז'] "כל דיבור שיצא מפי הקב"ה אפילו על תנאי אינו חוזר", והנה בשתי מקומות הקב"ה אמר "למשה רבנו "אעשה אותך לגוי גדול", אחרי מעשה העגל [פרשת כי תשא ל"ב - י'] ואחרי חטא המרגלים [פרשת שלח י"ד - י"ב], והרי מדה טובה מרובה ממדה פורענות חמש מאות פעמים, וא"כ ההבטחה שהקב"ה הבטיח למשה רבנו, היינו שיהיה לגוי גדול פי חמש מאות, ומעתה כיון שהקב"ה הבטיח דבר זה למשה רבנו ב' פעמים, יוצא שהקב"ה הבטיח למשה רבנו שיהיה פי אלף פעמים, ובא משה רבנו ונתן ברכה זו לישראל, ולכן אמר להם "יוסף עליכם ככם אלף פעמים", והכוונה להבטחות שהבטיחו הקב"ה, ועכשיו נתן אותם לישראל.

"יוסף עליכם ככם אלף פעמים" (א' - י"א)

שואל רבי עקיבא איגר, מהו הלשון "ככם אלף פעמים" ולמה לא ההיפך "אלף פעמים ככם"? שאלה נוספת, לשם מה אמר משה רבנו את המילה "ככם", הרי יכל לומר בקצרה יוסף עליכם אלף פעמים? ומתיר, בהתחלה בירך אותם משה "יוסף עליכם ככם", פירושו, תכפילו את עצמכם, שאם הייתם מונים שישים ריבוא, תתרבו פי שניים עד מאה עשרים ריבוא, ושוב תחזרו ותתרבו כפליים, ושוב תחזרו ותתרבו כפליים, עד שתהיו מאתיים ארבעים ריבוא, וכן הלאה והלאה אלף פעמים. וא"כ, הברכה לא שיתרבו פי אלף, אלא שייכפילו את עצמם אלף פעמים, וחשבון זה הוא עצום ורב.

"פני מנחם" זצ"ל מבאר מה הביאור במילה 'ככם', הברכה של משה רבינו היא, שאף שהקב"ה יוסף עליכם ברכות לרוב, עדיין יש צורך לברכה שתשיארו 'ככם', ולא יגבה ליבכם מחמת הברכה השורה בכל מעשה ידיכם. וכפי שביאר ה'חידושי הרי"ם' [שפתי צדיק כי תבוא] בביאור הפסוק 'ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך', שלא תשתנה מחמת רוב הברכות לרעה חלילה, אלא ישיגוך הברכות במקום בו אתה נמצא כעת, ללא שינוי.

"יוסף עליכם ככם אלף פעמים" (א' - י"א)

חשבון מעניין לבאר פסוק זה כותב בספר "ליקוטי נפתלי" על פי דברי הגמ' שבת [ל':] שרבן גמליאל דרש, עתידה אשה שתלד בכל יום, שנאמר [ירמיהו ל"א - ז'] "הרה ויולדת יחדיו". הריון של אשה תשעה חודשים, הוולד יונק

ראה את ישראל בכבודם ובשלוותם, ישעיה ראה אותם בפחזותם, ירמיהו ראה אותם בניוולם.

אומר רבי שלמה בלך, מפשטות לשון הפסוקים משמע כאילו היתה זו עצת משה רבנו ורצונו למנות דיינים שידונו את העם, בעוד שבפרשת יתרו נאמר במפורש כי יתרו היה זה שיעץ למשה רבינו למנות דיינים נוספים, אבל משה רבנו רצה ללמד את עם ישראל לבדו, ללא אמצעי, מתוך ידיעה שאם ילמדו מפיו שוב לא תחול בהם שכחת התורה, ויתרו טען לעומתו, שכדי לזכות לך, צריכים כלל ישראל ללמוד במסירות נפש, ותלוי הדבר בבחירתם שהרי "אדם כי ימות באהל" אינו ציווי וחיוב, אלא רק עצה טובה, לכן צריכים לשאול את ישראל להסכמתם האם הם מוכנים ללמוד ממשה רבנו עצמו במסירות נפש, ולשאול אותם ישירות לא שייך, כי יתביישו ממשה רבנו לומר את שבליבם, לכן יעץ לו יתרו שיאמר לבני ישראל שמצד עצמו קשה לו לעמוד לבדו במשא העם, והיה אם יעמדו ישראל על כך שמשה רבנו ילמד לבדו, זה סימן מובהק כי מוכנים הם למסירות נפש, ואם יסכימו לוותר על מעלה זו, הרי זו הוכחה שהם לא מוכנים למסירות נפש והם לא ראויים למעלת לימוד מפי משה רבנו.

לפי² מובנים הפסוקים שמהם משמע שמשה רבנו יעץ להם כאילו מיוזמתו למנות דיינים נוספים עליו - "ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר אשר דברת לעשות", בהסכמתם, הם הוכיחו שאין להם הבדל ממי ללמוד ואין הם מוכנים למסירות נפש ללמוד דווקא ממשה, ולכן הפסידו את מעלתם הגדולה, שאם היו עומדים על זה ללמוד רק ממשה, לא היתה בהם שכחת התורה שהיא סיבת כל צרותינו. זה שאמרו חז"ל, שלושה אמרו איכה, ישעיהו, ירמיהו ומשה וכו' ומשה בשלוותה, מה רע באותה שלוה? אלא, אותה שלוה ואדישות שלא היה אכפת להם ממי ילמדו, היא אותה רעה עליה קונן משה כשאמר "איכה".

"איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם" (א' - י"ב)

"טרחכם" - מלמד שהיו ישראל טרחנין, "ומשאכם" - מלמד שהיו אפיקורסין, "וריבכם" - מלמד שהיו רוגנים. [רש"י]
"טרחכם" אומר הרמב"ן, היא טרחת הלימוד, ללמד את כולם תורת ה', "ומשאכם" היא החובה שלו להתפלל עליהם בעת צרתם, "וריבכם" היא החובה שלו לדון דיני ממונות בין אדם לחבירו. שלוש חובות אלו מוטלות על כל מנהיג בישראל: ללמד את העם תורה, להתפלל עליהם בעת צרתם ולדון אותם כדי שיהיה שלום ביניהם.

בספר "פורת יוסף" מבאר, שלושה דברים מוטלים על הרב בהנהגת הציבור: ללמד תורה, ליעצם עצה ותושיה, ולדונם בדיני תורה. כנגד שלושה אלו אמר משה "איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם", "טרחכם", הטירחה והיגיעה הרבה ללמד את כל העם תורה, "משאכם", להשיא לציבור עצה ותושיה בכל ענייניהם, "ריבכם", לשפוט בין אדם לחבירו ולכוון בכל המחלוקות שמתגלעות ביניהם.

"טרחכם ומשאכם וריבכם וכו' שרי אלפים שרי עשרות" (א' - י"ב - ט"ו)

כתב הספורנו, כל עשרה מהם היו צריכים לדיין פרטי, ואין זה כי אם מרוע לב.

עשרים וארבע חודש, סך הכל שלושם ושלוש חודשים כפול שלושם יום בחודש, הרי לנו אלף יום, ועכשיו אשה יולדת פעם באלף יום, ולעתיד לבוא כשתלד בכל יום, הרי זה פי אלף, ממילא "יוסף ה' עליכם ככם אלף פעמים".

"יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם" (א' - י"א)

"יוסף עליכם ככם אלף פעמים" - מהו שוב ויברך אתכם כאשר דבר לכם, אלא אמרו לו, משה, אתה נותן קצבה לברכותינו, כבר הבטיח הקב"ה את אברהם אשר אם יוכל איש למנות. [רש"י]

רבי ברוך ממז'בו³ נתן הסבר מעניין לדברי רש"י: הרי ידוע שכל המצוות יש להם שיעור וגבול, כגון "ציצית", מספר החוטאים המדויק, "סוכה", מידת הגובה והדפנות, "תפילין", מספר הפרשיות. אבל רק במצוות אהבת ה' ויראתו אין לך גבול ומידה, ומדוע? כי כל המצוות מפי משה שמענו, וכמו שהוא היה ילוד אשה ובעל גבול, כן גם המצוות ששמענו ממנו יש להן גבול, אבל "אנכי" ו"לא יהיה לך" מפי הגבורה שמענו, וכשם שאין גבול להקב"ה ומלא כל הארץ כבודו, כך אין גבול למצווה הזאת של אהבת ה'. וזה הפשט בדברי רש"י, בני ישראל שאלו את משה "אתה נותן קצבה לברכותינו?" אמר להם משה, זו משלי היא, אלו המצוות ששמענו ממני, ולכן יש להם גבול ומידה, וכן גם לשכרכם יש גבול, אבל הוא "יברך אתכם כאשר דבר לכם", אבל במצווה אחת - "אהבת ה'" ששמענו מפי הקב"ה שאין לו גבול, "יברך אתכם כאשר דבר לכם", יכול הוא לתת שכר עד אין סוף וגבול.

"יוסף עליכם ככם אלף פעמים ויברך אתכם כאשר דבר לכם" (א' - י"א)

"ויברך אתכם כאשר דבר לכם", זה מה שאמר הכתוב "אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך". [דבר"ר א' י"א].

מה הקשר בין שני הפסוקים? מסביר ה"דמשק אליעזר", שטח העזרה היה אחד עשרה אמה על מאה שלושים וחמש אמה, ובמקום מועט זה היו צריכים להיכנס כל ישראל, ועל כך שנינו באבות [ה' - ה'] אחד מעשרה ניסים שהיו במקדש "עומדים צפופים ומשתחוים רווחים", ואם כך היה בזמנים רגילים, מה יהיה כאשר תתקיים ברכת ה' ויתרבו ישראל ככוכבי השמים לרוב ויוסף ה' עליהם אלף פעמים? על כך אומר המדרש: זה מה שכתוב "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך", יהא זה חסד גדול מאת השי"ת שנוכל לבוא למקדש ולהשתחוות לפניו באמצעות נס ופלא של "עומדים צפופים ומשתחוים רווחים".

"איכה אשא לבדי" (א' - י"ב)

נוהגים לקרוא הפסוק הזה בניגון של מגילת איכה, אומר הסבא מנובהרדוק, ללמדנו שהמסרב לשאת באחריות של עבודת הרבים והוא סבור שהוא מקל על עצמו, הרי לבסוף יוכח שצפוי לו מצב יותר חמור, תלישות ובדידות - "איכה ישבה בדד".

"איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם" (א' - י"ב)

המדרש באיכה רבתי אומר: שלושה נתנבאו בלשון איכה, משה, ישעיהו וירמיהו. משה אמר "איכה אשא לבדי", ישעיה אמר [ישעיהו א' - כ"א] "איכה היתה לזונה קריה נאמנה" וירמיהו אמר [איכה א' - א'] "איכה ישבה בדד". משה

"איכה אשא לבדי טרחכם ומשאכם וריבכם" (א' - י"ב)

"ומשאכם, מלמד שהיו אפיקורסין", ע"כ. [רש"י]

מהווה סכנה רוחנית, לא יהיה כל משקל לדעה מנוגדת שהם יביעו, באמרם: "איננו רואים כל סכנה", כי הוא צופה ומביט למרחוק, ואילו ראייתם של פשוטי העם קצרה.



יהודי תמים הגיע לפני הגאון רבי אליהו חיים מייזל זצ"ל רבה של העיר לודז' ושפך שיחו לפניו: לפני כחודש ימים הלכתי ברחובה של עיר ומצאתי ארנק עם כסף. באתי לביתי, פתחתי את הארנק ומצאתי בו סך אלף רובל. למחרת היה בעיתון מודעה מהנסיך הפולני שאבד לו ארנק ובתוכו זהובים הרבה, ומי שימצא ויחזיר לו - יטול מאה רובל בשכרו. מיד הלכתי אל הנסיך והחזרתי לו את אבדתו. הנסיך מנה את המעות שבו והנה כולו מלא אף וחימה, והתחיל לצעוק עלי: 'הי יהודי גנב, אלפים רובל היו בארנק, ואתה מחזיר לי אלף בלבד', והתחיל לחרף ולגדף אותי הוא תבע אותי למשפט אצל הערכאות שהם גוים, ומי יודע איזה תוצאות יהיו למשפט. יואיל נא כבוד תורתו לתת לי עצה לחלצני מן הצרה שבאה עלי. הרב עודד אותו בדברים, ושאל אותו אם יש לו עורך דין לייצגו במשפט? השיבו היהודי: כן, עורך דין פלוני מייצג אותי. ביקש הרב להביאו לפניו. הפרקליט הגיע אל הרב והתייעץ עמו.

והנה בבית המשפט, עמד הנסיך וטען בפני השופטים: אבד לי ארנק ובו אלפים רובל. יהודי זה מצא אבדתי אבל החזיר לי מתוכו אלף רובל בלבד. והיהודי לעומתו טוען: לא מצאתי בתוך הארנק אלא אלף רובל בלבד. הפרקליט התחיל להצדיק את היהודי, שאדם שמחזיר אבידה אינו חשוד לקחת חלק ממנה, שהרי יכול היה לקחת את כולה ואף אחד לא היה ידע מי המוצא. ובתוך דבריו פנה אל הנסיך ושאל: האם אדוני יכול להישבע שבארנק האבוד היו אלפים רובל?! הנסיך השיב: הן, וכתוך כך קפץ ונשבע שאיבד בארנק אלפים רובל.

פנה הפרקליט אל השופטים ואמר: כבוד השופטים, אי אפשר לפקפק בשבועתו של הנסיך הנכבד, אבל שבועתו זו מעידה כי האבידה שנמצאה אינה שלו. חזקה על מחזיר אבידה שאדם כשר הוא. באם היה אדם גנב או רמאי הוא לא היה משיב האבידה כלל. והיות שלא נמצא בארנק רק אלף רובל, הדבר ברור כי זוהי אבידה אחרת ולא של הנסיך כלל. אני דורש מהנסיך שיחזיר את האבידה למי שמצאה ... פני הנסיך הסמיקו. השופטים שהבינו כי הוא נשבע לשקר, כדי שלא להאשים את הנסיך בשבועת שקר, קיבלו את טענת הפרקליט והוציאו פסק דין כי הארנק שבו אלף רובל יוחזר ליהודי המוצא.

"הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשמים בראשיכם" (א' - י"א)

כתוב במדרש [דברי"א - י'] : אמר ר' ברכיה בשם ר' חנינא: צריכים הדיינים שיהיו בהם שבע מידות אלו, ואלו הן: שלוש מידות: חכמים, נבונים, ידועים. וארבע מידות: אנשי חיל יראי אלוקים אנשי אמת, שונאי בצע. וממשיך המדרש: ומדוע לא נכתבו כל השבע יחד, ללמדך שאם לא נמצאו דיינים שיש בהם את כל השבע מידות, מביא מהארבע, ואם לא נמצאו מהארבע מביא מהשלוש, ואם לא נמצאו מהשלוש מביא מאחת שנאמר אשת חיל מי ימצא.

צריך ביאור, מדוע האפיקורסות נקרא בלשון "משא". מבאר רבי משה שטרנבוך, האפיקורס תמיד נושא על עצמו חבילות חבילות של קושיות על הנהגת הקב"ה, וכגון למה זה עשיר וזה עני, זה בריא וזה חולה, לזה יש בנים ולזה אין בנים, ולמה הרשעים מאריכים ימים בעושר ואילו הרבה צדיקים סובלים בעולם הזה צער ומכאובים, ולמה עם ישראל נהרגים ונשחטים באכזריות, ולעומת זאת הגויים יושבים בהשקט ובטח. אלא שהמאמין אין לו שום קושיא, כי הוא יודע שאנו בני אדם מוגבלים בשכלנו ואיננו יכולים להבין את דרכי ה', וכמוש"כ [ישעיהו נ"ה - ח] "כי לא מחשבותי מחשבותיכם ולא דרכיכם דרכי", אבל האפיקורס שאינו מאמין, יש לו "משא כבד" של קושיות, ולכן נקראת האפיקורסות בלשון "משא".

"הבו לכם אנשים חכמים וכו' לשבטיכם ואשמים בראשיכם" (א' - י"א)

"בראשיכם" - ראשים ומכובדים עליכם, שתהיו נוהגין בהם כבוד ויראה. "ואשמים" - חסר יו"ד למד שאשמותיהם של ישראל תלויות בראשי הדיינים, שהיה להם למחות ולכוון אותם לדרך הישרה. [רש"י]

שואל ה"פני מאיר", מדוע רש"י הופך את סדר הפסוק, שבהתחלה הוא מפרש "בראשיכם" ואח"כ "לשבטיכם"? ומתרץ, שלא יאמרו אנשים: הרבנים אשמים! אנו בשרירות ליבנו נלך והם יתנו את הדין. לכן מקדים ואומר רש"י "בראשיכם", שאם הם מכובדים בעיניכם ואתם נוהגים בהם כבוד ויראה, אז תהיה עליהם טענה מדוע לא הוכיחו אתכם, אבל אם אתם מוזלזלים בהם ולא יראים מהם, הם לא יענשו, כי אתם לא שומעים להם. הגמרא בברכות [ח] אומרת, לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל עוד שמעי בן גרא היה קיים, לא נשא שלמה המלך את בת פרעה, וכל זה בתנאי שהוא שומע לרבו, אך אם הוא אינו שומע, עדיף שלא יגור במקום רבו, שאם לא שומע לו הוא נהיה מזיד.

"הבו לכם אנשים חכמים ונבנים וידעים לשבטיכם ואשמים בראשיכם" (א' - י"א)

רבי יחזקאל אברמסקי, אב"ד סלוצק, בעל "חזון יחזקאל" זצ"ל, [מופיע בספר "חיים שיש בהם"] ממוחיש את תכונתם של גדולי ישראל הצופים למרחק ומטיבים לראות הרבה יותר משאר העם, בדרך זו: נתאר לעצמינו אדם העומד במרחק של מאה מטר מנקודה מסויימת, ושואלים אותו האם אתה רואה את הנקודה? הלה משיב שהוא קצר ראייה ואינו רואה למרחק גדול יותר משלושים מטר. אחר כך מביאים אדם שראייתו טובה יותר, אך גם ראייתו מוגבלת לטווח של ארבעים מטר בלבד. כך מביאים עוד המוני בני אדם, ואף אחד אינו מצליח לראות יותר משמונים או תשעים מטר. לבסוף מגיע אדם אחד ויחיד, שבכווחו להבחין בנקודה המרוחקת ממנו מאה מטרים. כל אותם המונים שניסו את כוחם לפני כן לא יצליחו לעולם לראות את הנקודה ההיא אפילו אם יתאגדו יחד, שכן סוף סוף כח ראייתם אינו מגיע למרחק של מאה מטר. כך הם פני הדברים באשר לכח ראייתם של גדולי הדור. המוני בני אדם לא יוכלו לסתור את דברי גדול הדור, העומד כנגדם, ומביע דעה השונה מדעתם. אם הוא יצביע על דבר מסויים שלדעתו

"ואצוה את שופטיכם בעת ההיא לאמר שמע בין אחיכם ושפטתם צדק" (א' - ט"ז)
כתב בספר "מלאכת מחשבת", "שמע בין אחיכם" - "פוק חזי מאי עמא דבר" ואז "ושפטתם צדק".

"שמע בין אחיכם ושפטתם צדק" (א' - ט"ז)
יש להבין כוונת התורה באמרה "שמע בין אחיכם"? אלא מבאר ה"אור החיים", באה התורה להורות לדיין, שלא יסתכל בשעת הדיון אל אחד מבעלי הדינים וישפיל עיניו מהשני, אלא שתהיה השמיעה שווה בין שניהם, או שיישא עיניו אל שניהם או שישפיל עיניו לשניהם. וייתכן, שכוונת הפסוק להורות לדיין שכלל לא ישא עיניו אל בעלי הדין, כדי שלא יתבלבל אחד מהם בחושבו שנושא הדין עין יפה יותר אל בעל דינו, וזה כוונת הפסוק "שמע בין אחיכם", תפקיד הדיינים רק לשמוע את הטוענים, ובכך אין חשים כל שינוי, משא"כ בראייה הם עלולים לחשוב שיש שינוי במבט הדיין בין זה לזה. רק אם השמיעה תהיה שווה, אז "ושפטתם צדק".
עוד שואל ה"אור החיים", לשם מה היו צריכים את הציווי של "שמע" - להאזין לבעלי הדין, הרי אם הם לא יאזינו איך הם יוכלו לדון? אלא, התורה התכוונה ללמד את הגמ' במסכת מכות [סוף פרק א'] שלא תהא סנהדרין שומעת מפי המתורגמן, וזה הפירוש "שמע בין אחיכם", אתם עצמכם ולא מן המתורגמן.



רבה של ירושלים רבי יצחק יעקב וויס בעל ה"מנחת יצחק" היה ידוע בפקחותו הרבה, והיה דן בצדק כל אדם ללא משוא פנים, וקיים בדביקות את הפסוק [א' - י"ז] "לא תגורו מפני איש" "ושפטתם צדק בין איש ובין אחיו ובין גרו". הרב היה יושב זמן רב במתינות ובמשנה זהירות כדי שחלילה לא תצא תקלה מתחת ידו. פעם אחת תבע אחד את חברו בסכום לא מבוטל של כסף, אך הלה כפר בתוקף וטען שלא היתה כלל הלוואה, זו עלילת שווא והמסמך מזויף. הרב הראה לו את החתימה שעל גבי השטר, והוא הודה שזו חתימת ידו, אך דבק בגרסתו כי מעולם לא לוה ממנו אפילו פרוטה שחוקה אחת. הרב האמין לנתבע, כי ניכרים דברי אמת, ועוד, שאין בעל חוב מעיז כנגד בעל חובו ועוד כזוה בטחון. הוא חיפש עצה איך לעלות על הרמאות, ולבסוף פנה לנתבע, ושאל אותו: "האם קרה פעם שהתובע שאל ממך איזה ספר?" כשהנתבע השיב בחיך, ביקש ממנו הרב שיביא את הספר מביטו. כשפתח בעל ה"מנחת יצחק" את הספר, מיד אישש את חשדו, העמוד הראשון של הספר שעליו כותבים את השם, היה חתוך לגמרי. הרב השווה את גודל הדף שבספר, לשטר ההלוואה, ומיד עלה על התחבולה של התובע שקרע את הדף, את החלק שבתחילת הספר, וכתב את טופס ההלוואה מעל גבי שמו. הרב זיכה את הנתבע מכל וכל, והכל בא על מקומו בשלום.

"שמע בין אחיכם ושפטתם צדק" (א' - ט"ז)
שאלו את רבי יהונתן אייבשיץ ביום שנכנס למצוות: הרי עד עכשיו, לפני שמלאו לך שלוש עשרה שנה, לא היה לך כלל יצר טוב, אלא רק יצר הרע, ואיך יכלת לו, ומה עשית כשבא יצר הרע לפתותך ולהטות את ליבך

לכאורה דברי המדרש אינם מובנים ובפרט מה הקשר לאשת חיל מי ימצא? מבאר רבי אליהו דוד רבינוביץ תאומים המכונה האדר"ת, נראה שיש כאן טעות סופר, במדרש היה כתוב 'ואם לא נמצאים מהשלוש מביא מאחמ"י', והמדפיסים פתחו את ראשי התיבות וחשבו שכוונת ראשי התיבות אלו הם 'אשת חיל מי ימצא', וכמובן המדרש לא מובן. אך יש לומר שראשי התיבות הם אנשי חיל מכל ישראל. כפי מה שבחר משה לבסוף שכתוב: ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל.

"אנשים חכמים וידועים" (א' - ט"ז)
אבל נבונים לא מצאתי. [רש"י]

שואל רבי דוד שמואל וואלקין, היתכן שבעם חכם ונבון, דור דעה, לא מצא משה רבינו "נבונים"? ואפשר לפרש על דרך הדרוש, "נבון" זה מי שמבין דבר מתוך דבר. כשמשוה רבנו הוכיח את בני" בתחילת הפרשה על מחלוקתו של קורח, הוא רמז זאת במילה "וחצרות", וכתב שם רש"י, אמר להם היה לכם ללמוד ממה שעשיתי למרים בחצרות בשביל לשון הרע, ואתם נדברתם במקום. רואים, שנתבעו כלל ישראל על שחסרה בהם מדה זו של הבנת דבר מתוך דבר, ולא השכילו ללמוד מפרשת מרים את חומרת איסור לשון הרע. לזה רמז משה רבנו בתוכחתו שלא מצא בהם "נבונים".

ה"חוות דעת" מתרין, נבון הוא אדם שמבין דבר מתוך דבר וראייתו רחוקה יותר מזו של החכם. הנבונים ראו את היחס של בני ישראל אל משה, שממירים את חייו וויתרו על המינוי ועל הכבוד המפוקפק, ולא רצו להיות מנהיגים בישראל, כי חששו שלא יקרה להם מה שקרה למשה.
עוד תירץ בדרך צחות, שודאי שהיו נבונים ביניהם, אלא היא גופא, בגלל שהיו נבונים, לא רצו להיות דיינים.

רבי חיים שאול קויפמאן זצ"ל בספרו "משחת שמן" הוסיף להקשות, אם על דור דעה כשל משה רבנו נאמר שלא נמצאו נבונים, א"כ איך אנו מתפללים בכל יום 'חננו מאתך ... בינה', או 'ותן בלבנו בינה', הא הרי זו מידה שאי אפשר למוצאה אפילו לא בדורות קדמונים? ותירץ, 'נבון' הוא המבין דבר מתוך דבר, וכן פ' רש"י (פסוק י"ג, ד"ה נבונים), ולכך אנשי דורו של משה שקבלו את כל התורה כולה מפי משה רבנו על הר סיני, אכן לא נמצאו בהם אנשים נבונים שיוסיפו דעה יותר ממה שהחכימו והבינם משה. אבל אנו שלא זכינו לקבל רק מקצת מן המקצת מכל התורה הרחבה מיני ים, על כן ודאי יש לנו להתפלל ולבקש על הבינה, שנזכה להבין ולחדש בה חידושים והוספות.

"שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמישים ושרי עשרות" (א' - ט"ז)
כותב רבי זלמן סורוצקין בספרו "אזוניים לתורה", כשנחשב את כל הממונים לדון את העם, נמצא שהיו שבעים ושמונה אלף ושרי מאות דיינים, כי היו שישים ריבוא (שש מאות "שרי אלפים", ששת אלפי "שרי מאות", שנים עשר אלף "שרי חמישים" ושישים אלף "שרי עשרות"), "מפליא עין כל רואה"!

לעבירה? ענה ואמר: כשבא לפני היצר הרע, השבתי לו תשובה ניצחת, הזכרתי לו מאמר חז"ל על הפסוק "שמוע בין אחיכם ושפטתם צדק", והגמ' בסנהדרין [י:]: אומרת, "הרי זו אזהרה לבית דין שלא ישמעו דברי בעל דין קודם שיבוא בעל דין חברו", ומתוך הלכה פסוקה זו הייתי משתיק את היצר הרע שבקרבי, כי הייתי דורש ממנו להפסיק את פיתוייו, שהרי אסור לי לשמוע טענת בעל דין אחד שלא בפני בעל דין חברו, א"כ חייבים שנינו לחכות עד שיבוא גם היצר הטוב לטעון את טענותיו, ואז אדע להחליט למי הצדק.

רבי לייבוש חריף היה אומר, השופט לא ישפוט לפי ארשת פנים, כי על פי שרטוטי הפנים של אחד מבעלי הדין אי אפשר להוכיח אשמתו או אי אשמתו, אלא "שמוע בין אחיכם", מהטענות והעובדות בלבד יש ללמוד אמיתות הדברים.

"ושפטתם צדק" (א' - ט"ז)

הרב מקוטנא היה אומר, "ושפטתם צדק", גם את הצדק צריכים לשפוט, לשקול אותו על כף המאזניים, כי גם צדק יכול להכשיל שייצא דין מעוות. וזה הביאור בזכריה [ח' - ט"ז] "אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם", גם את האמת המשפט והשלום צריכים לשפוט, כי הרבה פעמים יש לוותר על זה מפני זה, וזה "חשבונן של מצוות".

"לא תכירו פנים במשפט" (א' - י"ז)

ר"ש תאומים אב"ד שטפנשט, ביאר, שלא יכיר פנים של משפט, דהיינו כאשר יבוא לפני הדיין איזה דין, שלא יאמר כבר היה לפני משפט כזה ופסקתי בו ע"פ אמיתות דין התורה, ואם כך אפסוק גם עתה כן בלא דרישה ובלא ביקור וחקור הדין. לא תעשה כן, אלא תעיין בכל פעם מחדש, בחקירות ודרישות, כי המשפט ישתנה ע"פ מעשה כל דהו. וזהו דין אמת לאמיתו שבכל עת נשתנה אמיתת הדין לפני הדיין והוא קולע אל השערה.

"לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדול תשמעון" (א' - י"ז)

שלא תאמר זה עני הוא, וחבירו עשיר, ומצוה לפרנסו, אזכה את העני ונמצא מתפרנס בנקיות. דבר אחר, שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר, אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר אני לו תן לו שאתה חייב לו. [רש"י] שואל **רבי יוסף מסלוצק**, מהיכן למד רש"י את שני פירושו שאחד היפוכו של השני, אל תעדיפו את העני על העשיר, וכן אל תעדיפו את העשיר על העני? אלא, רש"י למד זאת מלשון הפסוק "בקטן כגדול תשמעון" בכף הדמיון, היינו שיהיה בעיניך הקטן כגדול והגדול כקטן, שלא תזכה את העני כדי לפרנסו אלא השווהו, כן שלא תזכה את העשיר מחמת כבודו אלא תשווהו לעני.

רבי יהושע לייב דיסקין אומר, הרמב"ם [הל' סנהדרין פכ"א - ה"ב] אומר, "שני בעלי דין שהיה אחד מהם מלוכב בגדים יקרים והשני מלבוש בגדים בזוין, אומר למכובד או הלבישו כמותך או לבש כמותו עד שתהיו שווין". רמז לכך בפסוק שלפנינו, שיהיו שני בעלי הדין לבושים או "כקטן" או "כגדול".

"לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדול תשמעון" (א' - י"ז)

רש"י מביא שלושה הסברים, שיהא חביב עליך דין של פרוטה כדין של מאה מנה, שאם קדם ובא לפניך לא תסלקנו לאחרונה. דבר אחר, שלא תאמר זה עני הוא וחבירו עשיר ומצוה לפרנסו, אזכה את העני, ונמצא מתפרנס בנקיות. דבר אחר, שלא תאמר היאך אני פוגם כבודו של עשיר זה בשביל דינר, אזכנו עכשיו וכשיצא לחוץ אומר אני לו: תן לו שאתה חייב לו. במפרשים מובא הסבר רביעי: באים שניים לדין, אחד לבוש כעשיר והשני לבוש כעני, אומרים לעשיר תלביש את העני בבגדי עשיר, ואם העשיר מסרב, אומרים לו שיתלבש כעני, כי העין משוחדת, וכשרואים אדם מכובד מתייחסים אליו אחרת, זאת עובדה. המקור לכך הוא בגמרא שבועות [ל"א], מניין לשנים שבאו לדין אחד לבוש סמרטוטין ואחד לבוש איצטלית בת מאה מנה, שאומרים לו לבוש כמותו או הלבישו כמותך, שנאמר [שמות כ"ג - ו'] "מדבר שקר תרחק".

אומרת הגמרא בברכות [ה:], לעולם ירגיז אדם יצר טוב על יצר הרע, אם נצחו מוטב ואם לאו יעסוק בתורה, אם נצחו מוטב ואם לאו יקרא קריאת שמע, אם נצחו מוטב אם לאו יזכור לו יום המיתה. רבי שלום שבדרון היה אומר, בעלי הדינים הם היצר הטוב והיצר הרע, אחד לבוש בגדים יפים, זהו יצר הרע, על הכל הוא משלם במזומן כאן ועכשיו. לעומתו היצר הטוב לבוש כעני, כי על הכל הוא משלם בצ"ק דחוי, הוא לא משלם בעולם הזה, הכל נפרע רק בעולם הבא. השניים באים הרבה פעמים ביום לפני האדם שישפוט ביניהם, ואיך אפשר לשפוט, הרי האדם משוחזק? הרי היצר הרע נראה הדור בלבשו, והיצר הטוב נראה כעני. לכן אומרים לאדם, תלביש את היצר הטוב ב"בגדים יפים", איך? שיעסוק בתורה. אם זה עזר, טוב, ואם לאו, יקרא קריאת שמע, תלביש את היצר הטוב ב"בגדים יפים" של יראת שמים. אם זה עזר, טוב, ואם לאו, אז פונים לעשיר, ליצר הרע, ומלבישים אותו בגדי עני ע"י שמזכיר לו את יום המיתה.

"לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדול תשמעון לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלקים הוא" (א' - י"ז)

כותב רבנו בחיי ב"חובת הלבבות": שאלו חסיד שהלך במדבר, האם הוא לא פוחד, והלא יש שם חיות רעות? ענה החסיד שהוא כל כך מפחד מהקב"ה, עד שלא נשאר לו מקום בלב לפחד מדבר אחר. לכן "לא תגורו מפני איש", כי משפט אחד לה' הוא. כתב הרמב"ם [הל' סנהדרין כ"ב - א'] "שנים שבאו לפניך לדין אחד רך ואחד קשה, עד שלא תשמע את דבריהם וכו' אתה רשאי לומר להם איני נזקק לכם, שמא יתחייב הקשה ונמצא רודף אחר הדיין, אבל משתשמע את דבריהם ותדע להיכן הדין נוטה, אי אתה רשאי לומר איני נזקק לכם, שנאמר "לא תגורו מפני איש". ולכן דיין שמידת הבטחון שלו אינה גבוהה מספיק שלא לפחד מאותו אדם אלים שבא לפניו לדין, לא יקבל על עצמו לדון. אבל אם קיבל על עצמו לדון, הוא צריך להיות במדרגה של בטחון שלא יקרה לו כלום. וכן כותב הרבנו יונה ב"שערי תשובה" [שער שלישי אות ל"ג], "לא תגורו", הוזהרנו בזה להאמין שלא יקרנו נזק מצד משפט הצדק כאשר לא נכיר בו פנים. כלומר, המצוה אינה לא לפחד, המצוה היא להאמין.

"לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדל תשמעון" (א' - י"י)

כתב הש"ך [ח"מ י"ז - ב'] בשם "ספר חסידים", שאין לדיין להסתכל בפניהם של בעלי הדין בעת שטוענים את טענותיהם, שכן 'אסור להסתכל בפני אדם רשע', ואמרו חז"ל [אבות א' - ח']: 'וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים'.

על דבורה הנביאה נאמר [שופטים ד' - ה']: 'והיא יושבת תחת תמר דבורה בין הרמה ובין בית אל בהר אפרים, ויעלו אליה בני ישראל למשפט'. ובגמרא במגילה [י"ד]: הקשו: 'מאי שנא תחת תומר?', ותירצו: 'אמר רבי שמעון בן אבשלום: משום יחוד', כלומר: שלכאורה יש איסור ייחוד כאשר שפטה את בעלי הדין, ועל כן אמר הכתוב ששפטה 'תחת תומר' - 'שהוא (עץ) גבוה, ואין לו צל, ואין אדם יכול להתייחד שם עימה כמו בבית'.

וכתבו התוספות: 'מפני היחוד - כשבאים אליה בני ישראל למשפט'. והתמיה מתבקשת: מה חידשו התוספות בדבריהם? הלא כך פשטות דברי הגמרא? ועל כן הביא החיד"א בספרו "חומות אנך", פירוש נפלא ששמע בילדותו:

התוספות התקשו איזה איסור יחוד יש כאן, והלא עם שני אנשים כשרים אין איסור ייחוד [וכדעת הרא"ש והטור], והיא שפטה את ישראל, ואם כן היו תמיד שני בעלי דינים? ועל כן תירצו שהאיסור הוא "כשבאים אליה בני ישראל למשפט", כי הלא אמרו [אבות א' - ח']: 'וכשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך, יהיו בעיניך כרשעים', ואם כן אינם חשובים כשרים, ובאותה שעה יש חשש ייחוד, ועל כן נאלצה לשבת בחוץ, תחת תומר!

"לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלוקים הוא" (א' - י"י)

צריך ביאור מהו כוונת נתינת הטעם "כי המשפט לאלוקים הוא", ואיזה נתינת טעם הוא דמשום זה "לא תגורו מפני איש".

ופירש בזה רבי צבי הירש פרבר זצ"ל בספרו "כרם הצבי" באופן נפלא, מי שטובע בנהר ומתיירא על חייו שלא ירדו למצולה, אינו מפחד באותה שעה פן ייגנבו בגדיו בשפת הנהר, כי פחד גדול מבטל פחד קטן, וכן בשעה שהאש בוער בביתו ומתיירא שלא יעלה הוא ובני ביתו על המוקד, אינו מפחד באותה שעה שמא ייגנבו כליו ורכושו על ידי מכבי האש, כי מורא גדול מבטל מורא קטן. ומעתה לפי"ז ביאר הרב פרבר זצ"ל, זהו כוונת הפסוק "לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלוקים הוא", דמאחר שהמשפט לאלוקים הוא - ויש לפחד ממנו שלא לעוות המשפט, א"כ "מורא גדול" מהקב"ה, צור כל העולמים אשר בידו נפש כל חי, יבטל מאליה את ה"מורא קטן" מבני אדם שהם כמו ענן כלה.

ובזה ביאר הרב פרבר זצ"ל מה שאמר דוד המלך ע"ה בתהלים [כ"ג - ד'] "גם כי אלך בגיא צלמות לא אירא רע כי אתה עמדי", דעל ידי שהוא ירא מהקב"ה ומרגיש שהקב"ה עימו, הרי ה"מורא גדול" מסיר ממנו "מורא קטן" של גיא צלמות.



בספר "שרי ישראל" מביא מעשה: מספרים על אהרן חורין שנתפס למינות ולאפיקורסות והיה ל"אחר" ("ד"ר אהרן חורין רבינר" כפי שמכנה אותו ה"חתם סופר"). יהודי חרד פיקח וממולח בא פעם אחת למקום שבו שימש

חורין ברבנות, נכנס ל"רב" ואמר לו, רבי, יש לי דין תורה ובאתי ממרחקים לתבוע. אמר לו: ומי הוא הבעל דברים שלך? יש לי דין ודברים עם הקב"ה, ענה האורח. ומה ראית לבוא ממרחקים אלי? חזר ושאל אותו ה"רבי", וכי חסרים רבנים בעירך ובסביבתך? אמר לו, אמנם כן, יש ב"ה רבנים גדולים בעירי ובסביבה, אבל כל הרבנים האלה הם יראי ה' ובוודאי לא יקיימו את ה"לא תגורו" ויטו הדין כלפי הקב"ה, ואילו כבודו, כפי ששמעתי, אין מורא שמים עליו, מובטחני שלא יהפוך בזכותו של הקב"ה.



אחד מגדולי תלמידיו של רבי ישראל סלנטר זצ"ל התאונן בפניו על פרנסתו הדחוקה. יעץ לו הרב: 'קבל עליך משרת רבנות באחת העיירות'. היסס התלמיד ואמר: חושש אני מלפסוק בדיני תורה, האחריות כבדה מאוד. נענה רבי ישראל וענה: 'נו, ומי יהיה לרב? מי שאינו חושש'...

"לא תכירו פנים במשפט וכו' לא תגורו מפני איש כי המשפט לאלוקים הוא" (א' - י"י)

המילה "איש" מבטאת אדם חשוב, שהרי מדרגות מדרגות יש בבני אדם, א'. בשר, ב'. אנוש, ג'. גבר, ד'. אדם, ה'. איש, והמדרגה ביותר היא איש, כמו שאמרה התורה "והאיש משה עניו" [במדבר י"ב - ג'], וכן "איש היה בארץ עוץ גדול מכל בני קדם" [איוב א' - א'], וכמו "איש יהודי בשושן הבירה" [אסתר ב' - ה']. ולכן, אדם הפונה אל חבירו ומבקש ממנו טובה, אבל זוהי טובה שקשה לעשותה, בכל זאת אם המתבקש ירא מהמבקש, בגלל שהוא עשיר, נכבד, גיבור, הוא יתרצה ויעשה את הבקשה, אבל אם יבוא אדם יותר מכובד ממנו ובעל השפעה גדולה ממנו ויאמר לו לא לעשות טובה זו, ברור שהמתבקש לא יעשה, כי כל מה שעשה הוא מחמת היראה, וכ"ש אם המצווה השני בעל השפעה גדולה יותר. ואמר רבי יהושע יהודה אמדאו בספרו "אהלי יאודא": לכן אמרה התורה "לא תגורו מפני איש", מדובר על אדם בעל השפעה, לא תגורו ממנו, כי תדעו "כי המשפט לאלוקים הוא", האלוקים הוא זה שציווה ואמר שתשפט את הדין בצדק, והוא יותר גדול מכולם, וגם דבריו נכוחים ואמיתיים.



מסופר על רבה של צפת רבי אברהם שמחה הכהן קפלן זצ"ל, ישיבתו 'ישיבת צפת' נקלעה לקשיים כלכליים, והרב כיתת רגליו ממקום למקום לנסות להציל את הישיבה מסגירה, והנה הגיעה הישועה ממקור בלתי צפוי, בעלי אחד המפעלים הגדולים שהיו תחת השגחתו של רב העיר, שלחו אליו תרומה נכבדה להצלת הישיבה. זמן לא רב לאחר מכן, הופיעו בעלי המפעל בפני הרב וספרו לו שברצונם להכניס לשימוש במפעל מכשיר חדש, והם מבקשים את הסכמתו לכך. קם הרב ממקומו, ניגש לארון שמאחוריו והוציא את ההמחאה ששלחו לו בעלי המפעל להצלת הישיבה, וקרעו לגזרים לנגד עיניהם המשתאות. בעוד בעלי המפעל המומים מהמחזה, דפק הרב על שולחנו בחוזקה ואמר, אני אוסר עליכם להכניס מכשיר זה לשימוש... לאחר שהתעשתו בעלי המפעל מהתדהמה שאחזה אותם, אמרו לרב: הננו מקבלים את דברי הרב ולא נכניס את המכשיר לשימוש במפעל, אך לשם מה היה צריך הרב לקרוע את

בצחות לשונו: התורה מלמדת את הדינים: "והדבר אשר יקשה מכם" - כאשר נקלעת שאלה קשה לפתחכם, "תקרבון אלי" - התקרבו אלי והדבקו בי, ובזכות זה: "ושמעתי" - אעיר עיניכם לפסוק כהלכה. (בית יוסף החדש עמוד קי"א)

"והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי" (א' - י"י)
שואל ה"חמדה גנוזה", איך אמר משה "תקרבון אלי ושמעתי", וכי אין בזה שמץ של גבהות הלב לומר להם לישראל שהוא יכול לדון דיני תורה קשים ולפסוק ולהכריע בהם? אומר ה"חמדה גנוזה", משה לא ביקש מישראל שיביאו אליו את הדברים הקשים להם כדי שהוא יכריע ויפסוק להם, אלא אמר להם שיביאו אליו את הדברים כדי שיביאם לפני ה', והקב"ה יורהו את הדין, ומשה ישיב לעם את דברי ה'. אמר להם משה לישראל "והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי" כדי שאביאם לפני ה' "ושמעתי" את דבר ה'.

"והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי" (א' - י"י)
יש לדייק מדוע הוסיף הכתוב 'ושמעתי', הרי ברור הדבר שאם תקרבון אלי, אשמע ואף אענה, מבאר ה"חתם סופר", הגמרא בתענית [ז]. אומרת, הרבה למדתי מרבותי, ומחברי יותר מרבותי, ומתלמידי יותר מכולן, וכתב רש"י, "ומתלמידי יותר מכולן", ע"י שהתלמידים מקשים ושואלים. והיינו, שבהתחלה גם מעיני הרב האמת נעלמת, כשמסביר לתלמיד, התלמיד מתחיל לשאול, ומתוך השאלות מתקרב גם הרב אל האמת שנעלמה ממנו קודם לכן. במילים אלו.

אומר ה"חתם סופר", זה פירוש הפסוק "והדבר אשר יקשה מכם", על ידי הקושיה שאתם מקשים, "תקרבון אלי", יתקרב הדבר אלי "ושמעתי" בשכלי להבינו אל נכון.

ה"בית ישראל" מגור אמר בשם אביו בעל ה"אמרי אמת", לפעמים מספיק לשואל כמה שהחכם הנשאל שומע את השאלה, ואף אם החכם שותק ואינו משיב לשואל דבר, ולזה אמר "ושמעתי", עצם מה שהחכם "שומע" את השואל כבר מוריד מהשאלה. ופירש ה"בית ישראל" את דברי אביו, כי ישנם שאלות שהשתיקה עצמה חשובה והיא הפתרון לשאלה, כי אם יבא להתיעץ בדבר שלא ברור אם ביד אדם לתקנו או לשנותו, או שמוטב שלא יפעל מאומה בנדון, כי אז משתיקתו של הנשאל יש לו ללמוד כן, ושב ואל תעשה עדיף. ועל זה נאמר 'ושמעתי'.

"ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון" (א' - י"י)
אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות. [רש"י]
שואל המהרי"ל דיסקין, מהי ההדגשה של "בעת ההיא"? ומתקן, רש"י הרי פירש שכאן נאמרו למשה פרטי ההבדלים בין דיני ממונות לדיני נפשות. בתחילה, כשמשה רבנו דן לבדו, תוך שהוא נמלך עם השכינה, לא היו שייכים אליו כל הדינים האלה, כמו הדין של דיני ממונות בשלושה ודיני נפשות בעשרים ושלושה, והרבה הבדלים המובאים במסכת סנהדרין, וגם ההלכה שדיני ממונות דנים ביום וגומרים בלילה לא היתה שייכת במשה רבנו, שהרי השכינה לא דיברה איתו בלילה וממילא לא דן בלילה. ורק

ההמחאה ששלחנו להצלת הישיבה, מה הקשר בין הדברים !! השיבם הרב: אמת, גם אם הייתי משתמש בכספי תרומתכם הייתי פוסל את המכשיר לשימוש, אבל אז לדפוק על השולחן בחזקה לא הייתי יכול ...

"לא תכירו פנים במשפט כקטן כגדול תשמעון לא תגורו מפני איש" (א' - י"י)
המשנה באבות [פ"א - מ"ח] אומרת, "כשיהיו בעלי דינים עומדים לפניך יהיו בעיניך כרשעים, וכשנפטרים מלפניך יהיו בעיניך כזכאין כשקיבלו עליהם את הדין". אומר "בעל הטורים", רמז לכך יש בפסוק שלפנינו, "כקטן", כשעומדים לפניך יהיו בעיניך כקטנים, כרשעים, ואילו כשנפטרים מלפניך, יהיו לפניך כצדיקים, "כגדול".

ביאור מעניין על פסוק זה כתב האדמו"ר מקוסון בספרו "הצבי והצדק". הדיינים צריכים להיות בקיאים בכל החכמות וגם בחכמת הפרצוף, ולכאורה יש בידם להוציא דינים עפ"י הכרת פני בעלי הדין, מי חייב ומי זכאי, אבל בפסוק זה אסרה עליהם התורה להשתמש בכח זה, כדכתיב 'לא תכירו פנים במשפט'. ועוד ביאר בדרך צחות, הדיין צריך שיהיה פקח ובעל תחבולות להבין דברי בעלי הדין ולגלות תרמיתם, לפעמים יעמיד הדיין פני תם שאינו מבין בטיב הטענות, ולפעמים צריך להראות עוז וגדולה כדי ליראם, וזה שדיבר הכתוב אל הדיינים 'כקטן כגדול תשמעון', פי' - לפעמים תשמעון כקטן, ולפעמים כגדול, פעלו בתחבולות להוציא משפט צדק.

"כי המשפט לאלקים הוא" (א' - י"י)
מה שאתה נוטל מזה שלא כדין אתה מזיקני להחזיר לו, נמצא שהטית עלי המשפט. [רש"י]
מסביר האלשיך, אם בראש השנה גזר הקב"ה שיהיה לראובן מאתיים וזו ולשמעון מאתיים, והיה ביניהם דין ודברים, ראובן תבע שלא בדין מנה משמעון, הרי אם הדיין יהפוך את הדין ויוציא שלא כדין מנה משמעון ויתנם לראובן, סותר על ידי זה משפטו יתברך, וכדי לקיים גזירתו, ימציא הקב"ה איזו דרך להוציא המאה מראובן ולהחזירם לשמעון, וזהו "כי המשפט לאלקים הוא".

כותב ב"ארץ החיים", זה הפירוש בתהילים [פ"ב - א'] "אלקים ניצב בעדת א-ל", כי כשיש משפט, הרי כביכול הוא גם בעל דין, והוא עומד, כי בעלי דינים צריכים לעמוד, ולכן נאמר "אלקים ניצב בעדת א-ל".

"והדבר אשר יקשה מכם תקרבון אלי ושמעתי" (א' - י"י)
אדם המסתפק אם לעשות דבר או לא, מובא בספר "כתר שם טוב" בשם הרמב"ן, ישתדל לסלק את נגיעותיו האישיות, ואז יראה את הדבר באורו הנכון ויתגלה לו רצון ה'. וזה הביאור "אשר יקשה מכם תקרבון אלי", לשורשו האמיתי מבחינת רצון הבורא, בלי הנגיעה העצמית, ואז תעמדו על האמת.



סיפר ר' יחיאל שלינגר תלמיד ה"חתם סופר": עמדתי לצד מורי ורבי ה"חתם סופר" כאשר הובאה לפניו שאלה הלכתית קשה ומסובכת, הבחנתי כי בטרם השיב, עצם מורי ורבי את עיניו בדביקות, ורק לאחר מכן ענה על השאלה, כאשר הבחין כי אני תמה על המראה שנגלה לפני, הסביר לי

לאחר שמינה דיינים, התחדשו כל ההלכות האלו, ולכן אמר להם משה רבנו "ואקח את ראשי שבטיכם ואתן אותם ראשים עליכם", ורק אח"כ "ואצוה אתכם בעת ההיא", רק אז התחדשו הלכות אלו המבדילות בין דיני נפשות לבין דיני ממונות.

"ואצוה אתכם בעת ההיא את כל הדברים אשר תעשון" (א' - י"ה)

אלו עשרה דברים שבין דיני ממונות לדיני נפשות. [רש"י]

ההלכה הקובעת כי דיני ממונות גומרים בו ביום בין לזכות בין לחובה, אך דיני נפשות גומרים בו ביום לזכות וביום שלאחריו לחובה. כלומר, כאשר בדיני ממונות התגלה לדיינים שפלוני זכאי או חייב, הם רשאים לפסוק את דינו מיד. אבל בדיני נפשות אסור להם לנהוג כך, ורק כשנגמר דינו לזכות, אבל אם נגמר דינו לחובה, הם מצווים להלין את הדין עד למחר ואסור לבצע את פסק הדין מיד, אלא לחכות למחרת, שמא ימצאו איזשהו נקודת זכות. אומר ה"כלי יקר", הלכה זו רמוזה במילים "בעת ההיא", וכך צריך לקרוא את הפסוק "ואצוה אתכם את כל הדברים אשר תעשון בעת ההיא", כלומר, אותם דינים שגזר דנים יש לבצע מיד ולאחר, חוץ מדיני נפשות שאותם יש לדחות למחרת.

לפי זה תתבאר תוכחת ישעיהו הנביא "מלאתי משפט צדק ילין בה ועתה מרצחים" [ישעיה א' - כ"א], בני ישראל לא נהגו כדיון, אלא הפכו את הסדר, "מלאתי משפט צדק ילין בה", כאשר נגזר דינו של אדם כצדיק והרי הוא זכאי בדינו, הרי שופטיו "מלינים" את דינו למחרת, מתוך תקווה שמא ימצאו לו חובה כלשהי. לא כן כאשר נגמר דינו לחובה, כאשר יש להרוג אותו במיתת בית דין, הרי הם "עתה מרצחים", להרוג הם הורגים מיד. ישעיהו הנביא מתלונן איפוא על כך שבני ישראל הפכו דברי אלקים חיים, ביצעו מיד דיני נפשות שנגמרו לחובה, אך הלינו דינים שנגמרו לזכות.

"ראה נתן ה' אלקיך לפניך את הארץ" (א' - כ"א)

הלשון ראה כותב הרא"ש, משמעותו הוכחת דברים, כאשר רוצים להוכיח מישהו, אומרים לשומע, ראה, הרי לך הוכחה שכך הם הדברים. כאן משמעות המילה "ראה" היא הוכחת הדברים. אומר משה לישראל, במה שעברתם במדבר מקומם של הנחשים והעקרבים ובכל זאת לא הזיקו לכם בכלל, יכולים אתם לראות שהקב"ה רוצה לתת לכם את הארץ.

"נשלחה אנשים לפנינו ויחפרו לנו את הארץ וישיבו אותנו דבר" (א' - כ"ב)

"וישיבו אותנו דבר" - באיזה לשון הם מדברים. [רש"י]

וכי מה אכפת היה לישראל באיזו לשון מדברים יושבי הארץ? מבאר המהר"ל, "שפה" ו"לשון" זה לא דבר אקראי וחסר חשיבות, שהרי נחלקו האומות לשבעים לשון ולבני ישראל היה רק שפה אחת "לשון הקודש", כשם שמהותו של האדם היא היותו "מדבר", כך לשון של כל אומה ואומה מבטאת את מהותה. כלל ישראל במדבר היו בעלי דרגה גבוהה - "דור דעה", והבינו בחכמתם שורש ומהות כל אומה ואומה על פי לשונה, לכן הטילו על המרגלים לבדוק "באיזה לשון הם מדברים", כדי שיבינו וידעו את מהותה של הארץ ומהות יושביה.

ה"חתם סופר" מתרץ: על הפסוק "וישמע הכנעני מלך ערד" [במדבר כ"א - א'] פירש רש"י ש'הכנעני' היו עמלקים ששינו את לשונם לדבר בלשון כנענית, כדי להטעות את ישראל שיתפללו לה' שיתן בידם את הכנענים, וכך לא תועיל תפילתם להינצל מהעמלקים. אף כאן אמרו בני ישראל למשה כי סיבת רצונם לשלוח מרגלים היא כדי שידעו איזו שפה מדוברת בכל אחת מערי הארץ, כדי לדעת איזו אומה מתגוררת בה, ועל ידי כך בשעת המלחמה יוכלו להתפלל על העם הנכון שינתן בידם. טענה זו אכן מצאה חן בעיני משה, ככתוב בפסוק הבא: "וייטב בעיני הדבר".

"ותקרבון אלי מולכם" (א' - כ"ג)

בערבוביא, ולהלן הוא אומר "ותקרבון אלי כל ראשי שבטיכם וזקניכם ותאמרו וכו'" אותה קריבה היתה הוגנת ילדים מכבדים את הזקנים ושלחום לפניהם, וזקנים מכבדים את הראשים ללכת לפניהם. אבל כאן "ותקרבון אלי מולכם" בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים. [רש"י]

שואל החידושי הרי"ם, למה רמזו להם כאן דווקא בשעת התוכחה על הקירבה ההוגנת? ומתריך, זה גם בכלל התוכחה, גם על הקירבה ההיא הוכיח אותם, שהקירבה להר סיני היתה צריכה להיות בהתלהבות, בחרדת קודש, וב"ציאה מהכלים", והם היו דווקא שקטים ומתונים, "בעלי דרך ארץ", היה חסר להם הלהט והדחיפה הפנימית להתקרב אל השכינה וחלקו כבוד לזקנים ולראשים, ואילו אצל המרגלים, שהיו צריכים להירתע, היו בהולים ודחופים וכולם נדחקו להגיע אל משה.

ה"כלי יקר" מתריך, בהקדם מה שיש להבין לפי רש"י מה ההבדל בין "ותקרבון אלי" בזמן מתן תורה, ל"ותקרבון אלי" בפרשת המרגלים? אומר ה"כלי יקר", רש"י רצה לומר, שבזמן מתן תורה, בזמן ששלחתם את הזקנים לפניכם, והזקנים שלחו לפניהם את הראשים, אמר משה שכך צריך להתנהג! אבל לאחר חטא המרגלים, הבין משה שגם אז במתן תורה, ההתנהגות לא היתה נאותה. אומר משה רבנו, במתן תורה שלחתם אחרים קדימה, כי התורה לא עניינה אתכם, חשבתם שהתורה טובה בשביל הזקנים, וגם אתם כשתהיו זקנים תלמדו תורה, אבל עכשיו אין לכם זמן, שהזקנים ילכו ראשונים ואנו נבוא אחריהם. מהיכן לומדים זאת? כשבאים לחלק את הארץ, אין זקנים ואין ראשים, כולכם באים בערבוביה.

לפי"ז מתריך ה"כלי יקר" שאלה קשה מאוד, אומרים חז"ל, שמונה עשר קללות קילל ישעיהו הנביא את עם ישראל, ולא נתקראה דעתו עד שאמר "ירחבו בוקן", וכמו שכתוב בישעיהו [ג' - ה'] "ונגש העם איש באיש ואיש ברעהו ירחבו הנער בוקן והנקלה בנכבד", האם הוא כל כך שגא את עם ישראל ש"לא נתקראה דעתו עד ש...?" אלא מפרש ה"כלי יקר", בכל הקללות היה חם ליבו בקרבו, משריפה אשר שרף בו הספק לדעת למה זה ועל מה זה יפלה ה' את מכותם, ואיזה עוון פרטי גרם להם כל זאת, למה כזאת גלות וכוזה חורבן, ולא נתקראה דעתו עד שיגיד לו ליבו מבטן מו יצאו כל התלאות האלה, עד שאמר לו הקב"ה "ירחבו נער בוקן", ואז נודע לו שכל העושים הללו נמשכו מחטא המרגלים שהיו ילדים דוחפים את הזקנים

מסיים ר' אלחנן עד היכן מגיעה הזהירות מפני אותה בהילות שאפילו ר' חיים מוולוז'ין ברום מעלתו צריך היה לחשוש שמא ההתלהבות שאוחזות בו איננה מגיעה מן הצד הנכון!!! מובן אפוא שכאשר הבחין משה רבינו בעם ישראל המתאסף סביבו בבהילות שיצרה ערבוביא ודחיפות של ילדים כלפי הזקנים, והזקנים לעומת הראשים, ידע הוא אל נכון כי המעשה שאותו הם עושים כעת, איננו מגיע מן הצד הנכון.

"וייטב בעיני הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים וכו'" (א' - כ"ג)

שואל ה"שפת אמת", אם שליחת המרגלים טובה היתה גם בעיני משה, למה משה רבינו חשבה לחטא? אלא אומר ה"שפת אמת", משה רבינו הוכיחם ואמר להם, ראו עד היכן הגיע החטא, שגם בי פגע - "וייטב בעיני הדבר". כל כך גדול היה הפגם שלכם, שפגם אף בנפשי, כי חטא שחוטאים בני ישראל פוגע במנהיגם.

"וייטב הדבר ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט" (א' - כ"ג)

הטעם על המילה שנים הוא מונח, והטעם מונח בא להפסיק, ולכאורה כיון שמספר האנשים היה שנים עשר, מדוע הטעם מונח מפסיק בין "שנים" ל-"עשר" והנה אף ששנים הוא בסמיכות לעשר, הטעמים שלו הוא מונח, שהוא הפסק, וכאילו היא תיבה בפני עצמה ונבדלת מהעשר. ויש להבין, אמאי תיבת שנים אף שהיא באה בסמיכות לעשר ושנים עשר הם מספר אחד, בכל זאת הטעם שלו הוא מונח שהוא הפסק, ואמנם הפסק פחות מאשר אתנחתא, אבל בכל זאת הוא הפסק. מתרץ המהרי"ל דיסקין, משה רבינו רצה להבדיל בין השניים שהם יהושע וכלב שהיו כשרים לעשר המרגלים האחרים שהוציאו את דיבת הארץ רעה ולכן הפריד בין השניים לעשר.

"ואקח מכם שנים עשר אנשים איש אחד לשבט" (א' - כ"ג)

מגיד שלא היה שבט לוי עמהם. [רש"י]

שואל הריב"א, מדוע צריכים לדייק מכאן שלא שלח משה להגל משבט לוי, הרי זה פסוק מפורש בפרשת שלח שנמנו שם כל השבטים חוץ משבט לוי? ומתרץ, אולי כך הפירוש, מגיד ששבט לוי לא היה איתם בתוכחה, ורק שאר השבטים היו בתוכחה, שלמה להם להיות אם הם לא הוציאו דיבת הארץ. והראיה, שכתוב "ואקח מכם שנים עשר אנשים", משמע מכם, מכל אלו הנמצאים כאן, ועל כרחך ששבט לוי לא היה שם.

המהר"ל ב"גור אריה" מבאר, כי דיבור זה אכן אינו סתם עריכת חשבון, אלא חלק מהתוכחה הוא. וכך אמר להם משה, הלא ראיתם שמשבט לוי לא נשלח מרגל. והרי שבט לוי ראש וראשון הוא לכל דבר שבקדושה, ולמה לא הצטרף אף הוא למצוה זו של "שלח לך אנשים". היה לכם להבין מתוך כך שאין הדבר כשר.

"ויפנו ויעלו ההרה" (א' - כ"ד)

שואל ה"אור החיים", מהו הלשון "ויפנו"? ומתרץ, המרגלים פנו מהדרך שבה התחילו דרכם, שהרי התורה העידה עליהם "כולם אנשים", שבאותה שעה צדיקים היו, ורק כשהחלו בשליחותם, ירדו מן הדרך, "פנו" והרשיעו. לכן נאמר "ויפנו" ואח"כ "ויעלו ההרה".

ובזה קבעו בכיה לדורות. ועד היום לא נטהרנו ממידה רעה זו, הלא היא המחרכת שני בתי המקדש, ועוד ידה נטויה עד אשר ישקיף ה' וראה וירחם עלינו.

אומר ה"כלי יקר", כן הוא למרבה הצער עד עצם היום הזה, בעניינים שברוח, נוהגים בצניעות, בעסקי התורה מכבדים זה את זה, אבל כשמוגיעים הדברים לעסקי ממון, הכבוד נעלם, כאן מוציא זה מיד זה את פת לחמו, כבר היו לכם באותה שעה מנהיגים שנתתם בידיהם את עסקיכם, ואע"פ כן עלה ריח של מחלוקת, מיד "ותקרבון אלי כולכם ותאמרו נשלחה וכו' ולא אביטם לעלות וכו' ותרגנו באהליכם", כאן לא רציתם לסמוך על מנהיגים, מצוה זו, מצוות המחלוקת, רציתם לקיימה בעצמכם.

"ותקרבון אלי כולכם" (א' - כ"ב)

בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים. [רש"י]

שואל רבי איצלה מוואלוז'ין, לכאורה היחס בין חטא המרגלים לבין הערבוביה הוא מזער, ומדוע משה רבינו הזכיר את הערבוביה? מסביר ר' איצלה, משה רבינו ביקש בתוכחתו למנוע מהם את ההתנצלות שכשהם שלחו את המרגלים לא היה שום דבר רע, ורק אח"כ התקלקלו המרגלים, על זה אמר להם משה רבינו, אם באמת בקשתכם היתה כשרה ותמימה, אז כל הגישה שלכם היה מתנהלת על פי תורה ודרך ארץ, אבל כשראיתם מראש שזה לא מתנהל בדרך הטוב והישר, וילדים דוחפים את הזקנים וזקנים את הראשים, היה לכם להבין שסופו להחמיץ ולקחות שניניים.

"ותקרבון אלי כולכם" (א' - כ"ב)

בערבוביא ילדים דוחפין את הזקנים וזקנים דוחפין את הראשים. [רש"י]

ה"סבא מקלם" היה אומר, שאחת מן הדרכים להבחין בין דחף הנובע מכוחו של היצר הטוב, לבין כזה המגיע מן הרע, היא הבדיקה אם הרצון הגיע במהירות ובבהלה ללא כל מחשבה, או לחילופין, מתוך מחשבה, במתנות ובשיקול דעת הגיוני. כשבהילות רוח קדחתנות וחפזון מעידים כי מקור אותו רצון הוא ביצר הרע. נמצא איפה שערבוביא זו שבה עמדו בני ישראל לפני משה, שמשוה הוכחה בדוקה ונחרצת לכך שהענין כולו הגיע מצד היצר הרע ולא מצד הקדושה.

מבאר רבי אלחנן וסרמן הי"ד, היצר הרע יושב בין שני מפתחי הלב, כדברי חזו"ל [ברכות ס"א]. וממקומו הוא איננו שולט רק על עשיית העבירות, אלא ישיבתו בין שני מפתחי הלב מקנה לו גם יכולת השפעה ושכנוע לגבי קיום מצוות! כלומר יושב לו היצר הרע ובודק, מהו המעשה 'המשתלם' ביותר עבורו באותו רגע, ומפעיל את כל כוחו, על מנת שהאדם יוציא אותו לפועל!...



סיפר רבי אלחנן וסרמן, כשעלה בדעתו של רבי חיים מוולוז'ין לפתוח ישיבה פנה אל רבו הגר"א מוויילנא, וסיפר לו כי ברצונו להקים ישיבה. אולם להפתעתו הרבה, בשמוע הגאון את הרעיון שלל את הרעיון מכל וכל. לאחר מספר שנים פנה שוב רבי חיים מוולוז'ין אל הגאון עם אותה הצעה, ולהפתעתו הגר"א השיב בחיוב, תמה ר' חיים לפני רבו: מדוע לפני שנים הורה לי שלא לפתוח? השיבו הגאון: "הבחנתי כי הנך נלהב יתר על המידה, ובשל כך חששתי שמא הענין כולו איננו נובע מצד הקדושה" ... צא ולמד

"וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ וְלֹא אֲבִיתֶם לְעֹלֹת" (א' - ב"ה - כ"ו)

מִי הֵם שֶׁאָמְרוּ טוֹבָתָהּ, יְהוֹשֻׁעַ וְכָלָב. [רש"י]

מבואר ברש"י שרק יהושע וכלב אמרו 'טובה הארץ', אבל אומר ה'ח'תם סופר", אין מקרא יוצא מידי פשוטו, גם המרגלים אמרו 'טובה הארץ', ולא כפירוש רש"י, אבל כוונתם היתה רעה, שהמרגלים אמרו 'טובה הארץ', שהארץ היא חזקה ולא יהיה בכלל קל לרשת את הארץ, כי תושביה לא יוותרו בקלות ויילחמו עליה בחירוף הנפש.

רבי יהושע טרונק מוקטנא, מפרש על פי המגיד מדובנא, שטענת המרגלים היתה, כי ארץ ישראל טובה לרוחניות, אבל לא טובה מבחינה חומרית, "טובה הארץ אשר ה' אלוֹקֵינוּ נֹתֵן לָנוּ", היא טובה רק מבחינה שיש בה אלוקות בשפע ומסוגלת לרוחניות, אבל בשום אופן לא לחיי העולם הזה.

"וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ וְלֹא אֲבִיתֶם לְעֹלֹת" (א' - ב"ה - כ"ו)

מִי הֵם שֶׁאָמְרוּ טוֹבָתָהּ, יְהוֹשֻׁעַ וְכָלָב. [רש"י]

שואלים המפרשים על דברי רש"י, מנין לקח פירושו שכוונת משה היתה ליהושע וכלב, הרי גם המרגלים האחרים אמרו טובתה, שהרי כולם העידו "וגם זבת חלב ודבש היא"? מתרץ בספר "ברית אברהם", רש"י דייק שהביטוי "טובה הארץ" אמרו רק יהושע וכלב, שהרי בפרשת המרגלים [במדבר י"ד - ז'] כתוב "ויהושע בן נון וכלב בן יפונה וכו' ויאמרו אל כל עדת בני ישראל הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד מאד".

"וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ וְלֹא אֲבִיתֶם לְעֹלֹת" (א' - ב"ה - כ"ו)

מִי הֵם שֶׁאָמְרוּ טוֹבָתָהּ, יְהוֹשֻׁעַ וְכָלָב. [רש"י]

שואל הרמב"ן, מה היתה הטענה על בני ישראל, הרי מול יהושע וכלב המעטים עמדו עשרת המרגלים האחרים שהוציאו דיבה על הארץ, וא"כ מצד ההיגיון ומן הדין היו צריכים להאמין לרוב מיעוט? מתרץ הרמב"ן, הטענה עליהם היתה כיון שהקב"ה אמר שהיא ארץ טובה, וחשובים מבין השלוחים גם אומרים זאת היו צריכים להאמין להם ולא לשמוע לשאר השלוחים, כי האחרים מחמת הפחד אמרו זאת, עוד מתרץ הרמב"ן, כל עשרת המרגלים הודו שהארץ טובה מאד, אלא שטענו שהעמים שם חזקים מאד ובזה המיסו את לב העם, ויהושע וכלב ניסו לחזקם, אך שאר המרגלים שלא בפני משה חזרו והמיסו את לבבם.

המהרי"ל דיסקין מתרץ, הגמ' ביבמות [צ"ג:] אומרת, "דבר שעשוי להתגלות אנשים לא משקרים", ולכן, יהושע וכלב שדיברו טוב על הארץ, אמרו לבני ישראל "עלה נעלה וירשנו אותה", וא"כ, דבריהם עשויים להתגלות וניתן יהיה להוכיח. לעומתם, המרגלים אמרו "לא נוכל לעלות", הכל בדרך השליילה, ומסקנתם היתה "נתנה ראש ונשובה מצרימה". א"כ, על פי דבריהם לא ניתן יהיה לברר ולאמת מה שהוציאו דיבה על הארץ, א"כ, עדותם היא בגדר של "דבר שלא עשוי להתגלות", א"כ היו צריכים כלל ישראל על פי הסברא לשמוע בקולם של יהושע וכלב שאמרו "טובה הארץ" שהוא דבר שעשוי להתגלות, ובכל זאת "לא אביתם לעלות".

רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא" מתרץ, בזוהר הקדוש מבואר, שהמרגלים נכשלו בשליחותם, כי ידעו שכשהם יגיעו לארץ ישראל, ירדו מנשיאותם, ולכן היתה להם נגיעה להישאר במדבר, זאת בניגוד ליהושע וכלב שלא נפגעו ממעמדם כשנכנסו לארץ. א"כ, אותם מרגלים היו משוחדים ו"השוחד יעוור עיני פקחים", ואיך אפשר לקחת "סומא" ולעשות אותו מרגל, "הפיקחים" היחידים שהיו מסוגלים לתור את הארץ ולענות תשובה אמיתית האם הארץ טובה או לא, הם רק יהושע וכלב, והם באמת אמרו "טובה הארץ", ולכן מובנת טענתו של משה רבנו אל ישראל "לא אביתם לעלות" כי לא היו אמורים לשמוע לטענתם של אנשים משוחדים ועיוורים.

"וְלֹא אֲבִיתֶם לְעֹלֹת" (א' - ב"ה - כ"ו)

המרגלים הוציאו דיבה על ארץ ישראל באומרים 'ארץ אוכלת יושביה' ועוד כהנה וכהנה 'חסרונות' שכביכול היו בה, שאל ה"אמרי אמת" בדרך צחות, א"כ מדוע לא מנו כחיסרון גם את מזג האוויר החם והלח השורר בה בימות הקיץ? וביאר, עיקר כוונתם היתה לנטוע בעם את הרצון של ניתנה ראש ונשובה מצרימה' - לגרום להם להעדיף את ארץ מצרים על פני ארץ ישראל, ובעניין זה של מזג אוויר הרי אין עדיפות למצרים על פני ארץ ישראל.

"וְתִרְגְּנוּ בִּאֱהָלֵיכֶם וְתֹאמְרוּ בִּשְׁנֵאתֶהּ אֹתָנוּ הוֹצִיאָנוּ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְתֵת אֹתָנוּ בְּיַד הָאֱמֹרִי לְהַשְׁמִידָנוּ" (א' - ב"ה - כ"ו)

מה היתה הכוונה של בני ישראל שכביכול ה' שונא אותם?

רש"י מבאר ע"י משל למלך בשר ודם, שהיו לו שני בנים ויש לו שתי שדות אחת של שקיא ואחת של בעל, למי שהוא אוהב נותן של שקיא, ולמי שהוא שונא נותן לו של בעל. ארץ מצרים של שקיא היא, שנילוס עולה ומשקה אותה, וארץ כנען של בעל, והוציאנו ממצרים לתת לנו את ארץ כנען.

זאת אומרת שהם חשבו שאם ה' אוהב אותנו היינו צריכים להישאר במצרים והקב"ה היה שולח את המצריים למדינה אחרת, כי ראו לאחר זמן שארץ מצרים היתה יותר טובה מארץ כנען.

עד היום אנו רואים עד כמה אנו מתפללים לה' שיירד מספיק גשם, והשלטון ממציא כל מיני רעיונות כדי להשיג מים מהמדינות הסמוכות, אבל במצרים יש מים בשפע, אז לכאורה אם ה' היה אוהב אותנו למה לא השאיר אותנו במצרים?

ומה באמת התשובה למה בארץ ישראל יש פחות מים ממצרים?

יש לבאר ע"פ מה ששמעתי בשם ה"בית ישראל" זצ"ל שהסביר על פי מה שכתוב בתהילים [פרק כ"ג] "מזמור לדוד ה' רועי לא אחסר, בנאות דשא ירביצני על מי מנוחות ינהלני, נפשי ישובב ינחני במעגלי צדק למען שמו", עד כאן מזכירים את הקב"ה בגוף שלישי, ופתאום אנו אומרים "גם כי אלך בגיא צלמוות לא אירא רע כי אתה עמדי..." בלשון נוכח, מה הפשט? למה משנים את הלשון? התשובה היא, כשהכל הולך טוב אז אנו אומרים שה' הוא שותף סמוי, וכשחשם ושלום נמצאים במצב של "אלך בגיא צלמוות", אז מתחילים לסמוך על הרבוננו של עולם, ולא רק זה, אלא שאז אנו מתחזקים עוד יותר. ועל פי זה יש לומר שלכן הקב"ה לא רצה להשאיר אותנו במצרים

כי שם יש הכל ולא נסמך על הרבנו של עולם, ובארץ ישראל כשחסר משהו, אז אנו נצטרך להתפלל אליו וע"י זה נזכה להתקרב אליו. כתוב בחז"ל ש"ותרגנו באהליכם" היה בט' באב, ומה התחיל החורבן, משום שלא הבינו שהכל בא מרבנו של עולם. זה היסוד של ט' באב, חושבים שמגיע לנו הכל ולא מבינים שכל מה שמקבלים הכל לטובה, אפילו מה שנראה בעינינו שזה לא טוב אנו צריכים לדעת ולחשוב שהכל בא מהקב"ה וכל מה שיש לנו הכל לטובתנו.

וכעין זה מצאנו בפרשת בראשית (ג' - י"ד) שהקב"ה העניש את הנחש ואמר לו "ועפר תאכל כל ימי חיך", ותמוה קצת במה בדיוק זו קללה? הרי יכול לאכול הכל ולא יהיה רעב לעולם! התשובה היא שאם לא צריך את הרבנו של עולם זה העונש הכי גדול שיכול להיות, הקרבה לה' זה כשמרגישים שצריכים אותו לכל דבר הכי גדול והכי קטן.

"אנה אנחנו עולים אחינו המסו את לבבינו" (א' - כ"ח)

שואל ה"חתם סופר", הרי המרגלים שנשלחו לרגל היו "נשיאים", ולמה בני ישראל קוראים להם "אחינו"? מתרץ ה"חתם סופר", כתוב בזוהר, שהמרגלים היו נגועים בנגיעה עצמית, כי ידעו שכשיגיעו לארץ ירדו מגדולתם, והעדיפו בסתר ליבם שיישארו במדבר. גם כלל ישראל, "דור דעה" הבינו כי למרגלים יש נגיעה להוציא את דיבת הארץ, וממילא לא היו מקבלים מהם את הדברים. אבל התוספות במסכת סוטה [ל"ד.] הביאו בשם הירושלמי, שחוץ משתים עשרה הנשיאים שהלכו לרגל את הארץ, הצטרפו אליהם עוד אחד מכל שבט, וביחד היו עשרים וארבע מרגלים, ולכן, גם אם לנשיאים היתה נגיעה אישית להוציא את דיבת הארץ, אבל לאותם שתים עשרה מישראל שנוספו, לא היתה נגיעה, וא"כ לא היתה לכלל ישראל כל סיבה שלא להאמין להם, לכן הם אמרו למשה "אחינו", היינו אותם שתים עשרה מרגלים מכל שבט שהצטרפו לשתים עשרה הנשיאים, הם הם אשר "המסו את לבבינו".

"אחינו המסו את לבבנו" (א' - כ"ח)

על מעשה מרגלים אמר משה רבינו "אחינו המסו את לבבנו", והטעם של התיבה "אחינו" הוא תלישא קטנה, ועל התיבות "המסו את לבבנו" הטעמים הם קדמא ואזלא. אמר על כך ה"בית אהרן" מקארלין ופירש במתק לשונו, "אחינו" - כאשר מדובר באהבה ואחוה שצריך להיות בין חברים, אם ישנה חלילה תלישא קטנה, דהיינו קרע קטן שמתחיל פירוד קל חלילה, אז "המסו את לבבנו" אז "קדמא ואזלא", זה עלול להביא לפירוד הלבבות קשה, וע"ז צריך להיזהר מאוד אם מתחיל פירוד קל אפילו רק "תלישא קטנה", יש מיד להשתוות וליישב ההדורים לבקש סליחה אחד מהשני בכדי לקרב מיד הלבבות בחזרה.

"ובמדבר אשר ראית אשר נשאך ה' אלקיך כאשר ישא איש את בנו" (א' - ל"א) כותב החיד"א בספרו "נחל קדומים", "נשאך" מלשון נושא עוון, כי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, אבל הקב"ה התנהג אתך, כדי למחול לך, "כאשר ישא איש את בנו", כאב שמוחל על עבירות בנו, ואב שמחל על כבודו, כבודו מחול.

"ובדבר הזה אינכם מאמינים בה' אלוהיכם" (א' - ל"ב)

כתב בספר "ברית אברהם", משה רבנו מוכיח את בני ישראל על שלא הבינו כי הנהגת ה' שנראתה בעיניהם כמידת הדין, לא היתה אלא הנהגה של רחמים גדולים, "ובדבר הזה אינכם מאמינים", לא השכלתם להבין ולהאמין "בה" - בהנהגת הקב"ה במידת הרחמים (הנאמרת בשם ה'-ו-י-ה), וסברתם כי זו הנהגת "אלוהיכם" - מידת הדין (הנאמרת בשם אלוהים).

רבי יוסף בכור שור מבאר את הפסוק בלשון תמיהה, "ובדבר הזה אינכם מאמינים" אשר עשה עמכם כל הגדולות והנוראות, אינכם מאמינים שיצליח איתכם וילחם לכם? ושואל תאמרו, אולי מה שהקב"ה עשה, בעבר עשה, אבל מכאן ולהבא הוא לא יהיה איתכם, טעות היא בידכם, הרי בכל יום הוא "ההולך לפניכם בדרך לתור לכם מקום לחנותכם"... אם כן, מדוע אתם מפקפקים פתאום?

"וישמע ה' את קול דבריכם ויקצף וישבע לאמר" (א' - ל"ד)

שואל רבי יצחק אלחנן לנדא, מה הלשון "קול דבריכם" היה לו לומר 'וישמע ה' את דבריכם'? ומתריך, לעיל כתוב "ויקחו בידם מפרי הארץ ויורידו אלינו וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר ה' אלוהינו נתן לנו", ולכאורה קשה, מה היה חטא המרגלים, הרי תשובתם היתה טובה? אלא, הרבה תלוי בהדגשה ובנעימה, "בניגון" איך נאמרים הדברים. אם אומרים "טובה הארץ" אבל מוסיפים "עם גדול ורם ממנו ערים גדולות ובצורות בשמים וגם בני ענקים ראינו שם", ברור ש"טובה הארץ" נאמרה בדרך גלגול והיתול, וזהו "וישמע ה' את קול דבריכם", את נעימות דבריכם, את הלעג המורגש בדבריכם.

באופן דומה תירץ רבי לייב אייגר מלובלין, "וישמע ה' את קול דבריכם", הוא שמע את הקול ואת הטון של הדברים, כשהם אמרו "גם זאת חלב ודבש היא", הם אמרו בשפה רפה, אח"כ מיד הוסיפו "אפס כי עז העם היושב בארץ והערים בצורות" בקול חזק ותקיף, ושוב אמרו בשפה רפה "וזה פריה", כלומר, גם כשאמרו את הדברים הטובים, אמרו אותם בהבלעה, באופן שכמעט לא נשמע, ואילו את הדברים הרעים אמרו עם כל התוקף, ועל כך יצא קצפו של הקב"ה.



מסופר על גבאי שסר חינו בעיני ראש הקהל, והחליט להסירו מתפקידו. חיפש ראש הקהל ולא מצא לו תחליף הוגן. החליט על דעת עצמו ומינה סתם אדם מן הקהל, ונימוקו עמו: המנגינה אינה עיקר. חרה לו היטב לגבאי, עמד והכריז ברבים כי ראש הקהל הוא איש גס ופחות. מיד נקרא החזן לדין אצל הרב שפסק כי מעשהו פסול ועליו לתקנו על ידי שיעלה שוב על הבימה ויכריז קבל עם ועדה כי ראש הקהל אינו איש גס ופחות. נעמד הלה בשנית ואמר בתמימה: 'רבותי! ראש הקהל אינו איש גס ופחות?!' מיהר ראש הקהל אל הרב וטען, הרי שוב חרפני וביישני לעיני כל הקהל. קרא אותו הרב אליו ושאלו, מה אמרת. אמר הלה: אמרתי בדיוק נמרץ את שציוה עלי הרב להכריז. שאל הרב את ראש הקהל, אם כן מהי טענתך. ענה הלה, אמנם המילים היו נכונות, אבל הניגון היה שונה בתכלית, שאמר את דבריו בתמימה.

פנה הרב שוב אל החזן לפשר מעשהו. הצטדק החזן ואמר, הלא אני אמרתי בדיוק את אשר נצטויתי, ואין ראש הקהל מתלונן אלא על המנגינה, והלא הוא לשיטתו סבור כי המנגינה אינה עיקר... זהו 'קול דבריכם', מהי המנגינה ואת אלו מילים הטעמתם במיוחד.

"זולתי כלב בן יפונה הוא יראנה ולו אתן את הארץ" (א' - ל"ו)

בספר "נפלאות חדשות" לרבי נח מיינדס שואל, אם יתן לו, ברור שיראנה, ולשם מה הזכירה זאת התורה? ומתריך, ביהושע [י"ד - י"ג] כתוב שכלב קיבל את העיר חברון, וזה הרמז כאן, "יראנה" בגימטריה "חברון".

"ולו אתן את הארץ אשר דרך בה" (א' - ל"ו)

צריך להבין מה ראתה התורה לכתוב "אשר דרך בה", מה מקום יש לייחס את הדרך בחברון לכלב, הלא הוא דרך בכל הארץ. ביאר המשגיח של ישיבת "קול תורה" רבי גדליה אייזמן זצ"ל (הובא בספר "לתתך עליון"): חובת האדם לדעת שהשעות האמיתיות בחייו שהם עיקר תכליתו, הם שעות הניסיון הקשות, שאם עומד בניסיון בהצלחה יהיה חזק ואיתן בכל חייו. שאר מרגלים הלכו בארץ כמו כלב, אך ההליכה לא מתייחסת אליהם אלא רק לכלב, כי בהליכה זו בחברון בא לידי ביטוי הניסיון שלו להתרחק בעצמו מעצתם של חבריו המרגלים, לכן רק אליו התייחסה הפעולה של "אשר דרך בה".

יסוד גדול היה מורגל בפי המשגיח זצ"ל: "אם הולך אז לא הולך, ואם לא הולך אז הולך", היינו כל תכלית האדם היא לעמוד בניסיונות ובקשיים, ואם מתנסה בהם ועומד בזה אם כן זה נקרא שהולך לו, אבל אם הכל הולך ואין לו קשיים, שעל קושי הוא מוותר מראש להלחם ולעמוד בניסיון, אז לא הולך שכן לא יגיע לתכליתו, עומד בניסיון.

"זולתי כלב בן יפונה הוא יראנה ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבנו יען אשר מלא אחרי ה" (א' - ל"ו)

יש לדקדק, למה לא הזכיר עימו כאן את יהושע, שהרי לא נפל ממנו, וגם שניהם היו שווים בכך שירשו את הארץ. מבאר רבי יעקב עמידן (נעתק בקובץ 'כרם שלמה' שנה י"ט - קונטרס ו' - מתוך כתי"ק בגליון החומש שלו) כיון שיהושע לא זכה לבנים זכרים [מגילה י"ד:], וממילא לא היה יכול לומר בו: "ולו אתן את הארץ אשר דרך בה ולבנו", לכן לא הזכירו. ואף על גב שהיו לו בנות [שם], אולם לא נתקיימה נחלתו ביד בנו, כפי שהיתה אצל בני כלב, אלא הוסבו לאחרים.

"גם בי התאנף ה' בגללכם" (א' - ל"ו)

המפרשים מתקשים, מה ענין זה של מי מריבה נכנס כאן לענין המרגלים? עונה על כך הספורנו בביאור פלאי. כאשר בני ישראל רגנו באהליהם בגלל המרגלים, הם אמרו שטפם יהיה לבו, ועל כך אמר להם הקב"ה "וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה וכו'", הכוונה בדברי הקב"ה היא, שאף על פי שהם יכנסו לארץ, אבל בסופו של דבר יהיו לבו, בזמן שיצאו לגלות בחורבן, ואילו משה רבנו היה נכנס לארץ ישראל, לא היה דבר זה יכול להתקיים, כי לא היו גולים ממנה, לכן סיבב הקב"ה שמושה לא יוכל להיכנס לארץ, כדי שיתקיים "וטפכם אשר אמרתם לבו יהיה".

"ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה" (א' - מ"א)

אם אכן התוודו על חטאתם ואמרו "חטאנו לה", מדוע לא התקבלה תשובתם? אומר רבי שלמה קלוגר - הם לא התוודו ממש, אלא רק כלפי חוץ, ואילו בפנימיות הלב לא היתה זאת תשובה שלימה. תשובה כזאת אינה לרצון. זה שרומז משה רבנו "ותענו ותאמרו אלי חטאנו לה", אמירה זו היתה רק אלי שאיני בוחן כליות. ומשום כן ענה הקב"ה "לא תעלו ולא תלחמו כי איני בקרבכם", שמי וכבודי רק בפיכם אך לא בקרבכם, שכן כל דבריכם אינם אלא מן השפה ולחוץ.

"ויצא האמורי וכו' וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים" (א' - מ"ד)

מה הדבורה הזאת כשהיא מכה את האדם מיד מתה אף הם כשהיו נוגעים בכס מיד מתים. [רש"י]

שואל הרב מבריסק, מהפסוק משמע שהוא בא לתאר את עוצמת המכה שהיכו האמורי את המעפילים, וכפי שהוא מסיים "ויכתו אתכם בשעיר עד החרמה" ולשם כך הוא משתמש במשל הדבורה, ואילו מרש"י משמע שהדימוי לדבורה בא כדי לגרע מכה של המכה? ונראה, שכוונת רש"י להראות את גודל שנאת האמורי, אף שידעו שיפגעו בישראל מיד הם ימותו, בכל זאת רדפו אחרי בני ישראל והתגרו בהם, כי שנאתם היתה עזה כל כך, שכדאי היה להם ליהרג ובלבד שיפגעו בישראל. ולפי זה מבואר הפסוק בתהילים [ק"ח - י"ב] "כל גוים סבבוני בשם ה' כי אמילם סבוני גם סבבוני וכו' סבוני כדבורים וכו'", למה חזרו ונשנו ג' פעמים? מבאר הגר"א מוילנא, כשעושים מצור על עיר וחוששים שמא יפרוץ האויב את המצור, עושים סביבה מצור שני, והפסוק מדגיש את שנאת הגוים, לא די ש"כל גוים סבבוני", אלא "סבוני גם סבבוני", מצור סביב מצור, שמא יפרצו את המצור הראשון. ולפי זה בא הכתוב עוד להדגיש "סבוני כדבורים", שנאת הגוים גדולה כל כך, הגם שידעו שבשנאתם לנו יבולע להם ובוז מסכנים עצמם, בכל זאת מעומק שנאתם הלכו מרצונם הטוב ליהרג, ובלבד להרע לישראל.

רבי זלמן סורוצקין בספרו "אזניים לתורה" אומר, אדם מחזיק כוורות דבורים להפיק מהם דבש, הדבורים אינן מכירות את בעל הבית, ועליו להצטייד בחליפה מיוחדת ולהבעיר עשן כדי להבריחן על מנת שיוכל לרדות את הדבש. גנב לא יכול להרשות לעצמו ללבוש חליפה מיוחדת ולהבעיר עשן, כי מיד יעורר תשומת לב וייתפס. מה שיכול לעשות, זה, להתגנב ללא מיגון, יכול להיות שיוכל לגנוב דבש, אבל אז יעקץ ע"י הדבורות. ארצנו היא ארץ זבת חלב ודבש. רוצה את הדבש? אם אתה מגיע עם בעל הבית, הקב"ה, אין עקיצות ויש דבש, אבל אם תבוא לבד, בלי הקב"ה, תקבל עקיצות ללא דבש כאשר תעשינה הדבורים.

בדרך שונה ביאר את הפסוק רבי יוסף שאול נתנון בספרו "דברי שאול", כשבנו בני ישראל בעקבות דברי המרגלים, חשבו שעמי כנען ובתוכם האמורי הרבה יותר חזקים מהם והם לא יכולים לכבוש אותם, ואמנם בעקבות המעפילים שלא שמעו בקול משה שהזהיר אותם שה' לא בקרבם, היו יכולים לחשוב שהמעפילים נוצחו כי באמת האמורי חזק וגיבור מהם,

והאמורי הרי ניצח. כנגד תיאוריה זו יצא משה רבנו, כשהוא דימה את רדיפת האמורי אחרי המעפילים כרדיפת ועקיצת הדבורים, יש אדם שרודף אחרי חבירו כי הוא חושב שהוא מספיק חזק כדי להתגבר עליו והוא יודע שהוא ניצח אותו, אבל יש פעמים שהרודף לא יותר חזק ואע"פ כן הוא מוכן להרוג, גם אם הוא ישלם על הריגתו בחייו, זוהי הדבורה, שבטבעה לעקוץ בני אדם, גם אם כתוצאה מעקיצה היא תמות. כאלה היו האמוריים, גם אם נהרגו תיכף ומיד, לא מנע מהם הדבר לרדוף אחרי בני ישראל, ולא בגלל גבורתם רדפו אחרי ישראל, רק בגלל גזירה מהשמים שקבעה כך, כעונש על עוונם של המעפילים.

"ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמעו ה' בקלכם ולא האזין אליכם" (א' - מ"ה)

שואל הספרנו, אם הם חזרו בתשובה, מדוע לא התקבלה תשובתם? ומתרץ, כיון שהיה פה חילול ה' שזאת עבירה שאין עליה כפרה, ורק המיתה מכפרת. וזה הפירוש כאן, "ולא שמעו ה' בקולכם" הוא כעין נתינת טעם, למה ה' לא שמע? הרי אין לך דבר העומד בפני התשובה? אלא, "לא שמעו ה' בקולכם", בשביל קולכם, כמו "נמא ידך" בארבה, בשביל הארבה, שהיה פה ענין של "פרהסיה" של "קול", כמו "וישמע ה' את קול דבריכם", קול דווקא, חטא שיש בו חילול ה', ולכן "ויקצוף וישבע", גור דין שיש איתו שבועה, וגם אחר כך שרצו לחזור, "לא שמעו ה' בקולכם" בשביל הקול, וכמו שכתוב בגמ' יומא, יש בידו חילול השם, אין יום הכיפורים מכפר.

"ותשובו ותבכו לפני ה' ולא שמעו ה' בקלכם ולא האזין אליכם" (א' - מ"ה)

צריך להבין את כפל הלשון הרי כיון שלא שמעו ודאי שלא האזין. בספר "ליקוטים חדשים" מתרץ על פי הספרי: משה אמר "האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי", ישעיהו אמר "שמעו שמים והאזיני ארץ", הפוך. משה היה קרוב לשמים ורחוק מהארץ, לכן אמר "האזינו השמים" ו"תשמע הארץ", ישעיהו היה קרוב לארץ ורחוק מהשמים, לכן אמר "שמעו שמים והאזיני ארץ". רואים ש"שמיעה" זה למרחוק ו"האזנה" לקרוב. לפי זה מובן כפל הלשון כאן, בהתחלה התפללו ולא נענו "ולא שמעו ה' בקולכם", אחרי זה התקרבו להקב"ה יותר, ובכל זאת לא בטלה הגזירה "ולא האזין" גם בהתקרבותכם.

"ולא שמעו ה' בקלכם ולא האזין אליכם ותשובו בקדש ימים רבים כימים אשר ישיבתם" (א' - מ"ה - מ"ו)

תשע עשרה שנה שנאמר "כימים אשר ישיבתם" בשאר המסעות, והם היו שלוששים ושמונה שנה, תשע עשרה מהם עשו בקדש ובשאר היו הולכים ומטורפים. [רש"י]

אמרו רבותינו, תפילה עושה מחצה. אומר הנצי"ב מוואלוז'ין, כלל ישראל שהתפללו לקב"ה ובכו לפני ה', על אף שלא הועילה תפילתם להסיר מהם גזירת הנדודים במדבר, בכל זאת הועילה למחצה, שמחצית מהזמן שנגזר עליהם לנדוד ישבו בקדש, שתפילתם הועילה למחצה ממש. מכאן לימוד מוסר לכל הדורות, שלא להתייאש מהתפילה, וגם אם לא תועיל לגמרי, בכל זאת תפילה לא חוזרת ריקם ויש בה הרבה הרבה תועלת.

"רב לכם סב את החר הזה פנו לכם צפונה" (ב' - ג')

אמר להם, אם ראייתם אותו שמבקש להתגרות בכם, אל תעמדו נגדו, אלא הצפינו עצמכם עד שיעבור עולמו... אמרו לו ישראל, רבש"ע, אביו מברכו "על חרבך תחיה", ואתה מסכים עמו ואומר לנו הצפינו עצמכם מפניו, ולהיכן נברח? אמר להם, אם ראייתם שמזדווג לכם, ברחו לתורה ואין צפנה אלא תורה, שנאמר [משלי ב' - ז'] "יצפן לישראל תושיה". [דבר"ר א' י"ט].

אומר ה"חפץ חיים", התורה מלמדת אותנו את הדרך בה נוכל להתגונן מפני אויבינו, וכך היה כל זמן שהלכו ישראל בדרך הכבושה והסלולה לנו מאבותינו, אבל מאז, חדשים מקרוב באו והנהיגו מנהגים חדשים, עזבו את נשקם של אבותינו ותפסו את כלי הקרב של שונאינו, מאז הדרדר מצבו של עם ישראל אשר הלך הלוך וחסור ומצאו אותו צרות רבות ירחם ה'.

"רב לכם סב את החר הזה פנו לכם צפונה" (ב' - ג')

כותב ה"כלי יקר", רבים אומרים כי פסוק זה נוקב ויורד עד לתהום, ויש בו רמז לשעה ולדורות, שלא יהיה לישראל כח לגבור על בני עשיו עד שיבוא יום שעליו נאמר "ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים", וכל זמן שישראל הולך סחור סחור נאמר להם "פנו לכם צפונה", ודרשו חז"ל, אם הגיעה שעתו של עשיו "הצפינו עצמכם". וזה מה שכתוב בגמ' בבבא בתרא [כ"ה:], הרוצה להעשיר יצפין, יטמין את עושרו מעין הרע, וזה הרמז "פנו לכם צפונה", כשאתם עוברים בגבול בני עשיו, ונשמרתם מאוד, אל תתראו לפני עשיו כשבעים.

וכן אמר דוד המלך [תהילים קמ"ד - י"ג] "צאננו מאליפות", כשהצאן שלנו עלה לאלפים, "מורבבות בחוצותינו", בחוץ מעריכים אותם ברבבות, אבל אם "אלופינו מסובלים", נסבלים בהצנע, אז "אין פרץ ואין צווחה ברחובותינו", ולכן היו ישראל מצניעים עצמם לפני בני עשיו והודיעו להם שחסר להם לחם ומים. יעקב ציווה לבניו "למה תתראו", פירש"י, בפני בני ישמעאל ועשיו, כאילו אתם שבעים, כי שניהם סוברים, כי יצחק גרם לאי הצלחתו של ישמעאל, ויעקב גרם לאי הצלחתו של עשיו ע"י השתדלות, "ולכן ציווה דווקא בזמן עשיו "פנו לכם צפונה" שלא יתקנאו בכם". וזה היפך ממה שישאל עושים בדורות הללו בארצות אויביהם, כי מי שיש לו מנה הוא מראה את עצמו במלבושי כבוד, ובתים ספונים וחשובים כאילו היו לו כמה אלפים, ומגרים האומות בעצמם ועוברים על מה שנאמר "פנו לכם צפונה", ומנהג זה בהרבה בבנו עמנו, והוא המסובב את כל התלאה אשר מצאתנו, והמשכילים יבינו לקח מוסר.

רבי מנחם כ"ץ פרוסטיץ זצ"ל, אב"ד צעהלים מתלמידי ה"חתם סופר", בשנת התשעים ושש לחייו, חלה ונחלש מאד, ובאו אנשי החברא קדישא לעמוד ליד מיטתו, אך הרב זצ"ל ביקש אותם לחזור לבתיהם ולא לבלבל אותו, וכשיגיע השעה הוא ישלח אחריהם לבוא. ואמנם כאשר הגיע ליל ט"ז אדר א' תרנ"א, הרגיש שעתה הגיע זמנו לעלות לגזי מרומים, ושלח לקרוא לאנשי החברא קדישא.

השמועה פשטה חיש מהר בכל העיר ויקהלו כל העדה מגדול ועד קטן אנשים ונשים וטף אל בית הרב. ויהי כראות הרב את הקהל הגדול העומד בבית ובחוץ, ויתחזק וישב על המטה לומר להם דברי מוסר ולהוכיחם לפני

הסתלקותו. בקול חוצב להבות אש ביקש מצאן מרעיתו להתחזק בדרכי התורה ויראת שמים, ולשמור בקפדנות על התקנות אשר תיקן להם לטובה במשך יותר מחמשים שנות כהונתו בקהילתם, וכל העם געו בבכי גדולה ומרה. בסיום דבריו אמר להם בזה הלשון: 'הבית הזה בניתי והפועלים ישגיחו הלאה שלא יהרס'.



בספר "רב טוב" (הובאו דבריו ב"שיח צדיקים") פירש את פסוק זה על פי הרמז, מסופר על אחד שהיה רוקד ומפוז בשמחת תורה סביב ספרי התורה, ועשה הקפות סביב התיבה כנהוג, וראה שגם היצר הרע הולך יחד איתו ומסובב את התיבה. אמר לו ליצר הרע, לשמחה זו מה עושה. ענה לו היצר הרע, הרי אני למדתי איתך כל דף בגמרא, הייתי ביחד איתך, הלא כל מה שאתה רואה בידך, לי הוא, לכן אני רוקד איתך. לפי זה הוא מסביר בצחות את הפסוק שלפנינו, "רב לכם טוב" (את התיבה) "את ההר הזה", עם יצר הרע הנקרא "הר" (שלצדיקים נדמה להם כהר) כמו שאומרת הגמ' בסוכה [נ"ב], ולכן "פנו לכם צפונה", כלומר, תפנו מליבכם את היצר הרע הצפון בתוכם, כמו שאומר הפסוק "ואת הצפוני ארחיק".



הרב מפוניבו' רבי יוסף שלמה כהנמן זצ"ל סיפר, שלמד בחברותא עם רבי אלחנן ווסרמן זצ"ל בכולל קדשים של ה"חפץ חיים" זצ"ל, פעם קיבל רבי אלחנן מכתב מרעייתו שהיא חולה, ורצה רבי אלחנן לשוב לנסוע לביתו להיות על ידה, והלך לשאול את פי ה"חפץ חיים", והשיב לו ה"חפץ חיים" "וכי רופא אתה", ופסק לו להישאר בכולל ולא להתבטל מלימוד התורה, ואכן כך עשה. ולאחר זמן שוב קיבל מברק שאשתו ילדה בן, ושאל את ה"חפץ חיים" אם לנסוע לביתו, השיב לו החפץ חיים, "וכי מוהל אתה", והרי בין כך אתה שולח מוהל אחר כשליח, ותוכל לעשותו לשליח גם מכאן, ואין כדאי לבטל תורה בשביל זה, ובפרט שעל ידי טורח הנסיעה נעשה 'קרע' באמצע הזמן של כמה ימים שנאבדים מרציפות הלימוד, וכל הזמן כולו מתקלקל מזה. וזהו דוגמא ל"הצפינו עצמכם באוהלה של תורה" מתוך ניתוק גמור מכל מה שאינו שייך לד' אמות של הלכה, והוסיף הרב מפוניבו' שאי אפשר לתאר את ההתמדה העצומה שהיה בכולל קדשים אצל החפץ חיים, וכל ימיו נשאר אצלו רושם עז מההתמדה העצומה בימים ההם. (ר"מ שטרנבוך).

"אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשיו" (ב' - ד')

כתב ה"ילקוט שמעוני", אתם עוברים, אבל בני עשיו יושבים. בספר "אמרי שפר" כותב: יעקב ועשיו חלקו ביניהם את שני העולמות, עשיו לקח את העולם הזה, ויעקב את העולם הבא. בני עשיו הרי הם "יושבים", תושבים ואזרחים, בעלי זכויות מלאות הם בעולם הזה, ואילו אנחנו בני יעקב, אין אנו אלא עוברים נודדים, אין לנו בעולם הזה אלא אשרות מעבר בלבד, לכן "אל תתגרו בהם", שכן, למרבה הצער, העולם הזה עולמם הוא והם מושלים בו.

"אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשיו היושבים בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאוד" (ב' - ד')

שואל ה"באר יוסף", הפסוק סותר את עצמו מיניה וביה, אם אכן בני עשיו "ייראים" ומפחדים מבני ישראל, מה צורך ב"שמירה" מהם? אבל גם זה

הסתלקותו. בקול חוצב להבות אש ביקש מצאן מרעיתו להתחזק בדרכי התורה ויראת שמים, ולשמור בקפדנות על התקנות אשר תיקן להם לטובה במשך יותר מחמשים שנות כהונתו בקהילתם, וכל העם געו בבכי גדולה ומרה. בסיום דבריו אמר להם בזה הלשון: 'הבית הזה בניתי והפועלים ישגיחו הלאה שלא יהרס'.

אחרי כן עברו לפניו כל בני הקהילה והכהן הגדול מאחיו בירך את כל אחד - איש כברכתו ברכ אותם. באותו הזמן היו בצעהלים כמה קטטות ומריבות בין איזה משפחות, והרב זצ"ל קרא להם לעמוד ליד מטתו, ואמר להם: אנא מזרעיה דאהרן קאתינא אוהב שלום ורודף שלום, ואבקשכם נא השלימו ביניכם, האמת והשלום אהבו ואל נא תהי עוד מריבה ביניכם. וכשמעם את דברי רבם האהוב שזוהי בקשתו האחרונה לפני היפרדו מהם, השלימו כולם זה עם זה בלב שלם.

לאחר מכן ביאר את הפסוק 'רב לכם טוב את ההר הזה פנו לכם צפונה', ע"פ אמרם ז"ל (סוכה נ"ב): צדיקים נדמה להם כהר', שכן הקב"ה אומר לצדיקים בעת שהגיע זמן פטירתם מהעוה"ז, רב לכם טוב את ההר הזה' הוא היצר הרע, 'פנו לכם צפונה' - פנו לכם לרב טוב הצפון לצדיקים. ואלו היו דבריו האחרונים של רבינו זצ"ל, ואז נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש ונשמתו עלתה לגנוי מרומים - לרב טוב הצפון לצדיקים.

"רב לכם טוב את ההר הזה פנו לכם צפונה" (ב' - ג')

בספר "מאיר עיני חכמים" מביא בשם המגיד רבי נחמן מקוסוב, "קדשי קדשים שחיטתן בצפון", אנשים גדולים, היצר שוחט אותם בדברים הצפונים ונעלמים מעין, כי היצר הרע יודע שבעבירה גדולה וחמורה לא יוכל להם, לכן הוא מכשילם בדברים פעוטים, שהעבירה לא מורגשת, בפניה קלה, בנגיעה דקה מן הדקה, ולא עוד, אלא הרבה פעמים הם חושבים אותו מעשה רע למצווה, כגון לרדוף את החשוד בעיניהם עד חרמה לעקרו מן השורש, וכמאמר החסיד, אתה ישן והוא - היצר - ער, אתה מתעלם והוא משגיח עליך להטרידך בכל מיני תחבולות וערמות. אבל "קדשים קלים", בני ההמון, "שחיטתן בכל מקום", אין ליצר הרע בעיה איתם, גם בעבירות קטנות הוא מסית אותם ומכשיל אותם. וזה הפירוש של הפסוק "רב לכם טוב (מלשון סחור סחור אמרין לנוירא לכרמא לא תקרב) את ההר הזה" (צדיקים יצר הרע נדמה להם כהר), אל תתבצרו ותגדרו עצמכם רק מעבירות גדולות, "פנו לכם צפונה", תשימו לב על עבירות ופניות שאינן גלויות ושלפעמים אפילו הן נראות כמצוות.

"רב לכם טוב את ההר הזה פנו לכם צפונה" (ב' - ג')

"מהו פנו לכם צפונה, אם ראיתם את עשיו שמבקש להתגרות בכם, אל תעמדו כנגדו אלא הצפינו עצמכם מפניו וברחו לכם לתורה, שאין צפונה אלא תורה שנאמר צפון לישרים תושיה". (דבר"א - י"ט)

מבואר בדברי חז"ל שבשעה שאומות העולם מתגרים בנו צריכים אנו "להצפין עצמינו ולברוח לתורה", ופירש רבי משה שניידער זצ"ל ככוונת הדברים, שלשון "הצפינו" הוא לשון "מחבוא", ובשעה שאומות העולם מתגרים בנו אנו צריכים את כוח התורה להגן עלינו, ולכן עלינו "להתחבא" בתוך עולמה של תורה ולהיות שקועים רק בתורה בלא להתעניין כלל במה

תמונה, וכי עצם הפחד של בני עשיו צריכה להיות עילה לאי שמירה מפנייה? מתרץ ה"באר יוסף", כך היא דרכו של עולם, יש להישמר במיוחד ממני שמפחד, כי כשאדם חש מפחד ומאויים, הוא יעשה דברים להתגונן למעלה מכוחו. כך גם כאן, מאחר שיושבי שעיר מתגלים כיראים ומפוחדים, א"כ יש לפקוח עין להישמר מהם ביותר ולא להתגרות בהם, שכל התגרות מיותרת תביא להתגוננות של בני עשיו, שיכולה להיות מלחמת קיום עבורם.

זוהי גם הדרך המתבקשת והרצויה בהנהגת עם ישראל עם אומות העולם, אסור לישראל להטיל אימה יתירה על אומות העולם, כי אדרבה, דבר זה יגרום לחפש תחבולות מצידם להשמדתו של עם ישראל, שהם רואים בו כח מאיים על קיומם. "פנו לכם צפונה", הצפינו עצמם. מוסיף ה"באר יוסף", הנהגה זו לא רק לכלל הציבור, אלא לכל אחד ואחד בפרטי, וכן אמרו חז"ל "לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו".

"כי לא אתן לכם מארצם עד מדרך כף רגל" (ב' - ה')

בפסוק זה, אומר ה"אזור אליהו", טמון רמז למצב עם ישראל בסיומה של הגלות הקשה. עם ישראל נמשלים לעפר, על העפר הכל דורכים, אבל בסופו של דבר כולם נכנסים לשכון תחתיו. כן עם ישראל - אומות העולם כולן דורכות עליו, אבל לבסוף יבוא הגואל ועם ישראל יהיה למעלה. וזהו שנרמז כאן "כי לא אתן לך מארצם", עד מתי? "עד מדרך כף רגל", עד אשר כולם יגמרו לדרוך עליהם, אז תקבלו את ארץ ישראל ותבוא הגאולה. ככל שהמצב נעשה גרוע יותר, ש"דורכים" יותר על עם ישראל, זהו סימן שהגאולה מתקרבת.

"כי ירושה לעשיו נתתי את הר שעיר" (ב' - ה')

בספר יהושע [כ"ד - ד'] כתוב "ואתן לעשיו את הר שעיר לרשת אותו ויעקב ובניו ירדו מצרים". שואל רבי אהרן בקשט, מה ההשוואה בין עשיו שנחל את הר שעיר, ובין יעקב שירד מצרימה וסבל מעבודת פרך? ומתרץ, יש שוני והבדל גדול בין בעלי חיים לבין בני אדם. כאשר בעל חיים ממליט ולד, תוך כמה שעות הוולד עומד על רגליו ואוכל בכוחות עצמו. לעומתו, תינוק שנולד, לוקח שנים עד שיכול לעמוד בכוחות עצמו. מדוע האדם שהוא תכלית הבריאה, גידולו הוא כל כך קשה ואיטי, ואילו בעל חיים הגמרא אומרת [ב"ק ס"ה:] שור בן יומו קרוי שור? ומתרץ, כך היא הנהגת הבריאה, כל דבר שמטרתו נשגבה יותר, הכנתו והכשרתו קשה יותר, ולכן בעלי חיים שאין להם תכלית ומטרה בחייהם, לכן מיד כשהם נולדים הם עומדים על רגליהם. אבל האדם שנועד לגדלות, לכן הכשרתו לחיים היא הרבה יותר קשה. לכן, אצל עשיו כתוב "ואתן לעשיו את הר שעיר לרשת אותו", תיכף ומיד, כי אין לו מטרה בחיים, אבל יעקב בחיר האבות היה צריך לרדת למצרים כדי שבניו יעברו את כור ההיתוך לפני שיגיעו למטרה הנכספת של קבלת התורה.

"אוכל תשברו מאיתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאיתם בכסף ושתיתם" (ב' - ו')

לשון הפסוק צריך ביאור, מה החידוש שאחרי שתקנו אוכל 'ואכלתם', ואחרי שתכרו מאתם מים 'ושתיתם', האם יעלה על דעתנו לשתות את

האוכל ולאכול את השתיה? אלא פירש בספר "עשרת חכמים" [בשם 'ידידי הרב השלם ר' צבי הכהן זאכס מווארשא'] הכוונה, אל תאכלו עד שתשלמו, ואל תשתו עד שלא תפרעו את מחירן, ולא בהקפה, וזהו: 'אוכל תשברו בכסף' והדר 'ואכלתם', 'מים תכרו בכסף' ואחרי 'ושתיתם'. [ועיין עוד להלן פסוק כ"ח]

"אוכל תשברו מאיתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאיתם בכסף ושתיתם" (ב' - ו')

הקשה הרב משאץ זצ"ל (אור גנוז, ז'), בכל התורה כולה כשמוזכרים מאכל ומשתה לשון הפסוק הוא 'לחם' ו'מים' (עי שמות לד, כ"ח; במדבר כ"א, ה; להלן כ"ג, ה), ולמה כאן פירט רק 'מים', ואילו גבי מאכל אמר 'אוכל' בכלליות, בלא לנקוט 'לחם'. ויתרין על פי הכלל הידוע שאמר חז"ל (אבות תקפח, ה יו"ד קי, א), וכבר קדמוהו עוד ראשונים (עיין מאירי מגילה ד. סוד"ה בשם 'יש מתרצים, ועי' תוס' ב"מ סד: ד"ה ולא; שט"מ"ק כתובות לד. ד"ה מ"ט), כי דבר המפורש בתורה להיתר אין כח ביד חכמים לגזור ולאסור אותו. לכן כאן לא כתבה התורה 'לחם תשברו מאתם', כדי ליתן פתח וכח ביד חז"ל לאסור פתם של נכרים (עי שבת יז:).

"אוכל תשברו מאתם בכסף ואכלתם וגם מים תכרו מאתם בכסף ושתיתם כי ה' אלקיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלקיך עמך לא חסרת דבר" (ב' - ו' - ז')

שואל רבי זלמן סורוצקין, מה הקשר בין הנאמר בפסוק ו' לנאמר בפסוק ז'? ומתרץ, במשל לילד הסמוך על שולחן הוריו, מקבל את כל צרכיו, לימודים, ביגוד חדש מידי שנה, האם אי פעם הוא אמר תודה? וכי למה יאמר, הרי הכל מגיע לו. מה עושה אמו, יום אחד מגיע הילד והוא זקוק לכסף לטיול, שולחת אותו אימו לעבוד בחנות ירקות, עבד קשה במשך כמה זמן עד שחשך כסף כפי שצריך, אבל כל גופו כואב. שאלה אותו אימו, האם כבר אספת את הסכום שאתה צריך לטיול? אמר לה, כן. א"כ, תוכל לשלם בעצמך עבור הטיול. אומר לה הילד, כסף שהרווחתי בזיעת אפי אוציא על טיול? אומר הקב"ה לישראל! אתם נמצאים במחיצתי ארבעים שנה מקבלים מן ובאר מרים, הבגדים גדלים איתכם והעננים מכבסים ומגהצים עבורכם ולא אמרתם תודה אף לא פעם אחת. לכן, כשתעברו בארצם של בני עשיו, תקנו מהם אוכל ומים בכסף מלא, שלמו טבין ותקילין עבור אוכל ושתיה למיליוני אנשים ואז נראה... או אז תבינו "כי ה' אלקיך ברכך בכל מעשה ידך ידע לכתך את המדבר הגדול הזה זה ארבעים שנה ה' אלקיך עמך לא חסרת דבר", לאחר שבמשך שבועיים תקנו אצל בני עשיו את האוכל והשתיה הנצרכים לכם - אז תדעו להעריך שעד היום לא חסרתם דבר.

"כי ה' אלקיך ברכך בכל מעשה ידך" (ב' - ז')

אומרים חז"ל, אדם אינו יכול לשבת בחיבוק ידיים והפרנסה תבוא מעצמה, כי ברכת ה' שורה רק במעשה ידך, כלומר, כשתשתדל ותעבוד תהיה לך ברכה. אומר ההפלאה בספרו "פנים יפות", כל זה אמור באדם רגיל, אבל אצל תלמיד חכם המצב הפוך, שנאמר [תהלים א' - ב' - ג'] "ובתורתו יהגה יומם ולילה והיה כעץ שתול על פלגי מים וכו' וכל אשר יעשה יצליח". הסטייפלר נהג לומר, שאמנם לא כל אברך יהיה עשיר, אבל לעולם אף אחד לא יפסיד מכך שנהיה אברך, כי את מה שמגיע לו יקבל בכל מקרה.



"ויאמר ה' אלי אל תצר את מואב ואל תתגר במ מלחמה וכו'" (ב' - ט')
מכאן למדו במסכת בבא קמא [ל"ה:] שאין הקב"ה מקפח שכר כל בריה, אפילו שכר שיחה נאה, שכן בתו הבכירה של לוט שקראה לבנה "מואב" לשון פריצות, שהתכוונה לומר שזה מאביה, כתוב "אל תתגר במ מלחמה", שדווקא להילחם בהם אסור, אבל להשתעבד בהם מותר. ואילו הבת הצעירה שקראה לו "בן עמי", זכתה שבהם כתוב "אל תתגר במ" בכלל, שאסור להתגרות בהם בכלל.

רבי חיים מוואלוז'ין בספרו "נפש החיים" [א' - י"ג] מסביר לפי זה את הגמ' בחגיגה [ה:] על הפסוק בעמוס [ד' - י"ג] "ומגיד לאדם מה שיחיו", אפילו שיחה יתירה שבין איש לאשתו מגידים לו לאדם בשעת מיתה. שואל ר' חיים, מהו הלשון "ומגיד לאדם מה שיחיו", מדוע לא מספיק ומגיד לאדם שיחיו? ומתריץ, אדם עלול לעלות בדעתו "מה כבר אמרתי" ומה משמעות יש לה, אבל האמת, שכל דיבור ודיבור שאדם מוציא מפיו פועל רבות בעולמות עליונים, ודיבור יכול להרוס וגם לבנות. וא"כ, לא שמגלים לנו את תוכן השיחה, אלא מה פעלה השיחה. א"כ, כשהקב"ה לא מקפח שכר שיחה נאה, פירושו שהשיחה עצמה פועלת בבריאה לטוב או לרע, והיא עצמה משפיעה על העתיד להתרחש אחרי הרבה שנים. את זה למדנו מבנות לוט, שמילה אחת של הצעירה גרמה שדורות רבים אחריה לא יפגע עמוס וגם לא מהתגרות קלה, ואילו אחותה הבכירה, בגלל מילה אחת, הפסידה שאמנם מואב ניצלה ממלחמה, אבל לא מהתגרות.

לפי זה מבוארת הגמ' ביבמות [צ"ו:] "כל תלמיד חכם שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר". שואל שם המהרש"א, אחרי שאדם הולך לבית עולמו, מה שייך ששפתותיו ידובבו? והתירוץ, אותו דבר שמועה שאמר בחיים, הוא אתו מכח הפעולות והתיקונים שפעל בעולם בשעת אמירתו, כעת שב ומדובב גם כשנמצא בקבר, שהתיקונים שפעל שרירים וקיימים גם עכשיו.



מעשה נורא מואב בהקדמה לשו"ת "אגרות משה" [ח"ח] [הובא כבר בפרשת וירא]: "בליובאן היו גדולי תורה רבים, ורבי משה פיינשטיין היה מספר את המעשה דלהלן כדי להראות שהיו מהם שהגיעו למדרגת רוח הקודש כמעט. בתחילת חורף תרפ"ב חלה אחד מבעלי הבתים ונפל למשכב במין חולי מוזר, ולשונו התנפחה בפיו. כשהתגבר חוליו, בא רבי משה פיינשטיין לבקרו, והחולה ביקש להוציא כל איש מעליו, וסיפר לרבי משה את סיבת חוליו. שבוע קודם לכן, בפרשת וירא, שאל, איך זכו בנות לוט שהמשיח יהיה מצאצאיו, אפילו שלא התביישו בגילוי עריות שעשו, והודיעו שבניהן הן מאביהן, ועוד הנציחו את שמותם במעשה, ודיבר על זה בדרך ביזיון. בלילה הופיעו שתי נשים זקנות מאוד, שראשן ופניהם מכוסים, ואמרו שהן בנות לוט, ובאו מעולם האמת לענות לו. וטענתם היא, מאחר שהן ממשפחת אברהם וניצלו בדרך נס מסדום, לא היו תולים בהם מעשה זנות, והיו יכולות לייחס לעצמן כל מעשה נס, ויכלו לומר שהתעברו מהשכינה כביכול ולייסד דת חדשה כמו הנצרות, ולכן קראו לבניהן עמוס ומואב, להודיע שכאשר אשה מתעברת יש לוולד תמיד אב בשר ודם, בזכות זה זכו ויצא מהן המשיח האמיתי. עוד אמרו לו, שהוא ח"ט ח"ט גדול כאשר דבר עליהן דרך ביזיון, ומאחר שהוא דיבר עליהן בזלזול, הוא יענש מידה כנגד מידה כמרגלים [רש"י במדבר י"ד - ל"ז], ותשתרעב לשונו ותתנפח בחולי

יהודי נכנס אל רבי יהודה אסאד זצ"ל ולבו מלא צער: רבי קדוש, זה זמן רב מנסה אני להשקיע מחשבות כיצד להצליח בעסקים שלי, אני מנסה בכה ומנסה בכה אבל אינני מצליח במאומה, הפרנסה ממני והלאה. נענה מהר"י אסאד והשיבו: הפסוק אומר 'כי ה' אלקיך ברכך בכל מעשה ידך' - ולא נאמר מעשה ראשך, ללמדך כי יהודי אסור לו שישקיע את ראשו בפרנסה ובעסקים, את הראש ואת המחשבה צריכים להשקיע בלימוד התורה ובקיום המצוות, בענייני פרנסה צריכים להשקיע רק את הידים, ואז הקב"ה שהוא מקור הברכה - הוא מכניס ברכה והצלחה במעשה ידיו של האדם.

"ה' אלוך עמך לא חסרת דבר" (ב' - ז')

כותב רבי משה שטרנבוך שליט"א, לשון הפסוק נפלא ממש, "ה' אלוך עמך" - כאשר הקב"ה נמצא איתך, אז "לא חסרת דבר", כבר לא חסר כלום, אמנם יש לדעת ש"לא חסרת דבר" אין הכוונה שלא יהיו לו שום קשיים בעולם הזה וכל ענייני גשמיים יילכו אצלו על מי מנוחות, אלא הכוונה שלא יהא חסר לו כלום כיון שהוא חי בדבקות בקב"ה, והוא מסופק ומרגיש מלא כל טוב עד שאינו מרגיש חיסרון כלל בכל הקשיים העוברים עליו.

וכן שמעתי מפי רבי אליהו לופיאן זצ"ל לדייק מלשון הפסוק [תהלים ל"ד - י"א] "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב", שלא נאמר "יש להם כל טוב" אלא נאמר "לא יחסרו", וביאר רבי אליהו לופיאן זצ"ל, שאכן אין לצדיקים כל טוב ותענוגי העולם הזה, אלא שאינם מרגישים חיסרון כלל במה שאין להם תענוגי ותפנוקי העולם הזה, והם מרגישים מלאים כל טוב במה שהם זוכים לעבוד את ה'. וזהו - "ודורשי ה' לא יחסרו כל טוב", שכיון שהם דורשי ה' - הרי יש להם את הטוב האמיתי להיות עם הקב"ה, ואין חסר להם שום טוב בעולם, שהרי הם מלאים ומסופקים בכל טוב האמיתי, ומאושרים ושמחים בעצם קירבתם לקב"ה. וזהו כוונת הפסוק בתהלים שם: "כפירים רשו ורעבו", אפילו האנשים החזקים כמו כפירים, אם הם רשעים הם לעולם יהיו רעבים, כיון שיש לו מנה רוצה מאתים ולעולם אין האדם בא על סיפוקו להרגיש שיש לו - אם הוא שקוע בתאוות העולם הזה, אבל מאידך "דורשי ה' לא יחסרו כל טוב" - דורשי ה' באים תמיד על סיפוקם כיון שהם מלאים שמחה וסיפוק מהדבקות והשייכות לקב"ה.



האדמו"ר מתולדות אברהם יצחק שליט"א שמע מאביו זיע"א לפרש את הפסוק עפ"י המעשה הידוע, שהאחים הקדושים רבי שמעלקא מניקלשבורג ובעל ההפלאה בעת בואם להמגיד הרבי ר' בער זי"ע שאלו אותו: איך שייך שאדם יקיים המשנה 'חייב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה, והלא זה נראה מופשט מהמציאות לברך על רעה כמו טובה !!? ושלח אותם לביהמ"ד שם יפגשו יהודי יושב לצד התנור, וישאלו אותו. והיה זה הרבי ר' זושא זי"ע, וניגשו אליו ושחו לו שהמגיד שלח אותם אליו, שיאמר להם פשט במשנה. עמד הרבי ר' זושא ואמר להם בתמיה, שהוא אינו מבין מה זה רע בכלל - כדי שיוכל להסביר להם את המשנה, ואיך יוכל לתרץ להם. והדברים היוצאים מלב טהור - פשט להם את המשנה. ובה פ' הפסוק 'ה' אלקיך עמך לא חסרת דבר', כשאדם דבוק כולו בהשי"ת - לא חסר לו דבר, ואינו מרגיש צער ועגמת נפש, משום שכל מה שיש לו - זה טוב.

משונה, וכך ימות. כשסיים האיש לספר את סיפורו, היסב פניו אל הקיר ונפטר לעולמו. רבי משה ראה בכך ענין אמיתי, מאחר שגם ההסבר נראה אמיתי".

"עתה קומו ועברו לכם את נחל זרד" (ב' - י"ג)

במדרש תנחומא [פרשת הקת] על הפסוק "ויחנו בנחל זרד" - כתוב במדרש שלא היה הנחל אלא מלא זרת ולא יכלו לעבורו.

ולפי' כתב בספר "צרוח המור", במילים אלו יש כאן תוכחה שמושה רבינו הוכיח את עם ישראל כי מצד עוונותיהם לא יכלו לעבור את נחל זרד אף שהיה נחל קטן - זרת ארכו וזרת רחבו, ושלשים ושמנה שנה נשתהו לעברו, ומנגד כאשר היו רצויים למקום, אף ים סוף הגדול לא עמד בפניהם.

"ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם" (ב' - ט"ז)

לאחר חטא המרגלים נגזר על בני ישראל כי המבוגרים שבהם, מבני עשרים ומעלה, ימותו במדבר ולא יכנסו לארץ ישראל. המדרש רבה באיכה, וכן בגמ' בתענית [ז':] כתוב, שמידי שנה בליל תשעה באב, היו ישראל חופרים את קבריהם במו ידיהם, אחרי שחפרו היו נכנסים לבורות שחפרו ושוכבים שם כל הלילה. למחרת, היה כרוז יוצא ומכריז: "היבדלו החיים מן המתים", כל החיים היו קמים מקברותיהם, אך חמשה עשר אלף נשארו בקברותיהם. אלו אשר מתו במשך הלילה, בליל תשעה באב שבשנה האחרונה, שנת הארבעים, עשו ישראל כמנהגם מזה ארבעים שנה, והנה למחרת עמדו כולם חיים, לא מת אף אחד מהם, וחשבו שמא טעו בחשבון הימים ועדיין יום תשעה באב לא הגיע. כך המתונו כמה ימים, עד לט"ו בחודש, לילה שבו הלכנה נראית במילואה, אז נוכחו לדעת כי חשבון הימים היה מכוון, והבינו מכך כי כלתה הגזירה ועשו את יום ט"ו באב ליום טוב.

"ויהי כאשר תמו כל אנשי המלחמה למות מקרב העם" (ב' - ט"ז)

אבל משלוח המרגלים עד כאן לא נאמר בפרשה זו "וידבר" אלא "ויאמר" ללמד שכל שלושים ושמנה שנה שהיו ישראל נזופים לא נתייחד עמו הדיבור בלשון חבה פנים אל פנים וישוב הדעת. [רש"י]

שואלים, הרי רש"י בעצמו אומר על הפסוק [שמות י"ט - ג'] "כה תאמר לבית יעקב" - אלו הנשים, תאמר בלשון רכה, הרי שאמירה היא לשון רכה, והגמרא במכות [י"א.] אומרת, כל דיבור לשון קשה, כמו שכתוב "דיבר האיש אדוני הארץ אתנו קשות" [בראשית מ"ב - ל'], ודווקא כאן נאמר "וידבר ה' אלי"? מתרצים בעלי המוסר, יש כאן הוראה מוסרית נעלה: עם אוהבך אתה רשאי לדבר בלשון קשה, אבל אם יש בליבך טינה על מישהו, דבר אליו בלשון רכה וחנונה. וזה המובן בדברי רש"י כאן, אחרי שהיו ישראל נזופים שלושים ושמנה שנה והקב"ה התחיל לדבר איתם בלשון קשה, זה סימן של ריצוי ופיוס, שהקב"ה נתרצה להם לישראל.

"אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה" (ב' - י"ט)

רבי בנימין רבינוביץ זצ"ל חבר בד"ץ העדה החרדית, מדרוך היה את הבאים בשעריו בענייני בין אדם לחברו, והיה משנן באוזניהם דברי רבי ישראל מרוזין: 'אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה' - אל תעשה במחשבתך צורות לצייר בכל מיני ציורים, כגון שפלוני חושב עליך כך, או שפלוני רוצה לעשות לך כך, וממילא לא תגיע לעשות עמם מלחמה ...

"כפתורים היוצאים מכפתור" (ב' - ג')

שואל החיד"א, לשם מה התורה מספרת לנו כי "העוים היושבים בחצרים וכו' כפתורים היוצאים מכפתור השמידום"? מתרץ החיד"א בשם רבי אהרן עשון, אמרו במדרש שהכפתורים היו ננסים והפלישתים גיבורים, ואמרה כאן התורה "כפתורים היוצאים מכפתור", שהיו מתחתנים בינם לבין עצמם, כי אף אחד לא רצה בהם בגלל קומתם, וקומתם התמעטה עוד יותר, כמו שהזכירו בגמ' בכורות [מ"ה:] ננס לא ישא ננסה, שלא ייצא מהם אצבעוני (אצבעי). ולעומתם, העוים, אומרת הגמ' [חולין ס"ג:], שכל הרואה אותם אוחותו עוית, ומספרת התורה, "והעוים", אותו עם של גיבורים אימתניים וענקים "היושבים בחצרים", שבטחו כל כך על גבורתם עד שלא בנו חומות סביב עריהם, "כפתורים היוצאים מכפתור השמידום", ננסים התגברו על הענקים, ומכאן תדעו כי לא לגיבורים הניצחון וה' איש מלחמה, אם כן אין לכם לפחד מסיחון מלך האמורי שהיה נפיל ענק, או מעוג מלך הבשן [נד"ה ס"א]. ומעמו ה"אמורי" שעליו אמר הנביא [עמוס ב' - ט'] "אשר כגבה ארזים גובהו וחסן הוא כאלונים", אלא "קומו סעו ועבדו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון". [הובא בספר "מעין השבוע"]

"ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דבר שלום לאמר" (ב' - ד')

אע"פ שלא נצטוותי מהקב"ה לקרא לסיחון לשלום, למדתי מהקב"ה כשבמתן תורה לפני שבא לבני ישראל חזר על אומות העולם, ועל אף שהיה גלוי לפניו שלא יקבלוה אע"פ פתח להם בשלום. אף אני קדמתי את סיחון בדברי שלום. דבר אחר "ממדבר קדמות" ממך למדתי שקדמת לעולם, יכול היית לשלוח ברק אחד ולשרוף את המצריים, אלא שלחתני מן המדבר אל פרעה לאמר שלח את עמי במתון. [רש"י]

שואל הרמב"ן, משה רבנו קיבל ציווי להילחם בסיחון ולא לעשות עמו שלום, וכדברי הפסוק [ד"ה] "החל רש והתגר בו מלחמה", ומה עושה משה רבנו? "ואשלח מלאכים אל סיחון מלך חשבון דברי שלום" [כ"ה], וא"כ ממה נפשך, אם ישמע לו סיחון, יעבור על דברי ה', ואם לא ישמע לו, אז כל השליחות לחינם? ועיין ברמב"ן שתירץ שהשליחות היתה עוד לפני שהצטווה לכבוש את סיחון, ואע"פ שלא הצטווה גם לדרוש בשלום, למד זאת בעצמו מהנהגת הקב"ה עם פרעה.

רבי מרדכי גימפל יפה מתרץ, רש"י בפירושו הראשון למד כסדרם של הפסוקים, שאפילו שמושה רבנו ידע ששליחותו לחינם, כי הרי הצטווה "החל רש", בכל זאת שלח שליחים לשלום, כיון שלמד הנהגה זו מהקב"ה, כמו שבמתן תורה הציע להם לקבל את התורה על אף שידע שלא יקבלו אותה. בפירושו השני פירש רש"י כהרמב"ן, שהשליחות היתה עוד לפני שהצטווה לכבוש את סיחון, ואע"פ שלא הצטווה גם לדרוש בשלום, למד זאת בעצמו מהנהגת הקב"ה עם פרעה.

בספר "כרם חמד" מסביר את הענין על פי הפסוק בתהילים [ק"ב - ז'] "אני שלום וכי אדבר המה למלחמה": משה רבנו ידע איך להתגרות בסיחון, לכל אחד השפה שלו, לסיחון, לשלוח מלאכים לשלום זאת ההתגרות הגדולה ביותר.

"אוכל בכסף תשכירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי"

(ב' - כ"ח)

שואל רבי שלמה לוינשטיין, הרי פשוט שאת האוכל אוכלים, ואת המים שותים, וכי יש אפשרות לשותות אוכל ולאכול מים, וא"כ למה מזכיר מהי יעשה עם האוכל? ומתוך, סיחון חשש שעם ישראל ירוקנו את השוק של חשבון, ולכן אמרו להם ישראל: נקנה אוכל רק בשיעור ובמידה שאנו אוכלים, וכן לגבי השתיה. [ועיי' עוד לעיל פסוק ו']

"אוכל בכסף תשכירני ואכלתי ומים בכסף תתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי"

(ב' - כ"ח)

שואל הרב מבריסק, מדוע באוכל כתוב "תשכירני", שזה לשון מכירה, ואילו במים כתוב "בכסף תתן לי", לכאורה תתן לי הוא לשון מתנה, ואם רכשו מים בכסף, מה שייך לשון "נתינה". ומתוך על פי דברי הרמב"ם [פ"ו מהלכות גזילה ה"ג] "נהר המושך למעיינות הנובעים הרי הם של כל אדם". וא"כ, לסיחון מלך חשבון לא היה בעלות על המים, ובכל זאת הסכימו ישראל לשלם לו עבור המים, ובכל זאת, גם לאחר ששילמו זה לא בגדר מכירה אלא בגדר נתינה, לכן כתוב "ומים בכסף תתן לי".

"ולא אבה סיחון מלך חשבון העברנו בו כי הקשה ה' אלקיך את רוחו ואמץ את לבבו למען תתן בידך כיום הזה" (ב' - ל')

מבואר שהסיבה שסיחון לא נתן לבני ישראל לעבור, מפני שהקב"ה הקשה את רוחו כדי שבני ישראל יכבשו אותם.

ויש להקשות, שהרי בפרשת חוקת [כ"א - כ"ג] מסופר שסיחון לא נתן לבני ישראל לעבור בגבולו, וכתב שם רש"י בשם המדרש - 'לפי שכל מלכי כנען היו מעלין לו מס שהיה שומרם שלא יעברו עליהם גייסות, כיון שאמרו לו ישראל אעברה בארץך אמר להם כל עצמי אני יושב כאן אלא לשמרם מפניכם ואתם אומרים כך', ומבואר שהיה לו טעם מדוע לא נתן לבני ישראל לעבור בגבולו, מפני שהוא היה מקבל מס מכל מלכי כנען שישמור עליהם מפני גייסות, ואיך דברי רש"י מתיישבים עם המבואר כאן שהקב"ה הקשה את לבו.

אכן ביאור הדברים, שבאמת הטענה של סיחון היא טענה של שטות, שהרי כולם ידעו את הניסים הגדולים שהיה לעם ישראל ביציאת מצרים והעונשים שקיבלו המצריים, וכן הניסים שהיו במלחמת עמלק, וא"כ ודאי שעליהם היה להתרחק ממלחמה עם בני ישראל, שהרי בני ישראל כלל לא באו לשם מלחמה, אלא רצו רק לעבור בארצו, ומדוע אם כן סיחון לא שם לבו לענין זה ודוקא רצה להילחם, והתשובה לזה, רק מפני שהקב"ה הקשה את ליבו כדי שבני ישראל ילחמו איתו ויכבשו את ארצו, וזה כוונת הפסוק כאן שהקב"ה הקשה את לבו שיחשוב מחשבות של שטות כדי שיצא למלחמה עם בני ישראל.

"כי הקשה ה' אלקיך את רוחו ואמץ את לבבו" (ב' - ל')

שואל הגר"א מוילנא [מובא בספר "אורות הגר"א"], מדוע כלפי "רוחו" של סיחון כתוב "הקשה", ואילו כלפי "לבבו" כתוב "אמץ"? ומתוך, דוד המלך [תהלים נ"א - י"ב] אומר "לב טהור ברא לי אלקים ורוח נכון חדש בקרבי", דוד המלך ביקש שתי בקשות כנגד שני סוגי חטאים. יש חוטא במזיד, הוא מכיר את בוראו ומתכוון למרוד בו בגלל תאוות ליבו, לעומתו יש שרק רוח תעתועים

נכנסה בו (אין אדם חוטא אלא א"כ נכנסה בו רוח שטות), ובשטות זו מלמד הוא על עצמו סנגוריה והופך את האסור למותר ואת הטמא לטהור. היצר הרע שבו משרה עליו רוח תעתועים, עד שנדמה לו שדרכו העקומה היא דווקא דרך ישרה. על זה התפלל דוד המלך, שיהיה לי "לב טהור", שלא אכשל בעבירות במזיד בגלל תאוות הלב, "ורוח נכון חדש בקרבי", שלא תנוח עלי רוח תעתועים שלא אוכל להבדיל בין טוב לרע. אבל סיחון שלא רצה לתת לעם ישראל לעבור בארצו, היה זה בגלל שתי הסיבות האלו, א'. שהקשה את רוחו, שנדמה היה לו שזו הדרך הישרה לעשות כך, ובנוסף, גם אמץ את לבבו, שהיה לו לב טמא, הכיר את בוראו והתכוון למרוד בו.

"ונחרם כל עיר מתים" (ב' - ל"ד)

יש לבאר כוונת הפסוק, האם הכוונה שכבשו את בתי הקברות? אומר ה"אבן עזרא", לא, יש הבדל בין מתים המנוקד בצירי שהכוונה למתים בבית הקברות, ובין מתים בשווא שהכוונה לאנשים חיים, כמו שכתוב בתהילים [ק"ה - י"ב] "בהיותם מתי מספר", וכלשונו של ה"אבן עזרא" "אין בין החיים ובין המתים אלא הנקודה", וסימנך: החיים עומדים והמתים שוכבים". הכוונה היא, אם הנקודה שמתחת למסמלת מתים עומדת (שוא), משמעו אנשים חיים, ואם שוכבת (צירי), משמע מתים.

"רק הבהמה בזונו לנו ושלל הערים אשר לכדנו" (ב' - ל"ה)

בספר "וידבר משה" שואל, מדוע כאן בבית סיחון ועוג כתוב "בזונו לנו", ואילו במלחמת עוג כתוב "בזונו לנו"? ומתוך, הגמ' בגיטין [ל"ה:] אומרת, עמון ומואב טהרו בסיחון, שעל ידי זה שסיחון כבש אותם, מותר היה לקחת את שללם אפילו שנאמר עליהם "לא תתגר בם מלחמה", וא"כ, בסיחון היתה ביזה כפולה ומכופלת, שלהם ושל עמון ומואב, לכן נאמר "בזונו לנו", להדגיש הכפילות.

"ויצא עוג מלך הבשן לקראתנו" (ג' - א')

פירוש המילה 'בשן' כותב החיד"א בספרו "נחל קדומים" בשם רבנו אפרים - בא שן, ביאור הדברים על פי דברי הגמ' בברכות [נ"ד:] שעוג מלך הבשן עקר הר של שלוש פרסאות ורצה להטילו על ישראל, ונעשה נס שנשתרבבו שיניו ולא יכול היה להוציא ראשו מההר. "שיני רשעים שיברת", אל תיקרי שיברת אלא שרבת. אומר ה"אור החיים", לפי זה מובן המשך הפסוק "ויתן ה' אלקינו בידנו", הגמ' בברכות [נ"ד:] מספרת על "ההר שנעקר ונתקע בראשו", ומעשה זה נרמז בפסוק "ויתן ה'", על ידי שנתקע ההר בצווארו, יכול היה משה רבנו לפגוע בו ולהרגו, "בידינו" היינו בידיו ממש.

"ויאמר ה' אלי אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו ואת כל עמו" (ג' - ב')

לכאורה קשה להבין, משה רבנו מפחד מעוג מלך הבשן? אלא זכות מיוחדת היתה לעוג מלך הבשן, כתוב [בראשית י"ד - ג'] "ויבוא הפליט ויגד לאברם העברי", הוא היה זה שהודיע לאברהם כי נשבה לוט בן אחיז, ובזכות זה ניצל לוט, לכן פחד משה רבנו ממנו. אבל לאמיתו של דבר, רצונו היה שאברהם אבינו ייהרג במלחמה והוא יקח את שרה אמנו לאשה, לכן אמר לו הקב"ה למשה "אל תירא אותו".

הבאנו לעיל את הגמ' בברכות [נ"ד:] שההר נתקע בצווארו של עוג, אומר החיד"א בדברי חז"ל אלו טמון רמז נפלא. עוג חשב שיהיה לו הכח להרוג

שואל רבי חיים קניבסקי בספרו "טעמא דקרא", אם שבחה של ארץ ישראל הוא ריבוי שמות, מדוע לא הוזכר בפסוק גם השם שיאון? ותירץ על פי דברי המדרש רבה בפרשת "ואתחנן", כשאמר הקב"ה למשה כי לא תעבור את הירדן, אמר משה, אם כך אעלה דרך הר חרמון, והיה עולה וההר עולה עמו והגביה ההר, ולכן קוראים אותו שיאון, שהיה תולה עצמו ועולה (מלשון אם יעלה לשמים שיאון). ועל פי זה מובן מדוע בפסוק שבפרשת דברים התורה אינה מונה את השם "שיאון", כי כאן מסופר על כיבוש ארץ סיחון ועוג, והימים היו עוד בטרם עלה משה להר חרמון, ועדיין לא נקרא שמו שיאון, אבל בפרשת ואתחנן כשמושה רבנו חוזר ושונה לבני ישראל את התורה, זה היה כבר לאחר שעלה להר חרמון, ונקרא שמו שיאון, ולכן שם כתוב "עד הר שיאון".

"כי רק עוג מלך הבשן נשאר מיתר הרפאים הנה ערשו ערש ברזל הלה הוא ברבת בני עמון" (ג' - י"א)

בספר "אוצר המדרשים" הביא ששואלים, מדוע המילה "הלה" כתובה בה' ולא בא'?" ומתיר, ללמדך, שעל ערשו של עוג היתה כתובה אות אחת משמו המפורש של הקב"ה והיא האות ה', ולכן מאחר וכתבה עליה אות ה', אין אדם יכול להזיזה ממקומה, ולכן עדיין היא עומדת במקומה ברבת בני עמון. מוסיף ר' שלמה לוינשטיין, כידוע האות ה' משמשת במקום האות א', ולמה לא נכתבה האות א' כמקובל? כדי להודיע כי משהו נסתר כאן, מהו הנסתר? הנסתר הוא רוב שבחו, שבעצם הוא היה הרבה יותר חזק מאשר מתואר כאן, ואפילו חצי שבחו לא סיפר לנו הכתוב, ולמה העלים את הדברים? מפני שאין מספרים בכבודו של רשע, לכן נכתבה כאן האות ה', כי השינוי הזה בא לרמוז על כך. אם כן קשה, למה בכלל מספר הכתוב בשבחו של עוג? מובא על כך במדרש "לקח טוב", שהתורה באה לפרסם בזאת את שבחו וגבורתו של משה רבנו, שהרג את עוג למרות תוקפו ועוצמתו שאין דומה להם.

"הנה ערשו ערש ברזל וכו' תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה" (ג' - י"א)
בשאלות ותשובות הרמ"ע מפאנו [סימן ג'] נשאל, אם כך, עשיית לעוג בעל מום? שהרי אין זה טבעי שיהא רחבו של אדם כמחצית ארכו? ואמנם, הרמב"ן בפירושו על מסכת בבא בתרא [ק"א] מביא מדרש: עוג היה בריה מנוולת, שהיו זרועותיו פחות מחצי ארכו.

"הנה ערשו ערש ברזל הלה היא ברבת בני עמון תשע אמות ארכה וארבע אמות רחבה באמת איש" (ג' - י"א)

יש להקשות, הרי עוג היה מלך הבשן, ואם כן מפני מה ערשו ברבת בני עמון. מבאר הרשב"ם, עוג חשש והתיירא מפני ישראל שעתידים להילחם בו. על כן הכין לעצמו מבעוד מועד מקלט אצל בני עמון, שהרי התורה הזהירה את בני ישראל על בני עמון [לעיל ב' - י"ט] "אל תצורם ואל תתגר בם מלחמה", שם קיוה למצוא מחסה מפני ישראל.

"יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגוב וכו' ויקרא אותם על שמו את הבשן חוות יאיר עד היום הזה" (ג' - י"ד)

מדוע התורה מדגישה ששם זה נשאר עד עצם היום הזה? מתיר רבי שמשון רפאל הירש, בפרשת מטות [ל"ב - מ"ב] כתוב "ונבח הלך וילכד את קנת ואת

את ישראל, מדוע? כי הרי עשה טובה לאברהם אבינו שנקרא הר, וכמאמר הגמ' בפסחים [פ"ה], שנאמר "אשר יאמר היום בהר ה' יראה", ולכן בכוחו להרוג אותם. ומה עם יצחק ויעקב, הם כלולים באברהם, שהרי ההר שהרים עוג היה בן שלוש פרסאות כנגד שלושת האבות, אבל הקב"ה בוחן כליות ולב, ידע את האמת שכל רצונו של עוג היה שימות אברהם במלחמה והוא יתחנן עם שרה, לכן אותו ההר נפל על צווארו והשתרבו בו שיניו, שהרי הגמ' בבבא קמא [כ"ג] אומרת, ארס נחש, בין שיניו הוא עומד, והביא הגאון רמז, אם יעמוד השטן תחת הנחש, כלומר, שנציב את האותיות "שטן" תחת האותיות "נחש", יהיה "שן" מימין ו"שן" משמאל, ובאמצע "חט", זהו שנאמר "ארס נחש" - החטא, "בין שיניו של הנחש" - בין שני השיניים, "הוא עומד", והוא היצר הרע המסית את האדם לחטא. הקב"ה ידע שעוג מלך הבשן עשה "חטא" כשהודיע לאברהם שנשבה לוט בן אחיו, לכן נפל ההר על צווארו, לרמוז כי עלו חטאיו עד צוואר, והשתרבו בו שתי שיניו, רמז לכך שארס נחש בין שיניו עומד.

"ויאמר ה' אלי אל תירא אותו כי בידך נתתי אותו וגו' כאשר עשית לסיחון מלך האמורי אשר יושב בחשבון" (ג' - ב')

הקשה רבי נתן גשטטנר זצ"ל בספרו "להורות נתן", לאיזו סיבה הוצרך להביא ראיה מ"כאשר עשית לסיחון"?

ותירץ, הנה חיששו של משה מעוג, היה משום שעוג הציל את לוט, וכמו שפירש רש"י, וחשש שמא עומדת לו זכותו של לוט, וע"כ הביא ראיה מסיחון, שהרי סיחון כבש את עמון ומואב שיצאו מלוט, ומ"מ היו ישראל רשאים לכבוש את סיחון כמו שאמרו חז"ל [גיטין ל"ח] שעמון ומואב טהרו בסיחון. ולפי"ז, מה סיחון שבא מעמון ומואב - לא עמדה זכותו של לוט וכבשוהו ישראל, כל שכן עוג - דודאי לא תעמוד לו זכות של לוט.

"כל חבל ארגוב ממלכת עוג בבשן" (ג' - ד')

מתרגמין בית פלך טרכונא. וראיתי תרגום ירושלמי, במגלת אסתר קורא פלטין טרכונין. למדתי חבל ארגוב הפרכיא, היכל מלך, כלומר שהמלכות נקראת על שמה. [רש"י]

בספר "קהלת יצחק" מביא בשם מו"ה בן ציון ג"י משקוד ביאור מעניין על המילה "ארגוב" וז"ל: "ידוע שהעמים הקדמונים היו משתמשים בחיות לצורך מלחמותיהם, והרבה היו נעזרים מהם, ונצחו על ידם במלחמה, כאשר סופר בספר "יוסיפון" במלחמת החשמונאים, שהיו בחיל אנטיוכוס הרבה פילים, עיי"ש. כמו כן נוכל לומר דממלכת עוג היתה מגדלת הרבה אריות ונצחים על ידיהם במלחמה, כי היו מלמדין את ידם לקרב, והיו משחיתים באויב הרבה יותר מחרב אדם, ולזאת נקרא המקום ההוא "חבל הארגוב" [פסוק י"ג] רצ"ל: חבל וכר, דגב אריותא (-של גוב האריות) כמו שנמצא בדניאל [ו' - ה'] "יתרמא לגב אריותא", ותיבת "ארגוב" הוא מורכב משני שמות, אריותא - גב (רק נפלו אותיות אחדות לקצר המילה להקל על המבטא).

"צידונים יקראו לחרמון שריון והאמרי יקראו לו שניר" (ג' - ט')
ובפרשת ואתחנן אומר "עד הר שיאון הוא חרמון", הרי לו ארבע שמות, ולמה הוצרכו להיכתב? להגיד שבח של ארץ ישראל. [רש"י]

יהושע מלא, עם שני ווין, אומר המהרי"ל דיסקין, בתורה מופיע שלושים פעם השם יהושע, ואחד מהם מלא, וזה כמו שתיים, ובסך הכל יצא המספר שלושים אחד, רמז שיהושע כבש שלושים ואחד מלכים.

החיד"א בספרו "חומת אנך" מתרץ בהקדם מה שיש להוסיף ולשואל, משה רבנו ציוה את יהושע "לאמר", מה היה עליו לומר? מתרץ החיד"א, הגמ' בתענית [כ:]: אומרת, תנו רבנן, שלושה נקדמה להם חמה בעבורן, אחד מהם משה רבנו שהעמיד את השמש במלחמת סיחון, וחז"ל לומדים זאת מגזירה שווה "אחל" "אחל", במלחמת סיחון כתוב "אחל תת פחדך", ואצל יהושע כתוב "אחל גדלך", אצל יהושע לעומת זאת כתוב במפורש [יהושע י' - י"ב - י"ג] "ויאמר יהושע לעיני ישראל שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון וידם השמש וירח עמד עד יקם גוי אויביו", וזה נחשב כפלא גדול מאוד. ולכאורה מדוע, הלא משה רבנו עשה זאת פעמיים, פעם במלחמת עמלק ופעם במלחמת סיחון? מסביר החיד"א, נכון, אבל אצל משה רבנו זה לא היה פלא, כי כתוב עליו "פני משה כפני חמה", ואם פניו כחמה למה לא יעמיד את החמה?! אבל יהושע שפניו היו "כפני לבנה" ומגין יהיה לו כח להעמיד את החמה? משה רבנו הוא זה שנתן ביהושע את הכח להעמיד את החמה, ולכך כך הוסיף לו את האות ו' לשמו. זה שאומרת התורה "ואת יהושע ציויתי בעת ההיא", ומה ציויתי אותו? "לאמר", שיהיה לו כוח לומר ולהכריז "שמש בגבעון דום וירח בעמק אילון".

הפטרת השבוע

"ובפרישכם כפיכם אעלים עיני מכם גם כי תרבו תפילה אינני שומע ידיכם דמים מלאו" (ישעיהו א' - ט"ו)
אומר רבי נפתלי מרופשיץ, "געלט" (באידיש כסף) - בגימטריה "פחדך". היהודי אומר "ובכן תן פחדך", ריבוננו של עולם, אני צריך כסף (לפעמים הוא מתכוון ל"פחדך" האמיתי).
אומר ה"לקוט גרשוני", "ידיכם דמים מלאו", כל היום אתם מתפללים רק על כסף, לכן "גם כי תרבו תפילה אינני שומע".
אומר ה"דברי יחזקאל", אם תקח את כל התפילות של עם ישראל ותסחט אותן, ייצא מזה הרבה כסף... וממשיך ואומר, רבש"ע, אבל אם תקח את הכסף של עם ישראל ותסחט אותו, ייצא מזה מצוות. נכון, יהודי צריך כסף, המצוות עולות כסף, גידול הילדים לתורה עולה כסף. נכון שאם נסחט את כל התפילות, ייצא כסף, אבל אם תסחט את הכסף - ייצא מזה מצוות.

"אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו" (ישעיהו א' - י"ח)

בספר "ליקוטי יהושע" מביא בשם ספר "תפארת עזריאל" לר"ע מייזליש, מתלמידיו של המגיד ממזריטש, "כשנים", לפי השנים, אינו דומה צעיר שנכשל בעברה, לזקן שסרח. וזה מה שהגמ' בפסחים [ק"ג:] אומרת, ארבעה אין הדעת סובלתן, ואחד מהם זקן מנאף, כי אין שום הצדקה למעשהו. ובעל ה"מדרש שמואל" מפרש את דברי המשנה באבות [ד' - ט'] "ודע שהכל לפי חשבון", שהקב"ה מעריך את מעשי בני אדם לפי מנין שנותיהם וגילם.

בנותיה ויקרא לה נבח בשמו", ומפרש רש"י, "לה אינו מפיך ה', וראיתי ביסודו של ר' משה הדרשן לפי שלא נתקיים לה שם זה לפיכך הוא רפה", לכן באה ההדגשה כאן, שהשם שקרא יאיר נשאר "עד היום הזה".

"יאיר בן מנשה לקח את כל חבל ארגוב וכו' ולמכיר נתתי את הגלעד" (ג' - י"ד - ט"ו)

אצל יאיר כתוב "לקח", ואצל מכיר כתיב "נתתי", והלא דבר הוא. אומר "צפנת פענח" להגאון מראגטשוב זצ"ל, משה רבנו התנה עמהם תנאי: "אם תחלצו לפני ה' למלחמה ונכבשה הארץ וכו' והיתה הארץ הזאת לכם לאחזה לפני ה'" [במדבר ל"ב - כ' - כ"ב]. והנה, אצל יאיר לא נשלם תנאי זה, שהרי הוא נהרג בתחילת המלחמה [במבואר בגמרא ב"ב קכ"א:]. ולכן אצלו זה בגדר "לקח", שלקח קנין לעצמו, ולא בגלל התנאי. אמנם אף על פי כן הרי זה שלו, על פי הכלל שדבר שאדם נותן נפשו עליו - נקרא על שמו [מכילתא בשלח, פרשת השירה א'], וכדאיתא בסנהדרין [ע"ב:]: אומר רב, הבא במחתרת ונטל כלים ויצא, פטור, מאי טעמא - בדמים קננהו (בדמי נפשו קנאן, הואיל ונתחייב מיתה בלקיחתם. רש"י). ומכל מקום אינה נקראת מתנה, רק לקח קנין לעצמו. מה שאין כן מכיר שהשלים את התנאי, נתן לו משה את חלקו, ונקרא מתנה - "נתתי".

"ולמכיר נתתי את גלעד" (ג' - ט"ו)

"ולמכיר", אומר האדמו"ר רבי דוד מלעלוב, מי שלמד להכיר את הבורא, "נתתי לו את הגלעד", "גיל - עד", שמחה נצחית וסיפוק תמידי.

"רק נשיכם וטפכם ומקניכם ידעתי כי מקנה רב לכם ישבו בעריכם" (ג' - י"ט)

בספר "אבן שלמה" של הרב משאמלוי שואל, ואם היה להם רק מעט מקנה, האם היו לוקחים את הנשים והטף והמקנה איתם למלחמה? ומתרץ, בהפטרה כתוב [ישעיהו א' - ג'] "ידע שור קונוהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע עמי לא התבונן", השור חכם ויודע היכן האוכל וגם יודע מי נתן לו את האוכל, מכיר את הבעלים. החמור לא חכם בלשון המעטה, הוא יודע היכן האוכל אך אינו מכיר את בעליו. ידיעה היא דרגה פחותה מהתבוננות. עם ישראל הם לא כמו החמור ולא כמו השור, עם ישראל לא יודע ולא מתבונן. יש בהיסטוריה חמורים ושוורים שהיו חכמים מאוד, השור של אליהו בהר הכרמל לא רצה ללכת אל נביאי הבעל, וכן ידוע על אותה פרה ששמרה שבת, חמורו של רבי פנחס בן יאיר לא רצה לאכול אוכל שאינו מעושר, וחמורו של ר' יוסי דמן יוקרת סרב ללכת כשעל גבו זוג נעליים שאינן של בעליו.

"ידע שור קונוהו וחמור אבוס בעליו ישראל לא ידע", האם עם ישראל גרועים מן הבהמות? אומר הרב משאמלוי, אדם עניו לומד מכל אחד, ואפילו מחמור ושור, ועל זה נאמר [איוב ל"ה - י"א] "מלפנו מבהמות ארץ", והגמ' בעירובין [ק:] אומרת, אם לא היתה ניתנת תורה, היינו לומדים מבעלי החיים, צניעות מחתול, גול מנמלה, אבל לזה לא צריך ענווה. אומר משה רבנו "רק נשיכם וטפכם ומקניכם ידעתי כי מקנה רב לכם", אני יודע שאתם לומדים אפילו מבהמות שהם כמו רב לכם, "מקנה - רב לכם", ממילא אם אתם ענוים כאלה, אז הם יכולים לשבת בערים שנתתי לכם, ואתם תצאו למלחמה.